

ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія КВ
№ 23982-138223
від 14 червня 2019 р.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
4 (70)' 2020**

DOI 10.31392/NPU-VOU.2020.4(79)

Засновники

ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Редакційна колегія журналу «Вища освіта України»

Головний редактор

Віктор АНДРУЩЕНКО

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Редакційна колегія

Віль БАКІРОВ

доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, ректор Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Наталія БАХМАТ

доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії та методики початкового навчання, заступник декана педагогічного факультету з наукової роботи та інформатизації освітнього процесу Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Галина БЕРЕГОВА

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри професійної освіти Херсонського державного аграрного університету

Мартіна БЛАСКОВА

доктор філософії, професор кафедри теорії управління факультету управлінських наук та інформатики Жилінського університету, Словачка Республіка

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Любов ДРОТЯНКО

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного авіаційного університету

Володимир ЄВТУХ

доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, декан факультету соціально-економічної освіти та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Ірина ЄРШОВА-БАБЕНКО

доктор філософських наук, професор, професор кафедри мистецтвознавства та загально-гуманітарних дисциплін Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса)

Наталія КОЧУБЕЙ

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (заступник головного редактора)

Сергій КУРБАТОВ

доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Владислава ЛЮБАРЕЦЬ

доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Наталія МОЗГОВА

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Мар'я НЕСТЕРОВА

доктор філософських наук, професор, академічний куратор модуля Жана Моне «Соціальна згуртованість в освіті та врядуванні: європейські студії» Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Володимир СЕРГІЄНКО

доктор педагогічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту неперервної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Віолета СКІРТАЧ

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін Донбаського державного педагогічного університету

Григорій ТОРБІН

доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Андрій ШЕВЦОВ

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, професор кафедри ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Олена ЯЦЕНКО

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри методології науки та міжнародної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Адреса редакції:

01601, м. Київ вул. Пирогова, 9,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Тел.: +38-044-239-30-17

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: wou@ukr.net
сайт журналу: www.wou.npu.edu.ua

Схвалено рішенням вченої ради НПУ ім. М. П. Драгоманова,
протокол № 5 від 26.11.2020.

ЗМІСТ

СТОРИНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Віктор АНДРУЩЕНКО Освіта в стратегії розбудови організованого суспільства.....	5
---	---

АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Катерина АСТАХОВА Авторська модель безперервної освіти (на прикладі діяльності Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»).....	13
---	----

ФІЛОСОФІЯ ОСВИТИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПОШУК ПРІОРИТЕТІВ

Світлана ПИЛИПЕНКО Політичний популізм у новітній історії України: суперечливість осмислення.....	21
--	----

Євген БІДЕНКО Освіта як механізм формування ціннісної палітри особистості	30
--	----

НОВІТНЯ НАУКА ТА СУЧАСНА ОСВІТА

Костянтин КОРСАК, Юрій КОРСАК, Анатолій ПОХРЕСНИК Парадигмальна революція в науці та вищій освіті в контексті світових університетських рейтингів.....	39
---	----

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРОЄКТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Марія НЕСТЕРОВА, Олена ЯЦЕНКО, Марина ДЄЛІНІ, Ганна ВАЛЕНСА Європейські цінності міжкультурної комунікації в університетській спільноті	47
--	----

ЧАС РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Галина КОЗЛАКОВА, Ольга ОЗЕРЯН Тренінгові технології навчання магістрантів як майбутніх менеджерів освітніх закладів	53
---	----

Ірина КРАВЧЕНКО Проектна технологія у підготовці майбутнього викладача.....	61
--	----

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВИТИ ТА ВИХОВАННЯ

Сергій МАГЕРА Національна ідея як стрижнева основа української культури.....	67
---	----

Тетяна ПИРОГОВА Поняття культури в системі філософсько-педагогічного дискурсу.....	73
---	----

СТОРИНКА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Михайло КІТ Зміна управлінської парадигми розвитку освіти в умовах децентралізації.....	80
--	----

ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ. ПОВІДОМЛЕННЯ

Abstracting Review of Journal Articles.....	86
Contents.....	91
Показчик публікацій журналу за 2020 рік.....	92
До уваги авторів.....	95

**Журнал «Вища освіта України»
згідно з постановою Президії ВАК України
від 10 травня 2017 р. № 693 внесено до Переліку видань,
де можуть друкуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата
філософських наук**

Віктор АНДРУЩЕНКО

доктор філософських наук, професор,
ректор НПУ імені М. П. Драгоманова

УДК 17.022.1:130.122:37.03(477)
DOI 10.31392/NPU-VOU.2020.4(79).01

**ОСВІТА В СТРАТЕГІЇ
РОЗБУДОВИ
ОРГАНІЗОВАНОГО
СУСПІЛЬСТВА**

© Андрущенко В., 2020

Ключові слова: людина, праця, культура, освіта, наука, соціальний досвід, транзитне суспільство, організація, порядок.

У статті аналізуються проблеми модернізації освіти в трансформаційному суспільстві, в якому перебуває Україна. Автор моделює контури освіти як відповідь на виклики завдань соціально-політичного життєоблаштування людей цього тривалого стану. Обстоюється ідея організованого суспільства, стратегічним завданням розбудови якого є завдання підготовки (формування) його суб'єкта – розумної, творчої, креативної особистості, здатної взяти на себе відповідальність за радикальні суспільні зміни, обумовлені викликами часу.

Основним механізмом підготовки такої особистості є освіта. Освіта долучає людину до фундаменталь-

них знань, культури та соціального досвіду, формує її компетенції, виховує життєорієнтовані, гуманістичні цінності та інтегративний світогляд, а відтак – готує дієздатного суб'єкта перспективних інновацій. Облаштування освіти є стратегічним (і першочерговим) завданням суспільного розвитку. Освіта розглядається автором у тісній взаємодії з економікою і політикою, наукою, культурою і практикою.

ажка й затяжна криза, що поширюється світом, охопила нині й українське суспільство. Люди потерпають від всевладдя олігархів, свавілля підконтрольних їм урядів, непрофесійності (й неефективності) влади, розгулу корупції, поширення бідності. Останній рік приніс усім нам випробування пандемією. Людство підійшло

до меж як фізичного, так і соціального виживання. Соціальна турбулентність, про загрозу поглиблення якої говорили й писали найбільш просвітлені уми людства, створює ситуацію невизначеності, тривоги й водночас обумовлює необхідність пошуку своєрідної вакцини, яка б убезпечувала людину і суспільство від власне медичних і соціальних хвороб, множила умови виживання як суто фізичного, так і соціального. Залишаючи медичну проблематику галузевим професіоналам, зупинюсь на пошуках протиотрути соціального плану – засобів, моделей, технологій подолання означених та низки інших негараздів, що сприяли б організації життя, гідного людської природи.

У результаті творчих пошуків та роздумів останніх років, ознайомлення з теоретичними дослідженнями та світовим досвідом соціальних трансформацій, представлених науковими розвідками видатних вітчизняних (В. Горбулін, В. Кремень, В. Литвин, С. Пирожков, М. Попович, В. Смолій та ін.) і західних (Н. Девіс, Є. Канетті, Н. Фергюсон, Ф. Фукуяма, Ф. Фюре та ін.) вчених, я дійшов висновку, що **ліквідація соціальних негараздів, у яких загрузла нинішня Україна, вихід держави і суспільства на широкий шлях цивілізаційного розвитку, безпосередньо пов'язаний з подоланням соціального транзиту й формуванням організованого суспільства** [1], **яке базується на розумі, творчій праці, соціальній справедливості, високому добробуті й стійкому упорядкованому порядку.**

Не менш важливим є й другий висновок: **коренем, умовою, стратегічним чинником і завданням найближчого десятиліття, запорукою (гарантією) успішного здійснення означених перетворень знаходиться в людині, в її підготовці до життя як повновладної креативної особистості, творчого, національно свідомого і відповідального суб'єкта власної життєдіяльності, творця культури за законами розуму та людських духовно моральних стандартів.** Мова в даному разі йде про формування людини засобами

освіти і науки, культури і виховання шляхом долучення її до досвіду батьків та надбань світової культури.

Людина, національний інтерес, освіта, культура, творча праця, соціальна організація і порядок є тими **головними категоріями**, які формулюють контури державницької ідеології, а відтак – дорожню карту цивілізаційного розвитку України в найближче одно-два (а може, й три), десятиліття. **Переконаний: tertium non datur!**

Організоване суспільство, філософія, теорія та методологія розбудови якого обґрунтована мною як єдино можлива раціональна модель політичного (і соціального) порядку в період подолання українського транзиту, не створюється самоплиним чином, а постає як результат копіткої праці всіх, без винятку, суб'єктів державотворчого процесу – професійно підготовленими особистостями, які вміють (і не бояться) користуватись власним розумом у будь-яких, навіть найбільш невизначених ситуаціях. Суб'єктами цього процесу є люди праці, а їх провідниками – представники національної еліти – особистості високої освіченості та культури, національно-державницької відповідальності та креативності, активності та творчості. Пасивно-споглядална людина, яка пливе за течією холодних соціальних процесів, не в змозі подолати труднощі перехідного періоду. Не можуть виконати цю роль і ті, для кого національне є чужим, а власна держава – ворожою, хто прогинається перед іншою державою і культурою як нібито більш розвиненою й перспективною, обстоює думку про щасливе життя завдяки входженню (приєднанню до) в інший соціум. Ці люди, об'єднані в так звану «п'яту колону», спрямовують свою діяльність на розбалансування власної країни шляхом здійснення інформаційних (і не тільки) диверсій, саботажу, підриву авторитету національних лідерів, розповсюдження брехливо-звеличувальної інформації про стан справ у країні, якій вони прислужуються [2].

Функцію лідера, що поведе за собою націю, у повноформатному вимірі навряд чи зможуть виконати численні іноземні рад-

ники, делеговані в український соціум державами-партнерами. За всієї поваги до їх подвижницької діяльності, варто мати на увазі принаймні два застереження: по-перше, незважаючи на їх фундаментальну підготовку й соціальний досвід, особливостей, тонкощів, специфіки українського соціуму вони не знають і навряд чи відчують; по-друге, у будь-якій ситуації, а особливо в частині співробітництва України з їх рідною державою, вони будуть віддавати перевагу так званому добродійному прагматизму – відстоюванню власних інтересів, а не інтересів країни, радниками до якої вони делеговані. Світ жорстокий і немилосердний. Як зазначав свого часу лорд Г.-Дж. Пальмерстон, виступаючи в англійській Палаті громад під час обговорення британської зовнішньої політики (1 березня 1848 р.), у нас немає вічних союзників і у нас немає постійних ворогів; вічні і постійні наші інтереси; наш обов'язок – захищати ці інтереси.

Дорогу до успіху, відповідь на виклики і впливи різноманітних матеріальних та духовних чинників можуть відшукати й очолити лише національні лідери, вихідці (плоть і кров) власного народу, здібності яких – професіоналізм, потужний інтелект і культури, сила духу і волі, сформовані якісною освітою та вихованням. Останнє покладає необхідність розгляду освіти як найбільш дієвого чинника державотворчих процесів. ***Беззаперечна підтримка освіти і науки, ширше – відповідаюча духу часу соціального оновлення підтримка інтелектуального розвитку людського капіталу – має стати одним із засадничих kamenів високої державної політики.***

Історія – великий і надійний партнер людства у його поступі в майбутнє. Вона засвідчує просту, але незаперечну істину: всі досягнення цивілізації, які охоплюються фундаментальним поняттям «культура», створені творчою працею людей, що базується на широкій платформі пізнання світу, на основі освіти, науки і соціальної практики. І це зрозуміло, адже саме пізнання відкриває таїнство світобудови, закономірності існування та розвитку природи та

суспільства, формує раціональне уявлення про світ, місце і роль у ньому людини, основні засоби та технології матеріального та духовного виробництва, джерела енергії, моделі раціонального використання природних ресурсів, форми соціального життєоблаштування, способи соціальної організації, які забезпечують неухильний підйом людства сходами суспільного прогресу.

Історія свідчить і про інше: неухильна увага до освіти та науки, що час від часу, як ракова пухлина, прострає в здоровому соціальному організмі тих чи інших народів, практично завжди оберталась втратою життєствідних орієнтирів, серйозними суперечностями як усередині цього соціуму, так і в його спілкуванні з іншими культурами. Далі спостерігаються відхилення (збочення) від цивілізаційного шляху розвитку, негаразди, зіткнення, зрештою, розпад системи.

І це – також не випадково. Не освічена, безграмотна людина схожа на сліпця, який блукає у п'яній. Вона не бачить оточуючих речей, їх контурів, конфігурації, а тому здебільшого натикається на гострі кути, попадає в загрозливі ситуації. Людина, яка не має знаннєвої опори, за звичай, приймає випадкове рішення, що здебільшого виявляється хибним. Така людина не здатна до дискурсу. Істиною для неї слугують не результати пізнання чи суспільний досвід, а лише власна (часто випадкова) думка, за яку вона амбітно тримається, відторгаючи інші судження як непотріб. Не обтяжена знаннями людина, як відомо, свавільна у своїх судженнях і діях. З таких людей часто виростають схильні до соціального злочину диктатори, основним результатом діяльності яких є тоталітарне суспільство. Як засвідчують дослідження (А. Арндт, Дж. Поппер, М. Попович та ін.), застереженням тоталітаризму є освіта і культура, сформовані на основі продуктивної праці й одночасно на міцній платформі науки і соціального досвіду, що різноманітними засобами освіти делегується в духовний світ людини. А це означає ні що інше, як те, що ***тільки освічена людина є справжнім творцем історії, її продуктив-***

ним суб'єктом. Без підготовки такого суб'єкта, без його належної освіти будь-які потуги, навіть якщо вони забезпечують тимчасовий успіх, є приреченими.

Освіта – головний механізм соціалізації особистості, її культуротворчої потенції, гуманістичної природи. Історія, що правда, презентує непоодинокі приклади геніальних витворів науки, культури, техніки, створених людьми, які сформувались, а далі дарували світові неперевершені шедеври, як нібито оминаючи поле просвітництва. Загалом же, це судження є суперечним. Не виключаючи природні задатки особистості, її вроджені таланти, все ж необхідно визнати, що їх потенціал формувався не в безповітряному просторі, а в системі людського досвіду, переважно через самопізнання і соціальну практику. Знання основ світооблаштування вони, як відомо, здобували самотужки, завдяки освоєнню соціального досвіду й закріпленням у ньому елементів науки, культури, практики. Я не виключаю також думки про те, що основи продуктивної геніальності людини є таїнством, закладеним у неї Великим Творцем або прибульцями з Космосу ще не розгаданим чином.

І все ж, магістральний шлях до успіху розпочинається з освіти – батьківської, шкільної, професійної. Освіта відкриває людині природний і людський (соціальний) світ, формує його (світу) знань наукову картину, ціннісні орієнтації, світогляд, указує на перспективи існування в ньому як людини. Здобуття належної освіти є першим і головним кроком людини до самостійно-творчого життя та праці в соціальному просторі та часі.

Освіта – унікальна сфера системи людської життєдіяльності. У традиційно марксистському розумінні її відносили до так званої «надбудови» над «базисом» – економічним ладом суспільства з його продуктивними силами та системою виробничих відносин. Водночас базис трактувався як величина первинна, тоді як надбудова уявлялась величиною вторинною, залежною від базису й такою, що ним обумовлювалась. Щоправда, наголошувалось і те, що надбудова

має відносно самостійний характер і справляє на базис зворотний вплив. У цьому контексті освіта розглядалась як частина надбудови, яка обумовлена економічним базисом і одночасно справляє на нього відповідний вплив. Вона трактувалась як вторинне явище, фінансувалась за залишковим принципом і саме тому в країнах колишнього СРСР і соціалістичної табору опинилась на задвірках життєвого процесу. Роль освіти в розвитку суспільства і людини зводилась до елементарного просвітництва, яке до того ж реалізовувалось дозованим чином і під жорстким ідеологічним контролем. І хоча від ідеологізації освіти незалежна Україна, здається, відмовилась, визначення місця та ролі освіти з позицій сумнозвісної марксистської «радянології» все ще продовжується. В уяві більшості керівників виробничих підприємств, політиків та державотворців домінує настанова на першочергове відродження виробництва, створення робочих місць, забезпечення необхідної заробітної плати та пенсії... Тоді як освіті, власне, як і науці відводиться вся та ж вторинна роль.

Тим часом, цивілізаційний розвиток людства переконує нас в іншому: ми ніколи не відродимо виробництво (не створимо належний базис), якщо не підготуємо (виховаємо, вмотивуємо) його суб'єкта – ЛЮДИНУ у всій повноті її людських характеристик, не забезпечимо її необхідними знаннями, не сформуємо життєвоважливих компетенцій та людських цінностей, не виховаємо креативне мислення та працьовитість, духовно моральні характеристики і відчуття краси природного і соціального світу, а головне – не сформуємо сміливість, потребу і здатність користуватись власним розумом. Думка, звичайно, не нова. Її висловив свого часу знаменитий німецький філософ Іммануїл Кант. На ній базуються (і з неї беруть витoki) успіхи сучасного Західного світу. Ми ж до сих пір знаходимося в полоні марксистського економічного детермінізму й продовжуємо продукувати штампи, які вже давно посоромили себе перед історією.

Розвиток освіти і науки, результатом чого має постати нова українська людина –

працьовита, розумна, креативна, духовна, справжнім професіоналом – суб'єктом матеріального і духовного виробництва, активним творцем культури, держави і громадянського суспільства, має стати стратегічним напрямом українського державотворення. Без реалізації цієї стратегії будь-яка розмова про успіхи буде носити віртуальний характер. Без належного й випереджального (первинного) науково-освітнього супроводу ми й надалі будемо випускати продукцію сумнівної якості, їздити небезпечними ямково відремонтованими дорогами, проживати в екологічно небезпечному природному середовищі, купатись у забруднених річках та озерах, споживати забруднені хімікатами продукти... Чи про таку перспективу для своїх дітей та внуків мріяли справжні патріоти – батьки-фундатори національної ідеї в не так уже й далекі російсько-царські та тоталітарно-радянські часи?

Успішні країни завжди розпочинали з освіти, науки, культури і виховання, створення умов для розвитку людини як суб'єкта всіх життєвих процесів. Щоправда, зазначений розвиток у різні історичні періоди стосувався не всіх, а тільки матеріально спроможних прошарків населення. Право на освіту мали діти заможних або вільних громадян рабовласницького, феодального й частково капіталістичного суспільства. Це відтворювало існуючу нерівність, поглиблювало розрив між елітою і народом, формувало систему всевладдя одних і безправ'я інших.

Спроба радянської цивілізації (засобами культурної революції) забезпечити належне просвітництво для всіх виявилась невдалою. Західний світ, тим часом, зробив цю справу пріоритетною. Саме завдяки розвитку освіти і науки після Другої світової війни піднялись Сполучені Штати Америки. Не інакше, як економічним дивом, називають економічний розвиток багатьох капіталістичних країн світу, який тривав орієнтовно від задіяння плану Маршалла та Бретон-Вудської системи до нафтової кризи 1973 року. Мова йде про «Рекордні роки» шведської економіки (1945–

1973); «Віртшафтсвундер» або «Рейнське диво» – економічне відродження Австрії та Західної Німеччини (1950–1960); «Славне тридцятиліття» – економічне відродження Франції (1945–1975); грецьке економічне диво (1950–1970-ті); японське економічне диво (1950–1975); бразильське економічне диво (1968–1973, від 2000-х по сьогодні); злет чотирьох «азійських тигрів» (Тайвань, Південна Корея, Сянган, Сінгапур; 1960-ті–1990-ті). Дозоване ставлення до освіти, її ідеологізація, надмірна централізація та підпорядкування потребам військово-промислового розвитку, що практикувалось у колишньому СРСР, привело до занепаду виробництва, стагнації, а згодом розпаду системи, яка, здавалось, була зіткана для всіх часів і народів.

Україна мала б зробити з цього належні висновки. На жаль, двадцятип'ятирічний відтинок новітньої української історії йшов традиційним для колишнього СРСР чином. Тоді як освіта і наука мали б стати стратегічними ресурсами суспільно-економічного, політичного і соціокультурного розвитку, вони розглядались і розгортались не більш ніж їх дозований супровід і належних ідей, концепцій, моделей новітнього державотворення, а тим паче формування креативно мислячої особистості не забезпечували. Освоєння світового досвіду просвітницької діяльності залишається для нас завданням актуальним, пріоритетним і невідкладним.

Кожне цивілізоване суспільство намагається створити для власних громадян всі необхідні умови для здобуття належної освіти. І там, де ці умови відповідають вимогам часу, де освітній процес здійснюється згідно з потребами історично змінюючих одне одного обставин, спостерігається успіх, зростання, розквіт. В іншому разі про них говорити не приходиться. Як ніколи актуальними означені положення є для України, яка вже три десятиліття від часу проголошення незалежності намагається відшукати і втілити в реальність найбільш ефективну модель підготовки людини до життя засобами освіти. Успіхи цього пошуку переплітаються з прикрими помилками.

Як писав колишній класик, «крок уперед» перманентно заміщується з «двома кроками назад», досягнення супроводжуються відкатами, суспільство хитається між пріоритетами, нам не достає впевненості, стабільності, незворотності.

Державні програми розвитку освіти, прийняті в перші десятиліття незалежності, – Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), 1992 р. та «Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст.», 2002 р. – здавалося б, окреслили ідеологію, принципи, основні пріоритети та напрями розвитку освіти. Потужну синергію несуть у собі «Біла книга національної освіти України» (за ред. В. Кременя) (2009) та недавно прийнятий проєкт «Нова українська школа» (2016). Однак нестача коштів, часта зміна керівників галузі та тривала неувага державних діячів (як і суспільства загалом) до проблем освіти бажаного результату не забезпечили. Дається в знаки меншвартісне поклоніння деяких керівників держави та галузі перед освітніми системами успішного Заходу. Спроби запозичити й утілити в системі української освіти, що формувалась, випадково освоєний досвід організації освіти деяких успішних країн Європи і світу, до того ж безапеляційно нав'язуваний амбітними, нетерпимими і впливовими «іноземними друзями», видимого результату також не мали. Нинішня українська освіта, як і три десятки років тому, стоїть на роздоріжжі – розхристана, розпорошена, занедбана, а відтак ефективного національно-центричного, професійного суб'єкта української життєдіяльності не сформувала.

Уникаючи звинувачень будь-кого з працівників галузі чи керівників держави, багато розумників виявляють власні амбіції, як відомо, «заднім числом». Очевидно, треба зійтись у баченні необхідності переосмислення здійснених (і не здійснених) реформ, повернення до витоків і зусиллями справжніх вчених, а не крикливих фейкових активістів, розробити **національну модель розвитку освіти**, яка б урахувала глибокі національні освітянські традиції, досвід облаштування освіти в успішних

країнах Європи і світу, виклики і перспективи розвитку сучасного соціально-турбулентного світу, реальні можливості людського, фінансового, матеріального та інтелектуального забезпечення прогресивних змін, розробили їх дорожню карту і...

Рациональному переосмисленню підлягає, насамперед, національний досвід організації освіти від найдавніших років і до часу проголошення незалежної української держави. Цей досвід, звичайно, різний, що дає підстави як до його непомірного звеличення, так і до нищівної критики. Проте справжнє наукове переосмислення потребує поміркованості, аргументованості, узгодженості. У царські часи, наприклад, державна політика спрямовувалась на нівелювання, заборону, а взагалі, знищення українства (мови, культури, релігії тощо) як ідеології освітнього процесу. Цю ж настанову підступно реалізовувала радянська влада, заміщуючи українство неприємною, цинічною русифікацією, надмірною компартійною ідеологізацією, стандартизацією, централізацією та підпорядкуванням освіти військово-промислового комплексу. Про ці речі варто говорити відкрито. З іншого боку, не треба забувати, а тим паче – замовчувати досвід освітньої практики радянських часів щодо помітної турботи влади про дітей-сиріт, дітей з бідних сімей, більш-менш задовільне забезпечення школи необхідними засобами навчання, посилену відповідальність учителя за виховання особистості учня та студента тощо. Не можна забувати й про те, що вчитель 70–80-х років у колишньому СРСР і в Україні, що входила до його складу, мав заробітну плату, про яку нинішній вчитель може тільки мріяти.

У традиціях української освіти був й залишається нині глибокий науковий супровід навчально-виховного процесу. Всьому світові відомі теоретико-методологічні праці з педагогіки таких велетів педагогічної думки, як М. Драгоманов, К. Ушинський, М. Пирогов, А. Макаренко, Г. Ващенко. Відомими й шанованими є педагогічні праці колишніх радянських учених – педагогів, психологів, філософів, зокрема Л. Ви-

готського, А. Леонтьєва, В. Роменця, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського. Значний внесок у справу розбудови освіти незалежної української держави презентують філософсько-педагогічні розвідки нинішніх інтелектуалів, особливо С. Гончаренка, І. Зязюна, О. Захаренка, В. Кременя, В. Шаталова, С. Шацького та інших дослідників. На жаль, конструктивно-творчий потенціал цих і багатьох інших українських педагогів залишається за межами реформаторських кроків конструкторів сучасного освітньо-виховного процесу. Здається, справджується відомий вислів: «нема пророка у своїй вітчизні». От і виходить, що, орієнтуючись переважно на закордонний досвід облаштування освіти, молоді реформатори нерідко попадають у ситуацію невизначеності: те, що ефективно працює там, в українському освітньому просторі у своїй масовості не приживається, а те, на чому стояла (й поки що ще стоїть нині) українська освіта, для них є таємницею за закритими дверима. Я вже не говорю про можливість порівняння, зіставлення, поєднання, виокремлення «раціонального зерна», на якому необхідно вибудовувати освітню політику наших днів. Згадується Шевченкове: і чужому навчається й свого не цурайтесь. Справедливою є позиція тих, хто дотримується незаперечної настанови: пошук власного шляху розвитку освіти треба шукати, насамперед, власними силами й у своєму культурно-освітньому полі з урахуванням усього нового, прогресивного й перспективного, досягнутого іншими народами і культурами Європи і світу.

Звісно, чужий досвід, особливо успішний, треба враховувати, на ньому треба навчатися, його треба наслідувати. Але як? Очевидно, через його системне критичне узагальнення та оцінку, підготовлену групою неупереджених вітчизняних експертів, сформовану при МОН України з когорти колишніх поважних керівників галузі, досвідчених ректорів університетів, креативних працівників закладів освіти різного рівня, амбітно налаштованих активістів, а особливо студентської молоді, яка навчається за кордоном або знайомиться з досягненнями інших країн під час культурологічної практики, академічних обмінів тощо.

Увінчувати пропозиції має підтримка та затвердження колективним рішенням громадянами через референдум. Освіта – це доля людини. Кожен поворот, передбачений тією чи іншою реформою, торкається мільйонної маси людей – дітей, учнів та студентів, їх батьків та громадськості, позначається на трудовому потенціалі суспільства, активності громадян, спрямованості в майбутнє. Будь-яке рішення, прийняте без участі громадян, буде приреченим.

Враховувати потрібно й ще одне: сьогодні ми не стільки «живемо», скільки «переживаємо» минуле і сучасне, спрямовуючи свій погляд у майбутнє. Означене «переживання» охоплюється категорією «транзит». Наше суспільство – транзитне. Життя в ньому важке, багато в чому непередбачуване і невизначене. Його супроводжує процес перманентної зміни пріоритетів, підходів, лідерів... «Порятуй нас бог жити в епоху перемін», – писав свого часу вчитель 10-ти тисяч поколінь, великий китайський мислитель Конфуцій. Тим часом, ми живемо і діємо, долаємо стару систему й створюємо нову реальність – соціокультурну платформу, яка стане опорою виходу із соціального хаосу, виведе суспільство на шляхи досягнення визначеності, організованості і порядку.

Як писав великий німецький філософ Фрідріх Ніцше, «з хаосу народжуються зірки». Українське суспільство має «прожити» процес народження Зірки – вийти з хаосу транзитного суспільства, подолати соціально-турбулентний період власної історії, відшукати дорогу («нитку Аріанди»), яка веде до Храму визначеності, добробуту й порядку. За моїми дослідженнями, «Храм» уявляється ні чим іншим, як організованим суспільством, а «ниткою Аріанди» є система освіти, науки і культури, яка вказує шлях до нього.

За висновками членів Римського клубу, цивілізація, а разом з нею й Україна, потребує нового просвітництва, формування та впровадження принципово нової моделі організації освіти, культури, виробництва. Це ж питання є першочерговим і для України. Не принижуючи роль останньо-

го, не відсторонюючи на другий план необхідність відродження виробництва, створення робочих місць, подолання бідності і т.д., я ще раз наголошую: **корінь вирішення проблем цивілізаційного розвитку України знаходиться в освіті та вихованні, які має забезпечити повернення людей у лоно розуму і творчості, високої духовності і моралі, формування потреби творити добро для людини і суспільства.**

Цікавою і продуктивною в цьому контексті є думка Гаррі Джейкобса – Головного виконавчого директора Всесвітньої академії мистецтв та науки (WAAS), Голови ради консорціуму світових університетів, бізнес-консультанта, письменника і дійсного члена Римського клубу (Каліфорнія): «Україні значно важливіше... розвинути ваш людський ресурс. Вам вкрай необхідно змінити свій підхід до освіти. Маєте розвивати людей, щоб вони не були слухняними членами «комуністичної системи». Щоб ваші працівники ставали підприємцями. Щоб бізнесмени були інноваторами. Люди в Україні мають вчитися думати. Це те вміння, якого вас з великою кров'ю – через колективізацію, репресії та штучний голод – позбавляв Радянський Союз. Ось де ваш «вихід». Якщо вам вдасться **змінити систему освіти** (Курсив мій. – В. А.), політика зміниться. Наступне покоління українців не потребуватиме іноземних компаній. Вони самі будуть кращі за них. Ви дуже розумна нація» [2].

Мої наукові студії переконують у висновку про те, що наука рано чи пізно «скине покривало з Ізиди» й покаже нам природний світ таким, яким він є насправ-

ді; релігія виведе пізнання за межі трансцендентального (наявного пізнавального досвіду); мистецтво відкриє для кожного велич божественної краси; мораль зрештою приведе людство у царство добра і справедливості. Подем їх органічної єдності в пізнанні світу і людини, у формуванні цілісного світогляду як основи і навігаційної домінанти становлення особистості, її дієздатного входження в життя постане освіта. Людина створить гармонійний світ, про який мріяли найбільш потужні уми цивілізації, і передасть цю мрію наступним поколінням. Українці мають очолити цей процес, захистити світ від руйнації, повернути його розвиток у духовно спрямоване річище. Адже ми – нація гуманітарна і гуманістична, розумна і працьовита, духовна і відповідальна перед історією, перед поколіннями, які ввішли в історію, і перед молоддю, якій належить майбутнє. «Кожному поколінню, – писав знаменитий А. Камю, – притаманним є бажання змінити світ. Мое, тим часом, уже знає, що світ воно не переробить. Однак його завдання, можливо, є ще більш важливим. Воно полягає в тому, щоби завадити світу зникнути» [3].

«Освіта рятує націю», – часто повторює мій добрий і щирий старший друг і колега, ректор Національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (Харків), академік НАПН України, професор Іван Прокопенко. Поділяючи цю фундаментальну думку, додаю, що вона ж таки – освіта, як і «краса» (за Достоєвським), порятує світ і Україну.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко В.** Організоване суспільство. Кн. 1–2. Київ, 2018.
2. **Дубовик А.** Де «вихід»? // День. 2018. 3 квітня, вівторок, № 58.
3. **Камю А.** Творчество и свобода. М., 1990. С. 175.

REFERENCES

1. **Andrushchenko, V.** (2018) Orhanizovane suspil'stvo. Kn. 1–2 [Organized society. Book 1–2]. Kyiv. (in Ukrainian).
2. **Dubovyk, A.** (2018) De «vykhd»? [Where is the "way out"?]. Den'. 3 kvitnya, vivotrok, no. 58 [Day №58, Tuesday, April 3]. (in Ukrainian).
3. **Camus, A.** (1990) Tvorchestvo i svoboda [Creativity and freedom]. Moscow, p. 175. (in Russian).

Катерина АСТАХОВА

доктор історичних наук, професор, ректор
Харківського гуманітарного університету
«Народна українська академія»

Ключові слова: авторська модель, безперервна освіта, глобалізація, освітні практики, експеримент, соціальний капітал, суспільство знань.

Складні й суперечливі процеси глобалізації знайшли віддзеркалення і в галузі освіти. Вони виявилися чи не найскладнішим фундаментальним викликом, із яким зіткнулися освітні інституції. Практично цей виклик виявився серйознішим, ніж той, із яким свого часу зіткнувся світ університету в середні віки. Глобалізація поставила під сумнів саму життєздатність сучасної системи організації післясередньої освіти, в основі якої знаходиться університет. У світі університету відбулися зміни кардинальні. Вони торкнулися всіх аспектів і сторін його діяльності. І в цих умовах відбувається важка й деє навіть ризикована робота з адаптації до викликів епохи глобалізації. Одним із варіантів відповідей на виклики глобалізації стало впровадження освітньої моделі, що отримала назву lifelong learning (LLL).

УДК 37.018-22.332:167.7-022-8.5ХГУ «НУА»
DOI 10.31392/NPU-VOU.2020.4(79).02

**АВТОРСЬКА
МОДЕЛЬ
БЕЗПЕРЕРВНОЇ
ОСВІТИ
(НА ПРИКЛАДІ
ДІЯЛЬНОСТІ
ХАРКІВСЬКОГО
ГУМАНІТАРНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
«НАРОДНА
УКРАЇНСЬКА
АКАДЕМІЯ»)**

© Астахова К., 2020

Концептуально ця модель активно впроваджується в практику освітнього процесу з кінця ХХ ст. За цілою низкою причин модель LLL активно реалізується в Україні. Одним із цікавих експериментальних полігонів став Харків, де концепція трансформувалася в практику цілого ряду освітніх проєктів. Першими такою модель запровадили в інноваційному науково-навчальному комплексі Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» (1991), що спочатку був стратегічно зорієнтований на експериментально-пошукову діяльність у межах реалізації концепції LLL.

У статті зроблено спробу описати (у найзагальніших рисах) і проаналізувати авторську модель безперервної гуманітарної освіти, здійснювану в ХГУ «НУА» впродовж майже трьох десятиліть.

вітовий освітній простір – поняття відносно нове. Не претендуючи на академічність визначення, видається допустимим трактувати його як сукупність усіх освітніх і виховних установ, науково-педагогічних центрів, урядових і громадських організацій з освіти в різних країнах, геополітичних регіонах і, у глобальному масштабі, їх взаємодія в умовах інтенсивної інтернаціоналізації різних галузей суспільного життя.

Новітнім етапом інтернаціоналізації стала глобалізація (хоча необхідно зазначити, що в літературі є й інші погляди) [2, с. 3]: формується світове господарство як цілісний організм, поглиблюється міжнародний розподіл праці, інтенсифікуються культурні зв'язки. Взаємозалежність країн і народів, що зростає, розширення контактів між людьми різних національностей, рас і конфесій створює сприятливі умови для формування спільних цінностей, ефективного використання міжнародного досвіду.

Глобалізація, на жаль, демонструє й видимі негативні сторони: ейфорійні надії на гармонійну планетарну конвергенцію зазнали краху. Не відійшли в історію ані міждержавні конфлікти, ані зіткнення на етнічному й релігійному ґрунті. Не здолано й нерівномірність розвитку країн і регіонів. Щобільше, розрив між розвиненими країнами й країнами, що розвиваються, продовжує збільшуватися, і це перетворилося на найгострішу проблему, що зачіпає інтереси всього людства й створює вибухонебезпечну ситуацію у світі.

В умовах глобалізації в тісну взаємодію вступають різні зрізи людської цивілізації. Це створює нові, раніше невідомі світу проблеми. Але спроби уповільнити, зупинити або ж повернути назад процеси глобалізації є безперспективними. Глобалізація – об'єктивна тенденція сучасного розвитку, і завдання полягає в тому, щоб максимально використати її можливості на благо людства й мінімізувати негативні аспекти та наслідки.

Складні й суперечливі процеси глобалізації знаходять віддзеркалення й у галузі освіти. Насамперед це стосується:

- стратегії розвитку міжнародних відносин між закладами вищої освіти;
- міжнародних гарантій якості освіти;
- проблем транснаціональної освіти;
- регіональної й міжрегіональної кооперації;
- інформаційних і комунікаційних технологій освіти, віртуальних університетів;
- поліпшення рівності й доступу до вищої освіти.

Глобалізація, можливо, найбільш фундаментальний виклик, із яким стикається освіта за всю свою довгу історію, причому серйозніший за виклики, кинуті середньовічному університету епохи гуманізму, науково-технічної революції або революційної Європи з подальшою індустріалізацією, урбанізацією й секуляризацією життя суспільства, і навіть серйозніший за виклик тоталітаризму вже в нашому сторіччі.

Процес глобалізації ставить під сумнів саму життєздатність сучасної організації системи вищої освіти, в основі якої – університет.

Сили глобалізації не лише переkraюють економіку й спосіб життя людей, але й ставлять під питання статус національної держави (із яким пов'язані наші уявлення про громадянські та демократичні права); проникають у приватне життя неформальних об'єднань, товариств, сім'ї – і навіть глибше – в інтимний світ особистої ідентичності. Але якщо глобалізація настільки радикально впливає на такі інститути (і ідеї), якими є ринок, держава, індивідуум, то, очевидно, вона не може так само радикально вплинути і на сам інститут освіти.

Глобалізація зачіпає університети принаймні з трьох причин: 1) тісний зв'язок із вирішенням завдання щодо поширення національних культур; 2) процеси стандартизації навчання під впливом сучасних інформаційно-комунікативних технологій і поява глобальних дослідницьких культур і мереж; 3) обмеження можливостей бюджету.

тів благополучних держав, від яких залежить більша частина вступів до університету, діяльністю глобальних ринків [2, с. 5].

Звичайно, університети можуть спробувати повернутися до своїх джерел і сконструювати якісь нові моделі, що відповідають тим новим реаліям, із якими вони зіткнулися: у них все ще багато спільного. Університети мають у своєму розпорядженні міжнародні зв'язки, які, хоча й розвивалися в різних цілях, можуть виявитися корисними. На регіональній основі ці старі форми взаємодії, оскільки йдеться про Європу, можна спробувати відродити. Щобільше, університет поки має й потенціал для того, щоб виступити провідною установою суспільства знання, центром, у якому символічні продукти якщо й не виробляються, то принаймні продумуються й створюються.

Обсяг змін і швидкість нововведень ніколи не були такими високими, як в останні десятиліття. Нинішні університети зовсім не схожі на університети середини ХХ ст. Кількість студентів різко зросла. Змінився і їхній соціальний склад: у своїй більшості сучасні студенти вже не є вихідцями з привілейованих соціальних груп і не зорієнтовані на те, щоб згодом посісти елітарні посади чи зробити елітну кар'єру. Нові дисципліни, нові навчальні плани й технології, нові концепції науки й знання не лише постійно переміщуються, але й «проходять» через університет.

Фундаментальні зміни відбулися в університетах і з організаційного погляду – вони стали величезною корпоративною бюрократією. Тобто практично в будь-якому сенсі сучасний університет принципово змінився.

На університети чекає важка і десь навіть ризикована робота з адаптації щодо вимог епохи глобалізації, що зароджується. Якщо вони не виявлять потрібної гнучкості, необхідність у них може просто відпасти, а якщо продемонструють її занадто динамічно, то в результаті можуть перестати бути університетами. Інакше кажучи, у ХХІ ст. університетам належить про-

йти вузькою стежкою між тим, що справді застаріло, і можливою відмовою від своїх традиційних цінностей.

Епоха глобалізації надає принципово нові можливості для розвитку освіти, але водночас ставить більш жорсткі вимоги до якісних і сутнісних його параметрів.

Глобалізація призводить до кардинальних змін у системі вищої освіти, до серйозної модернізації.

Однією з відповідей на виклики глобалізації стала поява освітньої моделі *life long learning* і трансформація «під неї» освітніх практик.

Концепція безперервної освіти стала однією з головних ідей межі ХХ–ХХІ ст. Сутність її полягає в тому, що кожна людина навчається протягом усього життя, а суспільство покликане надати їй таку можливість. Це вимога соціального, технічного, економічного й будь-якого іншого виду прогресу, бо лише грамотна людина може творчо займатися будь-якою діяльністю. Наука й виробництво, праця й підприємництво, освіта й культура – будь-яка діяльність у сучасних умовах потребує засвоєння й оновлення знань від народження до кінця життя, безперервної освіти всіх – від дошкільного до пенсійного віку.

Сама концепція безперервної освіти в сучасному її трактуванні була сформульована ЮНЕСКО в 1972 р. Уже тоді модель безперервної освіти розглядалася як розвиток цілісної системи освіти, що дозволяє застосовувати до неї методологію систем, що само-розвиваються, самоорганізуються.

Після 1972 р. ідея безперервності почала поступово (треба зазначити – досить динамічно) прокладати собі шлях у світовому освітньому просторі. Якщо аналізувати матеріали найбільших міжнародних конференцій і форумів, то чітко видно, як ідея безперервності освіти знаходила віддзеркалення практично у всіх головних документах. Досить чітко визначення вона одержала в матеріалах Всесвітньої конференції з вищої освіти, що відбулася в Парижі 5–9 жовтня 1998 р.

Її підсумковий документ в п. 8 зафіксував, що концепція навчання протягом усього життя потребує максимальної підтримки й розвитку, а держава покликана всіляко підтримувати цей процес. Ці «паризькі» позиції знайшли відбиття в нормативних документах, що стосуються розвитку освіти багатьох країн. Не стала винятком і Україна, у національній доктрині розвитку освіти якої записано: «формувати покоління, здатні навчатися впродовж життя...».

Зростання інтересу до проблеми розвитку безперервної освіти відбилосся й у спеціальній літературі. Досить швидко й динамічно стала формуватися історіографія питання. На початковому етапі, звичайно, основні публікації концентрувалися в спеціалізованих виданнях, таких як «Вища освіта України», «Вища школа», «Вісник вищої школи», «Вища освіта в Європі», «Шлях освіти», «Освіта й управління» тощо. З'явилися статті загального плану, у яких під різним кутом і з різних позицій розглядалися теоретичні аспекти безперервної освіти, її прикладні складові. У цій низці видаються цікавими публікації таких авторів, як Л. Гребеньов [3], П. Кілін [5], М. Лукашенко [6], Л. Петерсон [9], М. Ушаков [10], К. Щурін [11] та ін. Не розлого, швидше «вкрапленнями», ніж системно, з'являються матеріали порівняльного характеру, що узагальнюють досвід зарубіжних освітніх систем: С. Романова [1], Л. Зоріна [4].

Видається, є всі підстави стверджувати, що значний внесок у загальну історіографічну скарбничку розробки проблеми зробили й роблять учені першого в Україні комплексу безперервної освіти – Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», які в рамках комплексної наукової теми, пов'язаної з розвитком інтелектуального потенціалу України на межі ХХ–ХХІ ст. (керівник – проф. В. І. Астахова), плідно працюють над дослідженням соціологічних, філософських, економічних, історичних та інших аспектів розвитку безперервної освіти [12].

Пильна увага до цієї проблеми в Україні та звернення світової спільноти до моделі безперервної освіти мають дуже вагомі причини. Окрім широко відомого динамізму й швидкоплинності, що пронизує все й усіх у ХХІ ст., швидкого старіння знань і навичок, відмирання професій і колапсopodobного накопичення інформації, є й інші проблеми та суперечності, пом'якшити й подолати які здатна саме безперервність процесу пізнання, навчання, перепідготовки.

Будь-яка сучасна людина стикається з конфліктом між глобальними й місцевими проблемами. Є необхідність допомогти людям поступово відчутти себе громадянами світу без втрати етнічної й соціальної ідентичності. Проте універсальні й індивідуальні цінності не повинні стикатися. Процес глобалізації і неминучий, і перспективний, але водночас пов'язаний із серйозними труднощами. Саме освіті належить спробувати зменшити небезпеку, пом'якшити можливий шок від зіткнення різних традицій, сприяти формуванню соціальної довіри.

Система освіти покликана також сприяти подоланню суперечності між довгостроковими й короткостроковими завданнями. У ситуації панування ефемерної миттєвості в умовах надлишку інформації людина неминуче зосереджується на вирішенні поточних проблем. Високий освітній ценз, постійно підтримуваний і оновлюваний, здатний створити деякий баланс між «сьогодні» й «завжди».

Принципово новою можна вважати ще одну суперечність, із якою стикається сучасна людина – це суперечність між небаченим розвитком знань і можливостями їх засвоєння окремою людиною.

Перелік суперечностей конфліктів, пом'якшити які покликана освіта, – протягом знову ж таки всього життя людини – можна було б збільшувати. Сутність не в їх кількості. Сутність у тому, що в системі освіти, у сучасному її розумінні й тлумаченні, справді необмежені можливості,

зокрема і в галузі формування соціально-го капіталу.

Найімовірніше, модель безперервної освіти все ж таки не «згорнеться» до рівня короткочасної кампанії, бо процеси, що відбуваються в суспільстві взагалі і в освіті зокрема, глибоко фундаментальні й зумовлені зовнішніми та внутрішніми чинниками.

Видається доцільним зупинитися на феномені перехідності, властивому не лише нашому суспільству, але й цивілізованому світу загалом. Ця перехідність по-особливому позначається на такій фундаментальній основі соціальних систем, як міжінституційна ізоляція. Школа і заклад вищої освіти, як основні учасники моделі безперервної освіти, змушені переступати свої інституційні межі.

У стабільному стані суспільства інститути, оскільки вони виконують спеціалізовані соціальні функції, обов'язково мають бути відособленими один від одного. Феномен міжінституційної ізоляції є важливим атрибутом рівноважного стану системи, заставою стійкості суспільства. Ця ізоляція може бути просторовою (різні соціальні простори), часовою (у різних державах не збігаються довгі еволюції й модернізації), нормативною тощо. Крім того, ізоляції сприяє й те, що за винятком інституційні гібриди є нежиттєздатними, оскільки не витримують конкуренції з укоріненими формами.

Водночас це зовсім не означає, що зони інституційного перетину взагалі не можуть існувати. Проте такі форми не є загальними в стабільному стані суспільства.

Інша справа – перехідні ситуації. Однією з їхніх характерних рис є процес інтенсивного інституційного формоутворення, генерування нових інституційних варіантів упорядкування соціального життя. Цьому процесу сприяє взаємний обмін генетичною інформацією між раніше ізольованими інститутами, що призводить до їх збагачення, більш широкого перебирання варіантів інституційної організації в умовах нових технологічних можливостей. Водночас варто мати на увазі, що соціально-еко-

номічні ризики такого перебирання й експериментування є досить високими й загалом знижують поточну функціональну ефективність.

Отже, модель безперервної освіти є своєрідним і вельми важливим кроком на шляху формування нових освітніх інститутів суспільства. Поки що важко сказати напевно, якими саме вони будуть, що об'єктивно посилює значення експериментально-пошукової діяльності.

Ця загальна теорія питання може бути проілюстрована якнайкраще практикою розвитку й запровадження моделі безперервної освіти в Харківському регіоні (Україні).

Харків обрано певним орієнтиром, оскільки на це є історичні й соціально-економічні причини. Якщо говорити про перші, то можна перерахувати загальновідомі:

- 1) Харків – найбільший вишівський центр Східної Європи;
- 2) тут є глибокі освітні й наукові традиції;
- 3) під час бурхливого розвитку вищої школи радянського періоду в 20–30-ті роки ХХ ст. у столичному Харкові сформувалося могутнє вишівське товариство, відмінною рисою якого стала своєрідна «різноспрямованість» ЗВО (технічні, природничо-наукові, гуманітарні тощо).

Якщо говорити про причини, що аналізують менше, то з-поміж них варто виділити:

- 1) наявність наукових шкіл, значення яких для відтворення інтелектуального потенціалу важко переоцінити;
- 2) сформованість у регіоні адміністративного й управлінського ресурсу, що сприяє зваженому й логічному вирішенню питань розвитку освітнього сектору;
- 3) появу на початку 90-х років ХХ ст. сектору приватної освіти, що динамічно розвивається.

Як би там не було, але Харківський регіон сьогодні однозначно посідає в Україні провідні позиції щодо розвитку й запровадження моделі безперервної освіти. Саме тут, так об'єктивно склалося, сформовано ту критичну масу, яка дає змогу відпрацю-

увати модель безперервної освіти практично на всіх основних етапах її функціонування й відстежувати процеси, що її супроводжують.

Серед перших у Харкові таку модель почала реалізовувати на практиці Народна українська академія, яка виникла в 1991 р. і одразу була стратегічно зорієнтована саме на експериментально-пошукову діяльність у рамках реалізації концепції безперервної освіти. Здобуття в 1997 р. (і пролонгація в 2002 р. (Наказ № 584), 2007 р. (Наказ № 382) і у 2012 р. (Наказ № 884)) статусу експериментального майданчика Міністерства освіти та науки України з відпрацювання модуля безперервної гуманітарної освіти вивело експеримент за межі регіонального.

Спроба проаналізувати й системно описати авторську модель безперервної освіти потребує, як мінімум, постійної опори на загальноукраїнський контекст, без знання якого зрозуміти етапи, закономірності й акценти формування згаданої моделі навряд чи можливо.

Від моменту свого створення академія пережила три своєрідні етапи в розвитку системи вищої освіти України, які безпосередньо впливали на університетський сектор. На першому етапі, у 90-ті роки, коли відбувалося формування приватної освіти й держсектор переживав не кращі часи, динаміка розвитку ХГУ «НУА» була досить високою, оскільки тривав «набір висоти» від нуля, і водночас конкуренція практично не відчувалася, бо кількість випускників середніх шкіл створювала стабільну конкурентну ситуацію в закладах вищої освіти. Другий період – орієнтовно перше десятиліття ХХІ ст. – держсектор відчутно вирівнявся, з'явилися контрактні форми набору, і конкуренція між бюджетними й позабюджетними закладами вищої освіти перейшла в іншу площину. Стабілізація бюджетного фінансування плюс кошти, що надходять від контрактників, зробили державні ВНЗ стабільнішими й привабливішими. Конкуренція перемістилася в площину якості.

Кризовий удар 2008 р. і системні зміни, що він спричинив, стали поділом між другим і третім періодами розвитку приватної освіти, зокрема й ХГУ «НУА». Конкуренція різко загострилася й диверсифікувалася, бо демографічна криза змусила навіть найвідоміші й найавторитетніші заклади вищої освіти боротися за абітурієнта. У цих умовах ті конкурентні переваги, які, так би мовити, спрацьовували раніше, перестали бути важковідтворюваними для конкурентів. Настав час пошуку глибших конкурентних аргументів, які разом з традиційними дозволяли б закладу зберігати свою привабливість для абітурієнтів, кількість яких в Україні скоротилося практично вдвічі.

Природно, що такі колізії розвитку університетського сектору освітньої системи України відбилися й на авторській моделі безперервної освіти, сформованій у ХГУ «НУА», наклали відбиток на періодизацію її розвитку.

Уперше періодизацію становлення НУА було детально описано в монографії «Нариси історії Народної української академії», виданої до 15-річчя комплексу [8, с. 14–24]. Переважно головні етапи розвитку академії (і, відповідно, формування авторської моделі) виглядають так:

Перший період – 1991–1992 рр. – зародження й відпрацювання основних підходів і принципів функціонування комплексу, початок формування авторської концепції безперервної освіти.

Другий період – 1993–1996 рр. – подальше становлення, формування стабільного викладацького корпусу, створення власної МТБ і апробація інноваційних підходів і методик; розробка перших комплексних програм з окремих напрямів розвитку, поступове «набуття обличчя» кафедрами.

Третій період – 1997–2000 рр. – завершення екстенсивного етапу розвитку, перехід до інтенсифікації освітнього процесу, відчутне поглиблення інтеграції основних елементів комплексу й функціонування на власній основі.

Безумовно, експеримент з відпрацювання модуля безперервної освіти стартував у 1991 р. (тобто в рамках першого періоду функціонування НУА), проте його легітимізація і, певним чином, інституціоналізація відбулися саме в 1997 р., коли МОН України своїм рішенням від 13 лютого 1997 р. (Наказ № 39) узаконило експеримент, надавши йому статус всеукраїнського.

Формалізація тривала й далі, бо у 2002, 2007 та 2012-му роках аналогічними наказами МОН подовжувало статус НУА як експериментального майданчика (власне, накази № 584, 382 і 884). Але початок процесу – лютий 1997 р.

Третій період ознаменувався ще однією значною, із позиції даної проблеми, подією. 26 грудня 1997 р. за ініціативи ректора НУА В. І. Астахової було ухвалено рішення колегії Управління освіти Харківської облдержадміністрації про проведення експерименту з відпрацювання модуля безперервної гуманітарної освіти. Базовими навчальними закладами стали ХП «НУА», Харківський державний політехнічний університет (ХДПУ) і ліцей «Професіонал». Керівниками проекту призначені: начальник Управління освіти облдержадміністрації О. Л. Сидоренко, ректор НУА В. І. Астахова та ректор ХДПУ Ю. Т. Костенко.

Цей експеримент, що реалізується паралельно з експериментом, здійснюваним у НУА відповідно до наказу МОН України, дозволив розпочати системну, глибоку роботу з аналізу перших результатів функціонування авторської моделі безперервної освіти, що реалізується в НУА.

Щорічні зустрічі керівників експерименту (НУА – ХДПУ – «Професіонал»), підготовка звітів та їх обговорення на колегіях Обласного управління освіти стали значним кроком в осмисленні й аналізі експериментальної діяльності, що проводиться в НУА.

Четвертий період – 2001 р. – відрізняється високим рівнем динамізму, і водночас навчальний комплекс переживає значні

складнощі, пов'язані насамперед зі значними політичними, соціально-економічними потрясіннями, властивими в ці роки України, і не останнім за значенням зовнішнім негативним чинником є глибока демографічна криза. Усе це відчутно вплинуло на статистичні параметри науково-навчального комплексу (скоротилася кількість головних суб'єктів – школярів, студентів, викладачів) і його ресурсні можливості.

Проте одночасно науково-дослідна складова помітно зміцніла, почали розвиватися й отримувати визнання дочірні наукові школи, систематично стали видаватися великі авторські й колективні монографії, що аналізують і узагальнюють досвід функціонування комплексу, розвиток і затвердження авторської моделі безперервної освіти.

Запрацювали на повну потужність наукові лабораторії проблем вищої школи, когнітивної лінгвістики, вивчення культурно-освітнього середовища та лабораторія планування кар'єри [12].

Саме на початку нового тисячоліття відбувся відчутний ривок в осмисленні, аналізі, критичному вивченні створеної моделі. Відбувалося це й відбувається завдяки розробці комплексних програм і концепцій [13, с. 85–90], проведенню наукових конференцій і семінарів, численних досліджень і проектів, стабільних захистів кандидатських і докторських дисертацій.

Структура комплексу, що склалася переважно в межах другого й третього періоду розвитку НУА [7, с. 24]), набула певної завершеності. За високої динаміки розвитку моделі структура за основними своїми параметрами вже залишається незмінною. В її основі – три базові компоненти: дитяча школа раннього розвитку, спеціалізована економіко-правова школа з поглибленим вивченням іноземної мови та гуманітарний університет (із гарно розвиненою системою післядипломної й додаткової освіти).

Інакше кажучи, розробка авторської моделі триває практично постійно. Сформувавшись в основних своїх рисах у 90-ті роки ХХ ст., вона доопрацьовувалася й удоско-

налювалася в межах перших п'ятнадцяти років ХХІ ст. Процес відбувається безперервно. Проте, спираючись на публікації, присвячені історії НУА, значний монографічний масив видань, що аналізують різні

аспекти функціонування авторської моделі безперервної освіти, є підстави констатувати, що вона склалася й почала розвиватися на власній основі вже в середині 90-х років минулого століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Романова С. Тенденції неперервної освіти в зарубіжних країнах. // Освіта і управління. 1999. № 3. С. 213–217.
2. Байденко В. И. Джерри ван Зантворт. Модернизация профессионального образования: современный этап = Modernization of professional education: modern stage. М.: Исслед. центр проблем качества подгот. специалистов, 2002. 673 с.
3. Гребнев Л. Образование: рынок «медвежьих услуг» // Высшее образование сегодня. 2005. № 3. С. 55–65.
4. Зорина Л. Единство двух культур в содержании непрерывного образования // Педагогика. 2008. № 5. С. 22–28.
5. Килин П. Проблемы непрерывного экономического образования. // Педагог. 1997. № 2. С. 15–21.
6. Лукашенко М. Вертикальная интеграция в системе образования // Высшее образование в России. 2002. № 3. С. 10–24.
7. Народная украинская академия: вчера, сегодня, завтра...: юбилейн. вып. / Нар. укр. акад.; рук. авт. кол. В. И. Астахова; под общ. ред. Е. В. Астаховой. Харьков, 2001. 188 с. 8. Очерки истории Народной украинской академии / Нар. укр. акад.; под общей ред. В. И. Астаховой, Е. В. Астаховой. Харьков: Изд-во НУА, 2006. 520 с.
9. Петерсон Л. Непрерывное образование на основе деятельности подхода // Педагогика. 2004. № 9. С. 21–28.
10. Ушаков М. На пути к обучающему обществу (задачи и технологии) // Вестник высшей школы. 2013. № 4. С. 9–16.
11. Щурин К. О структуре непрерывного профессионального образования // Высшее образование в России. 2005. № 2. С. 20–29.
12. DSpace – репозиторий ХГУ «НУА»: сайт. URL: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/> (Дата обращения 24.11.2020)
13. Sapere aude!: аналит. материалы к собр. трудового коллектива НУА 30 авг. 2014 г. / Нар. укр. акад.; авт.-сост. В. И. Астахова, Е. В. Астахова. Харьков: Изд-во НУА, 2014. 96 с.

REFERENCES

1. Romanova S. (1999) Tendenciyi neperernoyi osvity` v zarubizhny`x krayinax [Trends in continuing education in foreign countries] // Osvita i upravlinnya. No. 3, pp. 213–217. (in Ukrainian)
2. Baydenko V. I. (2002) Jerry van Zantworth Modernizaciya professional'nogo obrazovaniya: sovremennyy etap [Modernization of professional education: modern stage]. Moscow: Issled. centr problem kachestva podgot. specialistov, 673 p. (in Russian)
3. Grebnev L. (2005) Obrazovanie: rynok «medvezh'ih uslug» [Education: Market of “Disservices”] // Vyshee obrazovanie segodnya. No. 3, pp. 55–65. (in Russian)
4. Zorina L. (2008) Edinstvo dvuh kul'tur v sodержanii nepreryvnogo obrazovaniya [The unity of two cultures in the content of continuing education] // Pedagogika. No. 5, pp. 22–28. (in Russian)
5. Kilin P. (1997) Problemy nepreryvnogo ekonomicheskogo obrazovaniya [The problems of continuing economic education] // Pedagog. No. 2, pp. 15–21. (in Russian)
6. Lukashenko M. (2002) Vertikal'naya integraciya v sisteme obrazovaniya [Vertical integration in the educational system] // Vyshee obrazovanie v Rossii. No. 3, pp. 10–24. (in Russian)
7. Narodnaya ukrainskaya akademiya: vchera, segodnya, zavtra...: yubilejn. vyp. [People's Ukrainian Academy: yesterday, today, tomorrow...: anniversary edition] / Nar. ukr. akad.; ruk. avt. kollektiva V. I. Astahova; pod obshch. red. E. V. Astahovoy. Khar'kov, 2001. 188 p. (in Russian)
8. Ocherki istorii Narodnoy ukrainskoy akademii [Essays on the history of People's Ukrainian Academy] / Nar. ukr. akad.; pod obshchey red. V. I. Astahovoy, E. V. Astahovoy. Har'kov: Izd-vo NUA, 2006. 520 p. (in Russian)
9. Peterson L. (2004) Nepreryvnoe obrazovanie na osnove deyatel'nostnogo podhoda [Continuing education based on the activity approach] // Pedagogika. No. 9, pp. 21–28. (in Russian)
10. Ushakov M. (2013) Naputikobuchayushchemu obshchestvu (zadachi i tekhnologii) [On the way to learning society (challenges and technologies)] // Vestnik vysshey shkoly. No. 4, pp. 9–16. (in Russian)
11. Shchurin K. (2005) O strukture nepreryvnogo professional'nogo obrazovaniya [On the structure of continuous professional education] // Vyshee obrazovanie v Rossii. No. 2, pp. 20–29. (in Russian)
12. DSpace – repozitoyiy HGU «NUA» [DSpace – KhUH “PUA” repository]. URL: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/> (24.11.2020) (in Russian)
13. Sapere aude!: analit. materialy k sobr. trudovogo kollektiva NUA 30 avg. 2014 g. [Sapere aude!: analytical materials for the PUA works meeting 30 August 2014] / Nar. ukr. akad.; avt.-sost. V. I. Astahova, E. V. Astahova. Har'kov: Izd-vo NUA, 2014. 96 p. (in Russian)

УДК 372.832+140.8+330.366+378.1(100+477)
DOI 10.31392/NPU-VOU.2020.4(79).03

ПОЛІТИЧНИЙ ПОПУЛІЗМ У НОВІТНІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ ОСМИСЛЕННЯ

Світлана ПИЛИПЕНКО

кандидат філософських наук,
Київський медичний університет

© Пилипенко С., 2020

Ключові слова: суспільство, політика, українські кризи, популізм, майбутнє, ноотехнології, ноонауки.

У статті розглянута надзвичайно актуальна для соціальних процесів у сучасній Україні тема усунення популізму, який є серйозною перешкодою для позитивного розвитку та реалізації віковичних мрій українського народу про щасливе й безпечне життя в успішній Вітчизні. Достатньо повно вивчено початковий період відходу українських науковців від радянських стереотипів суспільства й економіки та вивчення ними феномену популізму як невід'ємної частини успішних і менш успішних демократій. Акцентовано перші дисертаційні роботи, автори яких узагальнили практично всі дані з сектору праць про популізм. Указано, що слабким місцем на цій стадії вивчення цього явища було обмеження рамками однієї-двох наук

без використання новітньої інформації про Природу і Людину. Ще одним недоліком були твердження, що саме популізм був найбільшим злом за всі 30 років незалежності. Доведено, що існувало багато причин унеможливлення безкризового переходу від «імперії страху», яким був СРСР, до правничої демократії, свободи і конкуренції на засадах вільного ринку. Серед висновків наголошується, що з теренів України поширюються ідеї і докази того, що подальший прогрес людства буде норозвитком з одночасним лікуванням біосфери. В умовах ноосуспільства і нооекономіки через удосконалення середньої і вищої освіти популізм зникне цілком природним чином, адже особу з ноомисленням неможливо ввести в оману.

Актуальність дослідження і виявлення невіршених проблем

Напередодні настання нового тисячоліття інформаційна сфера ще не була перепопвнена апокаліптичними матеріалами про світовий тероризм і глобальне потепління. Тоді потоком лилися мрійливі передбачення спокійного розвитку планети під управлінням США, що позбавилися єдиного серйозного конкурента – Радянського Союзу з його блоком сателітів. У негативному секторі переважали статті про екологічні загрози і необхідність керуватися принципами «сталого розвитку». Вирізнявся з цього хору тільки голос американського соціолога С. Хаттінгтона, який спромігся довести неминучість цивілізаційних конфліктів у найближчий час [15]. В Україні були подолані головні негативні наслідки повного економічного краху першої половини 1990-х років і економічні показники потроху зростали.

Настали роки поглибленого наукового дослідження перебігу політичних та економічних подій в Україні, де продовжувалася економічна стагнація і рух до позиції найбіднішої країни на європейському континенті та перетворення у світового рекордсмена в показниках довготривалого зменшення валового внутрішнього продукту [13]. Усе рідше й рідше згадували про те, що в рік проголошення незалежності абсолютна більшість населення тоді ще 50-мільйонної держави була твердо переконана у світлому майбутньому й прискореному переході не тільки до економічних стандартів європейської демократії, а й до безпеки та якості життя. Сподівання спиралися на розвинену вищу школу і світові досягнення в наукових дослідженнях.

Пояснюючи причини неуспіхів, усе частіше стали використовувати запозичене англійським світом з латини слово «популізм», яке виграло в ньому змагання з менш благозвучним грецьким «демагогія». Цей вислів є нашим припущенням, з яким можуть не погодитися читачі. Ми спираємось на відомий з історії США факт формуван-

ня робітничо-селянської політичної партії для самозахисту відповідних груп населення. Її керівники, як ми припускаємо, не могли через зміст слова «демагогія» назвати партію «демагогічною», віддавши перевагу назві «*The People's Party*». Вони не боялися того, що її часто називатимуть «популістською», адже це не стимулювало акцентування її демагогічних рис. Так вона й увійшла в історію як «Популістська партія» (партія «популістів») [8, с. 136].

Відтак паралельно з продовженням національного економічного колапсу і загостренням внутрішніх політичних змагань разом з посиленням «різновекторних» зовнішніх впливів на Україну в її науковому світі зростала цікавість до викривлення зарубіжних гіпотез і теорій. Безперечним доказом цього стало народження нової науки про суспільство – політології. Один за одним великі університети не тільки пропонували студентам нові знання, а й розпочали готувати фахівців з політології. Логічним розвитком розширення вищої освіти стало проведення перших досліджень явища популізму (назвемо три кандидатські [6; 4; 12] і одну докторську з монографією [8]). Кількість публікацій зростала, тому ми обмежимося нагадуванням про дослідження В. Ачкасова, Н. Баранова, В. Бебика, Д. Видріна, М. Карашука, Б. Кіршенблата, Б. Коваля, В. Литвина, І. Новоженової, І. Побочія, С. Погорельської, С. Семенова, Т. Радя, С. Шульговського і О. Яроша. Очевидно, що активізувалося використання зарубіжних джерел і були перекладені обрані книги. Термін «популізм» з'явився в різноманітних дисциплінарних і навіть у тлумачних словниках [1, с. 878].

При вивченні вказаних та інших цікавих для нас джерел ми звертали увагу не тільки на вражаючу різноманітність визначень популізму, що є характерною ознакою виникнення і початкового розвитку цікавості до якогось важливого в усіх аспектах явища та його концептуальних характеристик, а й до спроб оцінювання його внеску в розвиток політичних

та економічних явищ. Таких праць виявилося мало. Найбільше нас цікавили прогнози на майбутнє, але саме тут проведені до нас дослідження виявилися «мовчазними» і обмежувалися тільки загальними висловлюваннями, не заглиблюючись у тенденції змін технологій, ринків праці, основ життєзабезпечення в умовах погіршення екологічного стану довкілля та інших негараздів.

Мета, завдання і методологія дослідження

Тому ми обрали метою нашого дослідження, перші результати якого викладені в цій статті, аналіз висновків українських науковців з оцінювання суспільного економічного впливу явища безперечного посилення політичного популізму в Україні після відновлення незалежності. Ця інформація запланована нами для виконання практичного завдання – формування вірогідного прогнозу розвитку політичних та економічних подій у постпандемічні роки не надто віддаленого майбутнього.

Намір вийти далеко поза межі аналізів і класифікацій у межах політології, соціології та філософії примушує нас максимально урізноманітнити методологію і використовувати різноманітні знаряддя зі світу точних і гуманітарних наук (Sciences & Arts). Основою ми вважаємо загальнонаукові методи аналізу та синтезу, абстрагування, аналогії, класифікації, типологізації та історизму. Для аналізу таких складних за характеристиками і чутливими зонами систем, якими є політичні структури сучасних держав (і «стабільних», як на Заході, і «перехідних», як Україна) нам будуть важливі не тільки універсальні та фундаментальні філософські закони, а й відкриття молодими науками законів мислення людей з урахуванням їх різноманітності і широкого спектру відхилень і аномалій. Тому ми будемо звертатись до етології, когнітології, нейромолекулярної біології й інших, що мають значні досягнення у указаній галузі. Якщо зазвичай у гуманітарних дослідженнях у

терміни «генетичний» чи «історико-генетичний» методи вивчення якогось явища вкладають звернення до деталей і особливостей його розвитку в часі, чіткої періодизації, диференціації й таксономії, то ми через залучення молодих точних наук будемо посилювати можливості аксіологічного методу даними й досягненнями палеогеноміки, ізотопної фізики, молекулярної генетики й інших подібних наукових секторів нашого часу.

Виклад головних результатів

Розпочнемо не з порівняння десятків варіантів визначення поняття «популізм» та рекомендацій щодо їх використання в різноманітних глобальних, локальних і проміжних умовах, а з вивчення перших трьох кандидатських досліджень. Це ми вважаємо ефективнішим від порівняння текстів багатьох десятків статей і тез, адже кожна дисертаційна робота полягає насамперед в опрацюванні великої кількості книг, статей і повідомлень з якоїсь тематики. Після проведення порівняльних та інших досліджень їх автор виносить на захист автореферат і рукопис дисертації з більш чи менш глибоким узагальненням стану розробки обраної ним теми чи проблеми.

Обрані нами дисертаційні роботи особливо цікаві тим, що їх можна вважати ознакою перебування України в «перехідному періоді», коли життя примусило відмовитися від радянського комплексу гуманітарних дисциплін і спробувати використати зарубіжні досягнення. Першим це зробив С. Мигдаль, а про важливість цієї інформації він указав найбільш лаконічним способом – у невеликій за обсягом анотації до автореферату: «Захищається дисертація, в якій представлений теоретичний аналіз популізму як феномена політичного життя суспільства і важливого чинника політичної боротьби за владу. Новизна дослідження полягає в тому, що популізм уперше аналізується як політична дія, з допомогою якої панівний клас (група) суспільства провокує і включає маси в маніпулятивну політичну гру з харизматичним лідером де-

демагогічного типу і намагається таким чином нейтралізувати, асимілювати їх політичну активність, здійснити політичну рокировку влади і зняти соціальну напруженість у суспільстві. В роботі аналізуються організаційні структурні компоненти популістської політичної дії: ідеологія, лідер, рух / партія /, його механізм і технологія. У дисертації використані роботи класиків політичної думки, які раніше не знаходили свого застосування при дослідженні даної проблеми: А. Грамші, Ж. Політцера, Д. Лукача, Л. Троцького, А. Камю та ін.» [6, с. 14]. Зауважимо, що оскільки ця дисертація була створена раніше від інших, то використання слів «популізм уперше аналізується як політична дія» ми вважаємо виправданим.

Відмінності між усіма трьома дослідженнями непринципові й обмежуються вивченням загальних характеристик популістичних явищ у межах політології. У результаті основний зміст анотацій авторефератів М. Дем'яненко і Т. Прядко майже збігається [4; 12], але в них немає прізвищ зарубіжних чи українських науковців. Малі відмінності і в обсязі анотацій, а більший розмір у випадку автореферату М. Дем'яненко зумовлений включенням короткого нагадування про необхідність якось зупинити шкідливий вплив популізму: «Запропоновано ряд заходів, спрямованих на мінімізацію та стримування популізму через становлення повноцінних механізмів народовладдя; підвищення політичної та правової культури посадових осіб та громадян; забезпечення доступу до альтернативної та об'єктивної інформації всіх членів суспільства» [4, с.18].

Набагато більша різноматність вивчених нами трьох авторефератів спостерігається в обсягах у змісті тих фрагментів, у яких викладені головні висновки з дослідження. В авторефераті С. Мигдала висновки тільки трохи довші від анотації і становлять короткий перелік визначальних характеристик популізму: 1) це системна політична дія задля рокування

влади і збереження соціального статусу; 2) це скерована на досягнення і утримання влади маніпулятивна гра з масами харизматичного лідера демагогічного типу; 3) у популізмі домінують інтереси панівного класу; 4) науковці визнали соціальну базу популізму полікласовою з домінуванням інтересів середніх верств; 5) для популізму найбільш сприятливі суспільства з пануванням товарного виробництва і ринку [6, с. 12].

Дем'яненко М. виділив на «Висновки» майже учетверо більше місця і набагато детальніше висвітлює ці 5 положень, додаючи до них шосте – проєкт атенуації чи повної ліквідації популізму: «Враховуючи різноплановість прояву популізму у вітчизняній політиці, варто виокремити заходи, спрямовані на його мінімізацію і стримування. Головним чином вирішення цієї проблеми лежить у площині становлення повноцінних механізмів народовладдя; стабільних демократичних норм і традицій; високої політичної та правової культури як посадових осіб, так і громадян; забезпечення та доступу до альтернативної та об'єктивної інформації всіх членів суспільства. Політична наука також має внести свій вклад у справу викриття популістських заяв та дій шляхом усебічного дослідження цього явища, оскільки вивчення феномену популізму сприятиме об'єктивній оцінці даного явища. Неупереджений аналіз, публічні оцінки фахівців та незалежних експертів, політичних дій і результатів правотворчості допоможуть аргументованіше доводити неспроможність популістських тез, лозунгів та обіцянок, розкривати їх нереальність» [4, с. 16].

Погоджуючись з цими положеннями, ми все ж відзначаємо їх «мрійливість», адже запропоновано реалізувати повноцінне народовладдя, виховати культурних посадових осіб і забезпечити всім доступ до об'єктивної інформації. Шкода, що це нереально, адже через відсутність світової конвенції про етику журналістики і бажання володарів засобів інформації мати макси-

мальні прибутки в усьому світі виразно виявляють себе нахили друкованих та електронних ЗМІ до надання масам насамперед і найбільше приємних для них інформаційних повідомлень (тут спектр дуже широкий – від фейків та «страшилок» аж до антинауки, містики і відвертої порнографії).

Автореферат Т. Прядко є певним феноменом не тому, що він з'явився у 2018 р. після усіх «майданів», а через підхід авторки до розподілу акцентів у його структурі. Анотація у ньому порівняно коротка і не вирізняється серед інших, а от «Висновки» мають майже у 12 разів більший обсяг, що складає п'яту частину дуже великого за розмірами автореферату (60 тис. знаків). У них на «докторському» рівні послідовно витлумачено факт виникнення світового консенсусу щодо існування популізму як постійного атрибуту всіх варіантів демократичних соціумів. Прядко Т. наголошує на тому, що максимум впливу популізму досягається у тих, подібних до України випадках, коли відбувається перехід від тоталітаризму і бідності до чогось нового, яке населення уявляє собі мало не земним раєм чи повторенням кращих на планеті взірців.

Без деталізації, але достатньо повно Т. Прядко наводить класифікацію різновидів популізму та попереджає, що серед них немає жодного варіанта, який би не викликав у мас недовіру до всіх інших політиків на тлі тверджень, що сподіватися можна тільки на харизматичного лідера, який фонтанує критикою минулого і обіцянками майбутнього щастя.

Додамо до цих висловлювань Т. Прядко власні думки. У результаті царювання популізму, що ми маємо в сучасній Україні, зникають сподівання, посилюються апатія і абсентизм, формується поле небезпечної для життя негативної есхатології. Наслідком стає не концентрація ресурсів народу, а еміграція (в найгіршому випадку – суїцид). В Європі популізм стимулює наміри населення відмовитися від базових цінностей наявної демократії і сподіватися на потужного лідера, який вирішить всі проблеми –

підвищить рівень життя і знизить безробіття, зупинить потік іммігрантів та ін.

Доцільно найбільш детально розглянути пропозиції Т. Прядко щодо ліквідації недоліків популізму й використання та посилення невеликих позитивних якостей як стимулятора активності мас, засобу виведення із застою чи прострації. Цитуємо:

«Убезпечити чи принаймні зменшити негативний вплив популізму на демократичне суспільство можуть такі механізми та чинники:

1) законодавчі норми, що забезпечують прозорість виборчого процесу, урегульовують методи і засоби застосування виборчих технологій;

2) готовність політичної еліти до відкритої розмови зі суспільством як у період виконання владних повноважень, так і під час виборчих кампаній;

3) прозорість і відповідальність прийняття політичних рішень, які мають бути зрозумілі для суспільства, насамперед, щодо очікуваних наслідків;

4) раціоналізація політичної свідомості виборця, формування його громадянської компетенції через актуалізацію й поширення політичної освіти, залучення громадян до активної суспільно-політичної діяльності;

5) щодо пострадянських суспільств, то це ще й формування моральної й соціальної відповідальності за якість політичної влади, подолання патерналізму в політичній культурі;

6) активна просвітницька й виховна діяльність політиків, громадських авторитетів і лідерів думок із цільовими групами, суспільством загалом щодо несприймання популізму;

7) забезпечення умов для функціонування вільних ЗМІ як прямого втілення свободи слова, важливого інструменту формування й артикуляції політичних думок, методу демократичного контролю, каналу суспільної комунікації, політичного інформування й освіти. Важливим чинником зменшення простору для популізму є усві-

домлення громадянами й політиками при прийнятті політичних рішень своїх соціальних інтересів і власної системи соціально-політичних цінностей» [12, с. 16].

Можна погодитися з правильністю всіх семи пропозицій, але реально їх утілити в життя, на жаль, неможливо. Хто, наприклад, повинен відповідати за «формування моральної й соціальної відповідальності за якість політичної влади»? За роки незалежності багато разів обрані склади Верховної Ради приймали довгі за текстовим викладом закони, що давали шлях великій корупції, яку неможливо було покарати. Прикладом є тема «державний земельний кадастр» і виділення територій з державного фонду. У жовтні 2020 р. наша влада визнала, що вкрадено було понад 5 млн гектарів. Чи будуть повернуті народу? Дуже сумнівно.

Ще приклад – пункт 4). У ньому є побажання щодо досягнення «громадянської компетенції» виборців. Тут помилково використане слово «компетенція», адже правильно – «компетентності». Причиною ми вважаємо дуже поширене в 1990-х роках і збережене навіть зараз запозичення з радянського періоду російської мови, у якій тоді слово «компетенция» означало одночасно і повноваження службової особи, і її ЗУН (знання, уміння і навички). Це ототожнення обох цих значень вражає й зараз – досить поглянути в російськомовній Вікіпедії на те, що там написано на запит «компетенция». А от в Україні після 2000 року вже поширилося правильне в усіх сенсах використання двох термінів: «компетенції» для позначення службових повноважень і «компетентності» – для реалізаційних спроможностей (це сума ЗУН і практичного досвіду).

Питання реального і бажаного рівнів «громадянської компетентності» у посткомуністичних державах глибше інших науковців вивчав професор з Кракова П. Штомпка, який отримав світове визнання саме завдяки дослідженню цієї теми і пропозиції термінів «соціальна до-

віра», «культурна травма» та ін. У нас серед фахівців відома його велика книга «Соціологія. Аналіз сучасного суспільства» [14]. Грунтовний виклад головних положень досліджень П. Штомпки попередніх років у темі «Реальна і бажана громадянська компетентність» з багатьма пропозиціями щодо змін у системі освіти України можна знайти в статті К. Корсака «Цивілізаційна компетентність громадян і завдання обов'язкової освіти» [10].

У цих та інших подібних наукових працях указано, що після світового провалу комуністичної ідеї громадяни Польщі, України чи Росії виявилися цілкомитовно підготовленими для проведення суспільної трансформації і реалізації позитивних можливостей лібералізму та вільного ринку. Різні сучасні результати цих трьох країн легко пояснити: поляки були «ближче до Заходу» і не віддали повноту влади бандитам і демагогам, а от ми і росіяни не спромоглися опиратися сподіванню на «міцну руку», що й привело до поганих наслідків у нас і ще гірших у Росії ([5] та ін.). У нас правління «донецької мафії» на чолі з В. Януковичем було тільки чорним епізодом, а от у Росії все це триватиме аж до її повного зникнення через розпад на фрагменти, частина яких уже квазінезалежні (Чечня, Татарстан, Якутія та ін.).

Наближаючись до «Висновків», проаналізуємо особливості оцінювання ролі популізму в новітній історії України. Потік публікацій про популізм засвідчує повну однаковість у негативній оцінці ([3; 7] та ін.). Авторі змагаються тільки в переліку нещастя і у визначенні місця популізму серед усіх тих чинників, які вивели Україну в число світових економічних аутсайдерів. З-поміж можливих джерел ми обрали матеріал В. Федоріна «Економіка популізму» [13], що виділюється не так назвою, як неордионарним уведенням в тему:

«Наше життя, яке і є предметом економіки, настільки різноманітне і цікаве, що весь час ставить експерименти в режимі реального часу. За вікном проходить експери-

мент під назвою «спроба побудови сильної української економіки і сильної національної держави». Експерименти ставлять політики, компанії, бізнеси. Наше завдання – в цих експериментах знаходити якусь логіку, раціональність і часто навіть парадоксальність. На жаль чи на щастя, світ не стоїть на місці, і те, що здавалося усталеним і правильним 10–20 років тому, сьогодні виглядає не настільки правильним.

Я б хотів поговорити про економіку популізму. Це явище показує, що ігнорування базових, фундаментальних основ економічного мислення загрожує великими неприємностями і для окремих людей, і для цілих країн.

У базі даних МВФ є 166 рядків, які присвячені розвитку 166 країн з 1993 по 2013 роки. І Україна в цьому списку займає «почесне» 166 місце по динаміці ВВП.

Україна займає передостаннє місце з кінця серед європейських країн по подушному ВВП – біднішою є тільки Молдова. Україна займає непочесне перше місце позиції корумпованості – адресую вас до рейтингу Transparency International.

Україна займає непочесне перше місце в Європі за рівнем економічної несвободи. Як ми дійшли до такого життя?

Популізм... зіграв у цьому невтішному результаті дуже важливу роль. І в найближчі роки... нам доведеться долати спадщину тих неправильних, алогічних рішень, які приймалися протягом останніх десятиліть» [13].

Специфіка цього матеріалу В. Федоріна в тому, що точно і навіть вичерпно висвітлено негативний вплив популізму на «розвиток» України. Але її автор надто обмежує свій аналіз і висновки акцентуванням тільки цього феномену, не помічаючи багатьох інших чинників наявних економічних і соціальних негараздів. Укажемо тільки найважливіше.

Федорін В. доволі категорично і прямолінійно стверджує, що гіперінфляція початку 1990-х років викликана «неспроможністю політиків відповідати за свої слова».

Ми ж оцінюємо набагато повнішими дослідження і висновки К. Корсака у статті [10], що також використовує об'єктивні національні і світові дані. У ній нас вразив перелік особливостей «смертельного радянського спадку» і вказівка на те, що, за словами одного з провідних наших політиків В. Горбуліна, в 1997 році «ВВП на душу населення в Україні дорівнював 13,2% середньосвітового» [2]. Якщо ж від загальності перейти до конкретики, то виявиться, що легальні річні середні заробітки українців у 1998 році дорівнювали 270 доларів США. Тотальний голод не стався тільки завдяки тіньовому сектору економіки, який діяв поза законами і постановами шкідників-популістів з Адміністрації Президента, Верховної Ради і КМ.

Схоже на те, що в українців і Радянської України не було після проголошення незалежності і плебісциту-1991 шансів подолати перешкоди перехідного періоду хоча б на рівні половинки досягнень Чехії (там завдяки В. Гавелу сукупна інфляція за кілька років «переходу» виявилася меншою від 40%). Прочитуємо перелік негативного радянського спадку зі статті К. Корсака:

«В Україні ми маємо комплекс кількох революцій, кожна з яких, взята окремо, достатня для розвалу виробництва і зниження якості життя населення. Не претендуючи на повноту аналізу, вкажемо головні з них.

1. Відновлення України під час розпаду комуністичної імперії як її фрагменту, позбавленого майже всього, необхідного для автономного існування – від структури управління і кадрів керівників аж до свого місця в світовому розподілі виробництва і торгівлі.

2. Занепад і зникнення тоталітаризму, докорінна зміна засад організації суспільства, системи пріоритетів і цінностей, законодавства та ін.

3. Важка відмова від обожнювання держави, приватизація, перетворення «нічийного» в «чийсь» в умовах втрати керівності й перманентних бійок за поділ влади, власності і ресурсів.

4. Необхідність перетворення практично повністю (>80%) орієнтованого на військові потреби виробництва у щось, що здатне створювати продукцію, яка була б придатною для споживання всередині країни і продаж за кордон.

5. Багатократне підвищення вартості енергоносіїв в умовах успадкування енерговитратної промисловості та повної відсутності навичок і засобів збереження й раціонального використання всіх форм енергії.

6. Втрата цінності старих індивідуальних і колективних знань і навичок, необхідність зміни менталітету і переходу від повної покірливості і вражаючої несамостійності середнього радянського громадянина до надії лише на себе і своїх найближчих, здатності до боротьби за свої права, вміння діяти автономно і ефективно, швидко і рішуче перебудовуватися, змінювати заняття і навіть оточення та ін.

Цей спадок ми змушені долати не в надто сприятливих зовнішніх умовах, маючи керівників, які лише з середини 90-х років навчилися безпомилково розрізняти Раду Європи і Європейський Союз» [2, с. 6].

А чи є шанси на позитивний розвиток України в даний момент, коли до вла-

ди прийшла чергова група некомпетентних популістів?

Відповівши, що шансів немає, ми б просто приєдналися до когорти інших науковців, з яких ми вказали тільки найбільш достойних. Однак якщо активно використати критичне мислення і найновіші дані про світовий технологічний прогрес, то відповідь може звучати так: запозичуючи взірці з інших держав і припускаючи вічність індустріальних технологій і класичних теорій суспільного розвитку, ми й справді будемо рухатися до середньоєвропейського рівня ще півстоліття чи й довше. Якщо ж звернути увагу на те, що в останні роки у світі розпочався перехід до нооери у формі винайдення все більшої кількості екологічно ідеальних технологій, то можна стверджувати – Україні треба йти шляхом ноорозвитку, який не потребує грандіозних інвестицій і модернізації всього наявного виробничого комплексу.

Та для перетворення цих можливостей у повсякденну дійсність керівники держави і вищої школи мають змінити систему цінностей і пріоритетів. Достатньо розвинена вища школа і великий контингент викладачів і науковців гарантують можливість руху держави до економічних і соціальних успіхів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1140 с.
2. **Горбулін В.** Економічні реформи і національна безпека України // Економічний часопис. 1998. № 11–12. С. 3–7.
3. **Додонов Д. Р.** Феномен популізму в сучасному політичному просторі // Гілея: науковий вісник. 2017. Вип. 123. С. 421–423.
4. **Дем'яненко М. М.** Популізм як політичний феномен і маніпулятивна технологія: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2016. 20 с.
5. **Ейдман І.** Росія – це не держава, а мафіозне угруповання – «Чекістська сім'я дона Путіна». URL: <https://gordonua.com/ukr/blogs/eydman/rosija-ndash-tse-ne-derzhava-a-mafiozna-ugrupovannja-chekistska-sim-ja-dona-putina-1522276.html> 9-10-2020.
6. **Мигаль С. М.** Популізм в політичному житті суспільства: автореф. Дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 / Одеський ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 1995. 14 с.

REFERENCES

1. Velykyy tлумachnyy slovnyk ukrayinys'koyi movy / Uklad. i hol. red. V. T. Busel [Large explanatory dictionary of the Ukrainian language / Ed. V. T. Busel]. Kyiv; Irpin': VTF «Perun», 2001. (in Ukrainian).
2. **Horbulin, V.** (1998) Ekonomichni reformy i national'na bezpeka Ukrainy [Economic reforms and national security of Ukraine]. Ekonomichnyy chasopys [Economic Journal], № 11–12, pp. 3–7. (in Ukrainian).
3. **Dodonov, D. R.** (2017) Fenomen populizmu v suchasnomu politychnomu prostori [The phenomenon of populism in the modern political space]. Hileya [Giley], Issue 123, pp. 421–423. (in Ukrainian).
4. **Dem'yanenko, M. M.** (2016) Populizm yak politychnyy fenomen i manipulyatyvna tekhnolohiya [Populism as a political phenomenon and manipulative technology]. Abstract of candidate's thesis. Kyiv: NAS of Ukraine, Institute of State and Law. VM Koretsky. (in Ukrainian).
5. **Eydman, I.** (2020) Rosiya – tse ne derzhava, a mafiozne uhrupovannya – "Chekist-s'ka sim'ya dona Putina" [Russia is not a state, but a mafia group – "Don Putin's Chekist family"]. URL: <https://gordonua.com/ukr/blogs/eydman/rosija-ndash-tse-ne-derzhava>

7. **Кавка В. В.** Популізм як ефективна політична технологія сучасних виборчих процесів в Україні // Гілея: науковий вісник. 2015. Вип. 102. С. 406–409.
8. **Кіянка І. Б.** Популізм в історії та сучасності: ідеологічні течії, рухи та політичні технології: монографія. Львів: Простір-М, 2016. 386 с.
9. **Корсак К. В.** Цивілізаційна компетентність громадян і завдання обов'язкової освіти // Освіта і управління. 1998. Т. 2, №1. С. 7–12.
10. **Корсак К.** Перспективи розвитку освіти в Україні на межі століть // Українські варіанти. 1999. № 3–4. С. 6–13.
11. **Корсак К. В., Корсак Ю. К.** Нооглосарій-2 – ноонауки для майбутнього без колапсів // Вища школа. 2019. № 2. С. 31–53.
12. **Прядко Т. П.** Популізм як ризик демократичного розвитку і засіб політичної мобілізації електорату: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.03 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2018. 20 с.
13. **Федорин В.** Экономика популизма. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2015/10/1/561862/> 19-10-2020
14. **Штомпка П.** Социология. Анализ современного общества / пер. с польск. С. М. Червонной. М.: Логос, 2005. 664 с.; 32 с. цв. вкл.
- a-mafiozna-ugrupovannja-chekestska-sim-ja-dona-putina-1522276 (in Ukrainian).
6. **Myhal', S. M.** (1995) Populizm v politychnomu zhytti suspil'stva [Populism in the political life of society]. Abstract of candidate's thesis. Odesa. Odesa I.I.Mechnykova university. (in Ukrainian).
7. **Kavka, V. V.** (2015) Populizm yak efektyvna politychna tekhnolohiya suchasnykh vyborchykh protsesiv v Ukraini [Populism as an effective political technology of modern electoral processes in Ukraine]. Hileya [Giley], Issue 102, pp. 406-409. (in Ukrainian).
8. **Kiyanka, I. B.** (2016) Populizm v istoriyi ta suchasnosti: ideolohichni techiyi, rukhy ta politychni tekhnolohiyi: monohrafiya [Populism in history and modernity: ideological currents, movements and political technologies: monograph]. L'viv: Prostir-M. (in Ukrainian).
9. **Korsak, K. V.** (1998) Tsyvilizatsiyna kompetentnist' hromadyan i zavdannya obov'yazkovoyi osvity. [Civilizational competence of citizens and tasks of compulsory education]. Osvita i upravlinnya [Education and management, volume 2, no. 1, pp. 7–12. (in Ukrainian).
10. **Korsak, K.** (1999) Perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini na mezhi stoliť [Prospects for the development of education in Ukraine at the turn of the century]. Ukrainys'ki varyanti [Ukrainian versions], no. 3–4, pp. 6–13. (in Ukrainian).
11. **Korsak, K. V., & Korsak, Yu. K.** (2019) Noohlosariy-2 – noonauky dlya maybutn'oho bez kolapsiv [Nooglossary-2 is a noosciences for the future without collapse]. Vyshcha shkola [Higher School], no. 2, pp. 31–53. (in Ukrainian).
12. **Pryadko, T. P.** (2018) Populizm yak ryzyk demokratychnoho rozvytku i zasib politychnoyi mobilizatsiyi elektoratu [Populism as a risk of democratic development and a means of political mobilization of the electorate]. Abstract of candidate's thesis. Kyiv, Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. (in Ukrainian).
13. **Fedoryn, V.** (2015) Ėkonomyka populyzma [Economics of populism]. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2015/10/1/561862/> 19-10-2020 (in Russian).
14. **Shtompka, P.** (2005) Sotsyolohyya. Analiz sovremennoho obshchestva. [Sociology. Analysis of modern society]. Moscow: Logos. (in Russian).

15. **Huntington S.** (1996). The Clash of Civilizations and Remaking of World Order. Simon & Schuster.

Свєген БІДЕНКО

викладач НПУ імені М.П. Драгоманова,
здобувач

Ключові слова: людина, культура, освіта, цінності, світогляд, виховання.

Досліджується роль освіти у формуванні ціннісної архітекtonіки особистості. Автор виходить із визнання освіти як механізму соціалізації особистості, її підготовки до життя в реальному суспільстві.

У цьому контексті освіта забезпечує особистість знаннями, формує відповідні компетентності, виховує цінності. Визнаючи, що роль освіти за кожним сегментом є вагомою і незаперечною, автор наголошує на фундаментальному значенні освіти у формуванні ціннісної палітри особистості. Це пояснюється тим, що через систему освіти людина долучається до людських цінностей, норм, світогляду, культури. Вона формує своє внутрішнє єство, яке втілюється в характер і поведінку, зрештою, у спосіб буття відповідно до призначення людини. Процедура вибору цінностей залежить від політико-правової системи держави, освітньої системи

УДК 141.7+37.01(100+477)
DOI 10.31392/NPU-VOU.2020.4(79).04

ОСВІТА ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ ПАЛІТРИ ОСОБИСТОСТІ

© Біденко Є., 2020

й педагогічних традицій, що утвердились у конкретному суспільстві. На індивідуальному рівні вибір цінностей є складним світоглядним, психологічним та інтелектуальним процесом, який, зокрема, визначається діяльністю закладів освіти.

роцес становлення цінностей у системі навчання та виховання обумовлений передусім тими стратегічними та тактичними завданнями й цілями, що постали перед сучасною освітою. На переконання Б. Гершунського, освіта, незалежно від рівня та профілю навчального закладу, повинна виконувати такі завдання: транслювати від покоління до покоління та закріплювати в кожному наступному з них найбільш стабільні духовні, світоглядні та культурні цінності соціуму, які є базисом для формування його специфічного менталітету; збагачувати індивідуальні та суспільні ментальні якості даного соціуму загальнолюдськими моральними цінностями, які сприяють духовній конвергенції та діалогу культур; тобто мова йде про гармоній-

не включення в освітньо-виховний процес культурно-світоглядних цінностей даного соціуму і світової цивілізації загалом, що найбільш сприяють формуванню менталітету; корегувати та перетворювати за необхідності ціннісні життєві орієнтири, які на особистісному та суспільному рівнях визначають поведінку людей, спрямовують та концентрують їх «ментальну енергію» на досягнення цілей, які повинні відповідати вищим моральним цінностям людської цивілізації [1, с. 179].

У площині емпіричних досліджень конструктивна роль особистісних цінностей найбільш явно виступає в інтерпретаціях моральних рішень і процесах особистісної регуляції прийняття рішень (інтелектуальних, поведінкових). У них суб'єкт реалізується на рівні цілісного Я, що припускає свідомий і відповідальний вибір не тільки в плані зовні заданих альтернатив, але і в плані досягнутого потенціалу саморегуляції як внутрішньої динаміки руху мотивів, цілей і смислів. Вочевидь, у процесі становлення цінностей у системі освіти різноманітні суб'єкти та об'єкти повинні мати можливість обирати ту або іншу систему цінностей, усвідомлюючи наслідки такого вибору. Як відомо, глибоке усвідомлення значення та ролі цінностей відбувається у процесі їх зіставлення з реаліями сьогодення. У навчально-виховному процесі цінності актуалізуються на уроках з історії, літератури, інших гуманітарних дисциплін, на яких розглядаються приклади реалізації різноманітних за своєю сутністю цінностей, робляться учнями (студентами) певні висновки щодо моральної або аморальної поведінки персонажа твору, патріотичного або непатріотичного вчинку історичного діяча тощо.

Тож становлення цінностей у системі освіти не може відбуватися у відриві від загальносоціальних процесів та тенденцій, які своєю чергою формують запит на ту або іншу систему освіти, її змістовне духовне наповнення. Як зазначає Л. Романюк, на становлення цінностей особистості можли-

ві певні впливи спадкових структур, колективного несвідомого і результатів інтелектуального, морального, емоційного та соціального розвитку. Проте одним з головних джерел їх становлення є соціальна ситуація людини, на яку вона впливає залежно від інтересу, власного рівня зрілості, а також і від рівня сформованості ціннісних орієнтацій [2, с. 140].

Безсумнівно, педагогічні цінності формуються історично в процесі розвитку суспільства, освіти і фіксуються в педагогічній науці як форма суспільної свідомості у вигляді специфічних умов, зразків та норм поведінки. Відповідно до змін потреб соціокультурного середовища, школи, розвитку особистості змінюються, переосмислюються й педагогічні цінності. Загалом, утвердження загальнолюдських та національних цінностей у культурно-освітньому просторі України є необхідною складовою гуманізації та гуманітаризації сучасної вітчизняної освіти.

Можна констатувати, що процес становлення цінностей у системі освіти має свою специфічну етапність та логіку, які обумовлені історичними, духовно-ментальними, соціально-політичними та іншими чинниками. Цінності, що утверджуються в освіті, тією або іншою мірою відповідають суспільним запитам на виховання особистості з певними особистісними характеристиками та професійними компетентностями.

Зважаючи на це, ми більш детально зупинимось на особливостях **виховання та самовиховання цінностей у педагогічному процесі.**

Необхідність посиленої уваги до проблеми виховання та самовиховання цінностей у навчально-виховному процесі обумовлена низкою причин, однією з найсуттєвіших яких є криза духовності або криза ціннісного наповнення людського буття.

У цьому сенсі О. Невмержицька стверджує, що криза цінностей, яку переживає сучасний світ, негативно впливає на процес виховання. Дезорієнтована людина, шукаючи себе в житті, не може цього зробити,

якщо не матиме міцного ґрунту під ногами. Такою основою виховання мають стати релігійні, духовні моральні (базові) цінності, транслятором яких насамперед повинна постати освіта. До базових цінностей належать добро, краса, справедливість, благородство, істина, мудрість, сенс життя тощо. Засвоєння особистістю базових цінностей є важливим не лише для суспільства, але й для самої особистості, оскільки вони надають сенс життю, полегшують вибір правильних рішень, є стримувальним механізмом від аморальних вчинків, створюють гармонію у житті людини на рівні внутрішнього світу та міжособистісної комунікації. Без цього неможливий моральний розвиток особистості [3, с. 28].

Вивчення найбільш ефективних шляхів формування (виховання) ціннісних орієнтацій учнівської та студентської молоді дозволило А. Бойко виділити основні напрями організації навчально-виховного процесу:

1) забезпечення під час навчально-виховного процесу принципів наступності, неперервності, змінюваності, розвитку, неповторності, плинності;

2) створення психолого-педагогічних умов для пізнання культурної спадщини різних народів, у якій відображені ціннісні орієнтації персоналії;

3) виділення змісту навчального матеріалу, на основі якого формуються погляди, переконання, ціннісні орієнтації;

4) забезпечення умов для саморозвитку, самопізнання учнів, студентів і вчителів. Особлива увага має зосереджуватися на взаємозв'язку загальнолюдських цінностей з конкретними духовними й соціальними потребами, морально-естетичними ідеалами [4, с. 64].

Водночас, як доводять науковці, процес виховання та самовиховання цінностей у педагогічному процесі має відбуватися на всіх етапах становлення особистості включно з дошкільним віком. У подальшому виховання та самовиховання системи ціннісних орієнтацій відбувається комплексно й поетапно в процесі набуття осо-

бистістю відповідних предметних компетентностей як результат громадянської, правової, філософської, українознавчої та економічної освіти.

Так, до ціннісних орієнтацій, які можуть і повинні бути сформовані засобами громадянської освіти, входять: повага до Батьківщини, народу, держави, її символики, традицій, мови; почуття власної гідності; громадянська самосвідомість; прагнення до рівності та солідарності; прагнення до справедливості; визнання й дотримання законів; готовність діяти спільно з іншими (співпраця); сприйняття багатоманітності (толерантність); патріотизм; чесність і відповідальність перед собою, оточенням, державою; здатність до емпатії; орієнтація в проблемах сучасного суспільно-політичного, економічного, культурного життя України.

Шкільна правова освіта покликана сформувати такі ціннісні орієнтації: повагу до прав і свобод людини та громадянина; правомірну поведінку; національну гідність; емоційну саморегуляцію; чесність та порядність; твердість (уміння не піддаватися тискові); принциповість; усвідомлення суспільного обов'язку; дотримання суспільно значущих норм поведінки. Засобами філософської освіти формуються такі ціннісні орієнтації, як самокритичність, вимогливість до себе; ініціативність та впевненість у собі; чесність (зокрема із самим собою); доброзичливість; самостійність у прийнятті рішень; взаєморозуміння в родині; любов до людей; працелюбність на благо свободи та іншим; вірність; допомога тим, хто її потребує; гармонія з природою; милосердя; людяність; альтруїзм; здатність до співчуття.

Українознавча освіта також сприятиме формуванню низки ціннісних орієнтацій, зокрема національній самосвідомості; патріотизму; людяності; поваги до національних звичаїв, традицій, вірувань; шанобливого ставлення до рідної мови, культури, історії; гостинності; працьовитості; доброти; скромності; миру та злагоди в родині, дер-

жаві, суспільстві; культури зовнішнього вигляду, спілкування й поведінки; бережливого ставлення до природи, рідної землі.

Засобами економічної освіти формується: економічна грамотність; економічна культура; свобода діяльності та вибору; дотримання прав приватної власності, дотримання законності; раціональна економічна поведінка (споживача, найманого працівника, підприємця, власника доходів і платника податків, користувача суспільними благами тощо) [5, с. 211–213].

Отже, процес виховання цінностей у педагогічному процесі повинен мати комплексний та системний характер й базуватися на принципах науковості, спадкоємності, людиноцентризму, патріотизму, толерантності, прав людини тощо.

У здійсненні виховання та самовиховання цінностей у педагогічному процесі особливу роль відіграють учителі гуманітарного циклу, які, зважаючи на специфіку навчальних дисциплін, що ними викладаються, мають більше можливостей приділити увагу різноманітним аксіологемам соціального та особистісного буття людини.

Саме тому зростає роль предметно-методичної підготовки майбутнього вчителя-суспільствознавця на основі аксіологічного підходу, що розглядається фахівцями як елемент професійно-педагогічної підготовки вчителя, який поєднує теоретичний (методику викладання суспільствознавчих курсів, спецкурсів, спецсеминарів з методики, самостійну роботу студентів) та практичний (проходження різних видів педагогічних практик) компоненти. Безсумнівно, підготовка майбутнього педагога до здійснення виховання (самовиховання) цінностей в учнів (студентів) передбачає освоєння ним самим аксіологічного підходу до навчально-виховного процесу, усвідомлення важливості низки загальнолюдських та національних духовних пріоритетів і цінностей. Отже, викладач має стати зразком вихованості для школярів і студентів, демонструвати на практиці реалізацію моральних та професійних цінностей.

Приділяючи належну увагу вихованню цінностей у педагогічному процесі, варто зауважити, що не меншу значущість для подальшого розвитку особистості набуває самовиховання.

На думку Л. Нечипоренко, самовиховання визначається як свідомо і цілеспрямована робота над собою для вдосконалення своїх індивідуальних якостей, підвищення рівня культури і світогляду, позбавлення від негативних рис характеру. Самовиховна робота сприяє формуванню особистості, яка б відповідала вищим ідеалам суспільства [6, с. 63–64].

Водночас програма самовиховання вчителя повинна містити три розділи: загальні якості (ідейність, моральність, педагогічна спрямованість), особливі якості (теоретична і методична спрямованість до професійної діяльності, психолого-педагогічна підготовленість до професійної діяльності, розвиток педагогічних умінь і навичок), індивідуальні особливості (емоційно-моральна чутливість, волевільні якості, культура темпераменту). Процес оволодіння мистецтвом самовдосконалення складається з трьох етапів. Перший етап у процесі самовиховання – це розуміння тих специфічних вимог, які потребує від педагога педагогічна діяльність і оцінка власних знань, умінь, здібностей і співвіднесення їх з вимогами професії. Другий етап – усвідомлення змін, які необхідно провести в самому собі і розробити програму дій для цього. Третім етапом є реальна самовиховна діяльність, усвідомлені дії вчителя для самозміни [7, с. 76].

Відповідно на всіх етапах самовиховання суб'єкти і об'єкти педагогічного процесу більш глибоко засвоюють різноманітні цінності, намагаються реалізувати їх у повсякденному житті та професійній діяльності. Фактично самовиховання цінностей означає не тільки корекцію світоглядних настанов, але трансформацію поведінки індивіда.

Як зазначають Ю. Сурмяк та Л. Кудрик, на початку своєї роботи з організації самовиховання учнів учитель, здебільшого, зай-

мається пропагандою та інтерпретацією ідеї самовиховання, роз'ясненням його прийомів, надає конкретну допомогу своїм вихованцям. Коли ж ідея самовиховання захопить школярів, коли вони достатньою мірою опанують прийоми і засоби самовдосконалення, то вчителів залишається уміло керувати їх роботою над собою. Система педагогічного керівництва самовихованням становить:

- по-перше, пробудження в учнів інтересу та прагнення до самовдосконалення, створення у класі атмосфери серйозного ставлення до самовиховання, широке роз'яснення на конкретних літературних і живих прикладах ідеї самовиховання та його можливостей;

- по-друге, складання учнями (частиною класу, а у високорозвинених класних колективах – усіма учнями) особистої програми самовиховання, підкріплення зусиль учнів, спрямованих на здійснення індивідуальних самозобов'язань, фронтальними виховними заходами, поступове залучення нових учнів до самовиховання;

- по-третє, активне керування самостійним процесом вдосконалення особистості кожного учня, залучення учнівського активу до контролю за роботою учнів над собою і наслідками самовиховання [8, с. 74].

В ідеалі потреба в самовихованні цінностей має стати органічною складовою як професійної діяльності, так і особистісного самовдосконалення викладачів. Своєю чергою духовно збагачений педагог здатен на власному прикладі показати учню (студенту) результати самовиховання, надати йому палітру ціннісних орієнтацій для подальшого інтелектуального, культурного, морального зростання.

Узагалі, самовиховання цінностей у педагогічному процесі є одним із шляхів становлення особистості, важливим підґрунтям для самореалізації та самоактуалізації людини в соціальному середовищі.

Науковці доводять, що самовиховання та процеси самоактуалізації і самореалізації виступають як взаємообумовлені скла-

дові саморозвиваючого навчання. Самовиховання є важливим механізмом поєднання спрямованості освітнього процесу як на пізнавальні потреби, так і на потреби саморозвитку особистості. До останніх фахівці у цій царині якраз і відносять потреби в самоствердженні, самовираженні, самоактуалізації. Метою й засобом в освітньому процесі є домінанта самовдосконалення особистості, настанова на самовиховання і самовизначення. Акцент у самовиховних моделях самоактуалізації ставиться на самокеруючі механізми особистості, виховання домінанти саморозвитку особистості, формування індивідуального стилю навчальної діяльності [9, с. 49].

Отже, виховання та самовиховання цінностей у педагогічному процесі сприяє розвитку всіх суб'єктів та об'єктів навчально-виховної діяльності, підвищує ступінь їх духовності та збагачує засоби самовираження.

Водночас самовиховання та виховання учасників педагогічного процесу обумовлено обраною ними системою цінностей та домінуючими в суспільстві аксіологічними пріоритетами. У цьому контексті набуває особливої актуальності **вибір цінностей як педагогічна і філософсько-політична проблема.**

Як відомо, вибір цінностей акторами освітнього простору обумовлений низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників. До об'єктивних чинників можна віднести: політико-правову систему, освітньо-виховну систему, ментальні та історичні особливості певного народу, педагогічні та виховні традиції конкретного суспільства, рівень культури громадян тощо. Суб'єктивними детермінантами вибору цінностей є: світоглядні особливості індивіда, вплив на нього навколишнього середовища, розвиненість загальної, політико-правової та моральної культури людини, особливості сімейного виховання та ін.

Із позиції фахівців, вибір цінностей певним суб'єктом спричинений, насамперед, домінуючою освітньо-виховною системою,

яка своєю чергою на пряму взаємопов'язана з політико-правовою системою й традиціями навчання та виховання. Такий взаємозв'язок пояснюється тим, що соціалізація людини переважно опосередкована певними інститутами освіти та виховання.

На сьогодні в науковій літературі визначають кілька освітньо-виховних систем, що базуються на певній ієрархії цінностей, які відповідно прищеплюються вихованцям. Такі системи цінностей, звичайно, санкціоновані політичною владою і є продовженням світоглядно-ідеологічних настанов еліти суспільства.

Насамперед – це система навчання й виховання, яка заснована на трансцендентних цінностях і спрямована на наближення вихованця до абсолютної цінності – Вищої істоти. Зміст виховання визначається такими цінностями, як душа, безсмертя, потойбічне життя, щастя, віра, надія, любов, покута. Земні цінності в межах цієї системи розглядаються як тимчасові, другорядні, обмежені.

По-друге, існує система навчання й виховання, яка заснована на соціоцентричних цінностях. Вищою цінністю тут виступає людство взагалі, а виховання одночасно спрямоване на досягнення позитивного ставлення до всіх людей, незалежно від статі, національності, соціального стану, а також – до людської діяльності та її продуктів, тобто культури в найширшому її розумінні. Базові цінності в такому вихованні – це свобода, рівність, праця, мир, творчість, солідарність, злагода тощо. Але така система виховання має певні вади, наприклад, космополітичну розмитість: адже те, що є свободою для одного, може бути несвободою для іншого, а мир між двома народами може бути досягнутий через зраду інтересів їхніх сусідів.

По-третє, визначається система навчання й виховання, що заснована на антропоцентричних цінностях і спрямована на піднесення індивідуальності в структурі людських цінностей. Ідеться про те, що розвиток кожного індивіда на основі самовияв-

лення у спільноті індивідів – запорука загального блага. Базовими цінностями тут є самореалізація, автономність, користь, індивідуальність. А провідна вимога такого виховання: «Навчись піклуватися про себе сам, щоб не створювати проблем для інших». Недолік такої системи виховання – у загрозі перетворення вищої цінності на елементарний егоїзм.

По-четверте, є система навчання й виховання, що заснована на національних цінностях, яка усуває недоліки трьох попередніх систем виховання й водночас вибирає в себе їхні позитивні елементи, ставлячи в центр уваги національну ідею, що реалізується титульною нацією спільно з представниками інших національностей з метою забезпечення сталого розвитку суспільства. Такий підхід забезпечує вихованцям доступ до різних систем цінностей, а система виховання не лише допомагає оволодіти комплексом гуманістичних цінностей, а й готує молодь до життя в конкретному соціально-культурному просторі й до участі в його вдосконаленні [10, с. 115–127].

Своєю чергою В. Кремень визначає три типи освітніх систем, що мають різні підходи до вибору цінностей освіти: традиційну, раціоналістичну та гуманістичну [11, с. 35–38]. Цінним є досвід протестантських країн Європи – взірця добробуту. Чимале значення в його досягненні має головна заповідь протестантства: найтяжчий гріх, якого може припуститися здорова людина, – це байдикувати, не роблячи нічого корисного для себе, своїх близьких та загалу людей.

Представники гуманістично спрямованої філософії освіти, яка набуває в Україні дедалі більшого поширення під європейським впливом, на протигагу традиційникам і раціоналістам, вбачають сенс освіти, її зміст як необхідну умову для особистісного самовираження, самоствердження людини, як можливість найбільш повно й адекватно відповідати природі людського «Я», тобто допомогти людині розбудити те, що в ній уже закладено (природні унікальні здібності, нахили), а не навчати її того,

що придумано раніше, апріорно. Педагоги, які є прихильниками гуманістичної концепції, спираються на такі цінності, як співробітництво, рівність, довіра, взаємодопомога, толерантність, емпатичність, а не на протилежні – технократичні – цінності, які знаходять своє віддзеркалення у відносинах залежності, конкуренції, ієрархії влади і контролю над іншими [12, с. 21–22].

Отже, вибір цінностей у системі освіти є довготривалим історичним та культурним процесом, який триває разом з розвитком конкретного народу, суспільства та цивілізаційної сім'ї. Відповідно зміна (трансформація) політичної системи та правового поля здійснюють потужний вплив на освітню сферу. Так, перехід України від тоталітаризму до демократії актуалізував індивідуалістичні цінності в навчанні та вихованні, відбувся перегляд авторитарних методик викладання, суттєво скорегована система цінностей, що пропагуються засобами освіти.

Становлення демократії в Україні створило можливість для вибору різноманітних систем цінностей в освіті (незважаючи на корпоративний консерватизм), дозволило більш активно впроваджувати авторські методики навчання та виховання, відкрило шлях для педагогічного експерименту та ін.

Загалом ціннісна свобода (у її позитивному розумінні) відкрила широкі можливості для формування власної системи аксіологічних детермінант як викладачам, так і студентам (учням). Політична та правова свобода є підґрунтям вибору тої або іншої системи цінностей у різних сферах суспільного життя, в освіті зокрема. До того ж, свобода та ціннісний плюралізм можуть сприяти аксіологічному протистоянню, ціннісному розколу в суспільстві, який може мати як штучний, так і природний характер, обумовлений історичними, ментальними, геополітичними та внутрішньополітичними чинниками. У такому разі саме освіта має сприяти подоланню ціннісного розколу між громадянами, створювати світо-

глядне підґрунтя для вибору неантагоністичних ціннісних систем.

Так, з позиції науковців, головними стратегічними пріоритетами розвитку української системи освіти в умовах ціннісного розколу є такі:

- побудова національної системи освіти на засадах формування освіченої творчої особистості та забезпечення пріоритетного розвитку людини;
- функціонування та реформування вітчизняної освітньої системи на основі принципів гуманізму, демократії, пріоритетності загальнолюдських і гуманістичних духовних цінностей;
- забезпечення достатньої ціннісної і знаннєвої відкритості вітчизняної системи освіти для систем освіти інших країн і з одночасним досягненням високого якісного рівня прогресивних національних систем освіти [13, с. 15].

Аналізуючи проблему вибору цінностей на індивідуальному рівні, варто наголосити на тому, що саме в освітніх закладах учню (студенту) мають репрезентувати та розкрити сутність найважливіших цінностей людського буття. Якщо цей процес не відбувається належним чином, молода людина може потрапити в тенета бездуховності.

Для сучасної освіти можна вважати обґрунтованим методологічний підхід, за якого ідеальний зміст духовних цінностей виводиться не з певних нормативних приписів, що мають для особистості трансцендентно-абсолютний характер, а з її соціокультурного середовища, з її реального буття у конкретному соціокультурному середовищі. Саме буттєві, онтологічні витoki духовних ідеалів та норм перетворюють сформовані на них особистісні конструкти духовності в мультиверсійні моделі, які поєднують універсальне та контекстне, соціокультурне та індивідуальне, зовнішні впливи та внутрішні переконання, власні прагнення та турботу про інших.

Безсумнівно, вибір цінностей у педагогічному та філософсько-політичному вимірах є поліаспектним, багатовимірним та

полізістивним. Для того щоб проаналізувати саму процедуру вибору цінностей на індивідуальному та суспільному рівнях, необхідно провести окреме дослідження, урахувати різноманітні зв'язки та чинники впливу на суб'єкта, що обирає аксіологічні координати свого існування.

У підсумку зазначимо, що аксіологія освіти є стрижнем сучасної філософії та теорії освіти, оскільки ціннісні параметри освітнього простору мають системоутворюючий й інтегруючий характер. Аксіологія освіти спрямована на розробку світоглядно-ціннісної підйоми як навчання, так і виховання учнів (студентів). Діалектичний взаємозв'язок виховання та навчання цементується низкою загальнолюдських і національних цінностей, які ретранслюються у комунікативній взаємодії суб'єктів і об'єктів освітнього процесу.

Поняття і структура цінностей у системі освіти визначається у межах низки наукових парадигм. Загалом ми трактуємо цінності в системі освіти як найбільш значущі ідеї, концепції, переконання, принципи, що становлять каркас сучасного навчально-виховного процесу. Структурування цінностей може здійснюватися у вигляді різнокрестеріальних класифікаційних систем, а також як внутрішня будова пев-

ної ціннісної системи. Традиційно цінності класифікують на загальнолюдські, національні, групові, індивідуальні, сутність яких знаходить своє відображення в освітньому процесі.

У сучасну технократичну епоху особливого значення набуває виховання та самовиховання цінностей у педагогічному процесі. Як водиться, ці процеси завершуються формуванням певних ціннісних орієнтацій в учнів (студентів), викладачів. Важливо, щоб потреба у самовихованні цінностей стала органічною складовою професійної діяльності й особистісного самовдосконалення викладачів та сформувалась в об'єктів навчально-виховного процесу.

Викладачі, студенти, учні мають навчитися обирати цінності на підставі ідеалів гуманізму, власних життєвих пріоритетів. У наш час вибір цінностей є і педагогічною, і філософсько-політичною проблемою. Процедура вибору цінностей залежить від політико-правової системи держави, освітньої системи й педагогічних традицій, що утвердились у конкретному суспільстві. На індивідуальному рівні вибір цінностей є складним світоглядним, психологічним та інтелектуальним процесом, який зокрема визначається і діяльністю складів освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гершунский Б. С.** Философия образования для XXI века: учебное пособие для самообразования. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: Педагогическое общество России, 2002. 512 с.
2. **Романюк Л.** Становлення цінностей особистості: концептуальна модель та її методологічний потенціал // Психологія особистості. 2013. № 1. С. 138–148.
3. **Невмержицька О. В.** Виховання цінностей особистості в епоху культурних змін // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. 2015. № 1. С. 25–30.
4. **Бойко А. М.** Сутність, закономірності та принципи виховання і самовиховання як особистісно-соціального явища // Педагогіка. Інтегрований курс теорії та історії: навч.-метод. посіб. / за ред. А. М. Бойко; Полт. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Київ; Полтава, 2004. С. 63–86.
5. **Нікора А. О.** Теорія та методика навчання суспільно-політичних дисциплін: навчальний посіб-

REFERENCES

1. **Gershunsky, B. S.** (2002) *Fylosofyya obrazovanyaya dlya KHKHI veka: uchebnoye posobyey dlya samoobrazovanyaya* [Philosophy of education for the XXI century: a textbook for self-education]. Moscow: Pedagogical Society of Russia. (in Russian).
2. **Romanyuk, L.** (2013) *Stanovlennyya tsinnostey osobystosti: kontseptual'na model' ta yiyi metodolohichnyy potentsial* [Formation of personality values: conceptual model and its methodological potential]. *Psykhologhiya osobystosti* [Psychology of personality], no. 1, pp. 138–148. (in Ukrainian).
3. **Nevmerzhyts'ka, O. V.** (2015) *Vykhovannya tsinnostey osobystosti v epokhu kul'turnykh zmin* [Education of personality values in the era of cultural change]. *Visnyk Dnipropetrovsk'oho universytetu imeni Al'freda Nobelya. Seriya: pedahohika i psykhologhiya* [Bulletin of Dnipropetrovsk University named after Alfred Nobel. Series: pedagogy and psychology], no 1, pp. 25–30. (in Ukrainian).
4. **Boyko, A. M.** (2004). *Sutnist', zakonomirnosti ta pryntsyepy vykhovannya i samovykhovannya yak os-*

ник: у 2 кн. Кн. 2: Основи методики навчання суспільно-політичних дисциплін. Миколаїв: Іліон, 2013. 238 с.

6. **Нечипоренко Л. С.** Педагогічна культура. Харків: ХДУ, 1993. 145 с.

7. **Елканов С. Б.** Профессиональное самовоспитание учителя. М.: Просвещение, 1986. 143 с.

8. **Сурмяк Ю., Кудрик Л.** Стан і перспективи самовиховання в сучасній школі // Молодь і ринок. 2012. № 1. С. 70–74.

9. **Овчаренко Н. В.** Філософсько-освітній вимір виховного потенціалу феноменів самоактуалізації та самореалізації особистості // Грані. 2015. № 2. С. 48–52.

10. **Бех І. Д.** Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ: Либідь, 2006. 272 с.

11. **Кремень В. Г.** Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ: Грамота, 2005. 448 с.

12. **Панфілов О. Ю.** Сучасна освіта: світоглядні орієнтири // Теорія і практика управління соціальними системами. 2010. № 2. С. 19–24.

13. **Терещенко Т. П.** Аксиологічний вимір процесів глобалізації в культурно-освітньому просторі України // Нова парадигма. 2013. Вип. 116. С. 11–20.

obystisno-sotsial'noho yavlyshcha / Pedahohika. Integrovanyy kurs teorii ta istoriyi: navch.-metod. posib. [The essence, patterns and principles of education and self-education as a personal and social phenomenon / Pedagogy. Integrated course of theory and history: teaching method. way. for instit. higher ped. education 3-4 levels of accredit] (pp. 63–86). Kyiv; Poltava, Polt. state ped. V.G. Korolenko University. (in Ukrainian).

5. **Nikora, A. O.** (2013) Teoriya ta metodyka navchannya suspil'no-politychnykh dystsyplin: navchal'nyy posibnyk: u 2 kn. Kn. 2: Osnovy metodyky navchannya suspil'no-politychnykh dystsyplin [Theory and methods of teaching socio-political disciplines: textbook: in 2 books. Book. 2: Fundamentals of teaching methods of socio-political disciplines]. Mykolaiv: Iliion, (in Ukrainian).

6. **Nechyporenko, L. S.** (1993) Pedahohichna kul'tura [Pedagogical culture]. Kharkiv, KhSU. (in Ukrainian).

7. **Elkanov, S. B.** (1986) Professional'noe samovospitanie uchitelya [Professional self-education of a teacher]. Moscow: Prosveshchenye. (in Russian).

8. **Surmyak, Y., & Kudryk, L.** (2012) Stan i perspektyvy samovykhovannya v suchasniy shkoli [The state and prospects of self-education in the modern school]. Molod' i ryнок [Youth and market], no. 1, pp. 70–74. (in Ukrainian).

9. **Ovcharenko, N. V.** (2015) Filosofs'ko-osvitniy vymir vykhovnoho potentsialu fenomeniv samoaktualizatsiyi ta samorealizatsiyi osobystosti [Philosophical and educational dimension of the educational potential of the phenomena of self-actualization and self-realization of personality]. Hrani [Grani], no. 2, pp. 48–52. (in Ukrainian).

10. **Bekh, I. D.** (2006) Vykhovannya osobystosti: Skhodzhennya do dukhovnosti [Education of personality: Ascent to spirituality]. Kyiv: Lybid'. (in Ukrainian).

11. **Kremen', V. H.** (2005) Osvita i nauka v Ukraini – innovatsiyni aspekty. Stratehiya. Realizatsiya. Rezul'taty [Education and science in Ukraine – innovative aspects. Strategy. Realization. Results]. Kyiv: Hramota. (in Ukrainian).

12. **Panfilov, O. Y.** (2010) Suchasna osvita: svitohlyadni oriyentyry [Modern education: worldviews]. Teoriya i praktyka upravlinnya sotsial'nymy systemamy [Theory and practice of social systems management], no. 2, pp. 19–24. (in Ukrainian).

13. **Tereshchenko, T. P.** (2013) Aksiolohichnyy vymir protsesiv hlobalizatsiyi v kul'turno-osvitn'omu prostori Ukrainy [Axiological dimension of globalization processes in the cultural and educational space of Ukraine]. Nova paradyhma [New paradigm], issue 116, pp. 11–20. (in Ukrainian).

Костянтин КОРСАК

доктор філософських наук, професор,
Київський медичний університет

Юрій КОРСАК

кандидат філософських наук, науковий
співробітник Інституту вищої освіти
НАПН України

Анатолій ПОХРЕСНИК

кандидат філософських наук, доцент,
директор Київського технікуму
електронних приладів

УДК 330.366+378.1(100+477)
DOI 10.31392/NPU-VOU.2020.4(79).05

**ПАРАДИГМАЛЬНА
РЕВОЛЮЦІЯ
В НАУЦІ ТА ВИЩІЙ
ОСВІТІ В КОНТЕКСТІ
СВІТОВИХ
УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ
РЕЙТИНГІВ**

© Корсак К., Корсак Ю., Похресник А., 2020

Ключові слова: людство, освіта, індустріальна парадигма, академічні стандарти, цілі сталого розвитку (ЦСР), екопарадигма для наук та освіти, світовий екорейтинг 2020.

Актуальність вивчення впливу пандемії CoViD-2019 на перебіг світових процесів і на планування майбутнього цілком незаперечна. Не тільки ЗМІ, а й наукові видання вміщують багато суперечливих повідомлень про особливості та швидкозмінність цих невеликих сферичних біооб'єктів. Та поза центром світової уваги опинилися критичні аналізи найбільш імовірного соціально-економічного прогресу людства і завдання ліквідації не тільки епідемії, а й екологічного та інших колапсів. Наша стаття ске-

рована на доведення явища початку революції у парадигмі діяльності світового науково-освітнього комплексу. Ми виявили незаперечні докази того, що наукова еліта планети запропонувала відмовитися від сучасної парадигми науково-технічного прогресу індустріального походження, яка з появою Берлінського дослідницького університету примушувала науковців та освітян скеровувати зусилля на відкриття законів Природи й удосконалення на їх основі засобів нападу та оборони. Наслідком цього впливу стало створення академічних рейтингів досконалості університетів і змагання за титул «закладів світового класу». У світі початок ХХІ ст. відзначений винаходом у сфері оцінювання наукової продукції примі-

тивних кількісних показників (кількох варіантів «індексів») на основі акцентування місця публікації праць науковців і викладачів з одночасним ігноруванням їх змісту та цивілізаційної цінності для всього людства. Ми доводимо, що витоком українських адміністративних збожень в оцінці науково-викладацького персоналу є некритичне запозичення нашим освітнім керівництвом зарубіжного досвіду і наївне сподівання на те, що використанням індексів ми дуже швидко введемо академії та університети на світовий рівень. У статті зроблено наголос на тому, що на планеті вже розпочався рух до відмови від старих оцінок закладів і перехід на нові критерії досконалості, що враховують внесок університетів у виконання вимог ООН щодо «17 цілей сталого розвитку» і порятунку людства від пандемій і колапсів. Україна просто зобов'язана намагатися стати лідером в переорієнтації вищих шкіл на нову парадигму діяльності з одночасною, за прикладом Китаю, заборорою індикативних показників псевдодосконалості. Для нас усіх настав момент вибору ноошляху розвитку української вищої школи у напрямі ноосимбіозу людства і довкілля на основі запропонованих нами ноопроектів, ноотехнологій і ноонаук.

Актуальність дослідження і досягнення попередників

Із міркувань наукової етики і вибору власних життєвих принципів ми переконані в тому, що завданням №1 для працівників вищої школи України є пошуки засобів захисту Вітчизни і всього людства від колапсів і повторень пандемії CoViD-2019, а не публікація своїх творів у тих виданнях, що фігурують у базі даних Scopus & Web of Science. Парадоксальність українського сьогодення виявила себе в тому, що перше завдання ми розпочали виконувати цілком успішно, а от щодо другого – маємо практично повне фіаско.

Ми втратили багато часу на критичне дослідження доступних наукових праць з екології, есхатології, футурології й багатьох інших наук (тут набагато точнішим є міжнародний термін – Sciences&Arts). З усього великого масиву віднайденого вкажемо загальновідому трилогію про сумні перспективи людства наукової групи Д. Медоуза [6]; передбачення наукової еліти Франції щодо розвитку подій упродовж ХХІ ст. [9]; панічний заклик понад 15 тисяч науковців-біологів рятуватися насамперед від «глобального потепління» через негайне припинення вирубування лісів і примноження територій заповідників [12]; запрошення приєднатися до Римського Клубу й разом критикувати інформаційні та високі технології у рамках невиразно окресленого «Нового Просвітництва» [11]; перспективну пропозицію українського філософа В. Андрущенка розвивати «організоване суспільство» [1] та ін.

У цих та інших творах успішно розкритиковане все людство за створення для сучасників і нащадків смертельних загроз, але відсутня пропозиція хороших алгоритмів і реальних засобів відвернення цих катаклізмів без дуже багатократного скорочення наявної популяції homo sapiens sapiens. У темі «оцінка якості вищої освіти і наукових праць» перманентно зростає ажіотаж навколо академічного рейтингування, який досяг рівня незаперечного доказу занепаду сукупного інтелекту людства. Ці прояви досягнень та міркувань наших по-

передників і стали причиною активізації наших власних досліджень.

Мета цієї статті полягає у наведенні доказів існування перших рятівних для людства екологічно чистих ноотехнологій і ноопроцесів, а **завдання** становлять не тільки пропозиції прискорення створення ноонаук, а й заклик до припинення поточної життєдіяльності на основі індустріальної парадигми Нових часів та свідомого скерування наук і вищої школи на досягнення ноосимбіозу людства і довкілля через побудову ноосфери на основі нової екологічно орієнтованої ноопарадигми.

У **методологічному відношенні** наше дослідження є «нооінтегративним» не тільки через постійне використання ноотермінів і ноопонять, а й завдяки поєднанню кращих класично-наукових досягнень з найновішими відкриттями тих наук, що на молекулярному рівні вивчають структури і закони діяльності людського мозку і нервової системи, створюють і вдосконалюють «штучний інтелект – ШІ». Він народжений дуже своєчасно для серйозної допомоги людині в її розумовій діяльності та приборканні наявного і майбутнього потоку е-інформації, який вже неможливо не тільки успішно опанувати і використати, а й просто уявити та не пошкодитися з переляку.

Виклад головних результатів розпочнемо з пояснення надважливого концепту «ноотехнології». Це наш термін «2010-го року народження», коли замість важких для сприймання назв, помічених нами у 2000 році перших екологічно ідеальних технологій, ми звернулися спершу до словосполучення «ноосферні технології», а потім «ущільнили» його до одного слова – **ноотехнології**.

Утримаємося від аналізу багатьох термінів і таксономії слів із «ноо» (від давньо гр. νοός, яке українською можна відтворити як «розум» чи навіть «мудрість», але греки позначали ним «взагалі все розумне» на Землі і в Космосі). Нам важливо наголосити на тому, що «ноотехнології» (чи *ноосферні технології*) відділяє від усіх інших (минулих і наявних) безлімітна прірва. Ноотехнології надають людям потрібне і одночасно лікують біосферу, а всі інші – навіть смарт-

технології – більше чи менше забруднюють довкілля і в найближчій чи більш віддаленій перспективі зроблять такий його непридатним для проживання людей.

Ніхто з відомих нам українських і зарубіжних авторів не використовує концепт ноотехнологій і ноопроцесів. Виняток – наше найближче оточення з кількох науковців. Але загалом в «оточенні» є багато осіб, які перебували на відстані кількох метрів в Інституті вищої освіти НАПН України і часто чули звітні доповіді про розвиток ноонаук, навіть зараз цілковито відмовляються від його свідомого чи випадкового використання.

Сучасна ситуація є копією подій XIX ст., коли заклики Е. Геккеля застосовувати поняття «екологія» і розвивати екологічні науки були почуті, усвідомлені і частково використані на 90 років пізніше. Своїми прогнозами і передбаченнями ми повторюємо шлях цього німецького пропагандиста ідей Дарвіна, адже на пропозицію екологічно безпечних (навіть більше – лікувальних) ноотехнологій не відгукнулися не тільки організатори третього світового екологічного форуму в Ріо-де-Жанейро, а й керівники вищих шкіл України (ніхто з понад десяти ректорів не захотів увести ноонауки в навчальні плани і перетворити свій заклад у перший на планеті нооуніверситет).

Ми ж переконані в тому, що нооера вже настає, але людство (в цілому) цього ще не усвідомлює і не прискорює використання 225 запропонованих нами в «Нооглосарії-2» слів і понять, які визначатимуть особливості близького майбутнього [3].

Та загалом ситуацію ми не вважаємо безнадійно розпачливою, адже мало не 10 млн світових фахівців PhD-рівня у рамках своїх фахових занять поступово збільшують кількість рятівних технологій (ми можемо вказати близько десяти). Колись людство пройде точку нообіфуркації й з усім азартом, як під час створення ядерної зброї, переорієнтує сучасні щорічні витрати на нову зброю (це трохи більше двох трильйонів доларів США) на самозахист від головних і всім добре відомих загроз.

Винайдення ноотехнологій – бажане, але малореальне і цілком випадкове яви-

ще, адже винахідники навіть не використовують подібний термін і в останню чергу думають про екологію. Більш вагомим і перспективним ми вважаємо ознаки відмови людства від руйнівної для біосфери індустріальної парадигми діяльності Science&Arts. У цілковитій реальності цього чудового феномену може переконатися

кожен читач, який «прогуглить» слова «Impact Ranking 2020» і вийде на сторінку з повними даними про застосування нової екологічно орієнтованої парадигми для створення «рейтингу екологічного впливу» провідних університетів планети [10].

Для створення цього списку з 768 закладів було проаналізовано екозахисну діяль-

Таблиця 1

**Кількість університетів та інших вишів з різних держав світу
в «рейтингу впливу – 2020»**

Країна	Кількість закладів	Країна	Кількість закладів	Країна	Кількість закладів
1. Японія	63	26. Китай	9	55. Німеччина	2
2. Росія	47	27. Індонезія	9	56. Кіпр Північний	2
3. Туреччина	36	28. Ірландія	9	57. Об'єднані Арабські Емірати	2
4. Велика Британія	34	29. Фінляндія	7	58. В'єтнам	2
5. Іспанія	32	30. Нова Зеландія	7	59. Шрі-Ланка	2
6. США	31	31. Румунія	7	60. Швеція	2
7. Бразилія	30	32. Угорщина	6	61. Марокко	2
8. Індія	26	33. Перу	6	62. Азербайджан	2
9. Тайвань	24	34. Еквадор	6	63. Палестина	2
10. Єгипет	23	35. Саудівська Аравія	5	64. Ісландія	2
11. Пакистан	23	36. Бангладеш	5	65. Данія	2
12. Австралія	21	37. Туніс	5	66. Казахстан	2
13. Таїланд	19	38. Польща	5	67. Бельгія	1
14. Канада	19	39. Чехія	5	68. Боснія і Герцеговина	1
15. Ірак	18	40. Йорданія	5	69. Норвегія	1
16. Іран	17	41. Латвія	4	70. Макао	1
17. Південна Корея	16	42. Ліван	4	71. Австрія	1
18. Франція	16	43. Філіппіни	4	72. Афганістан	1
19. Мексика	16	44. Словаччина	4	73. Аргентина	1
20. Малайзія	13	45. Нідерланди	4	74. Кувейт	1
21. Чилі	13	46. Південна Африка	4	75. Словенія	1
22. Колумбія	11	47. Нігерія	4	76. Уругвай	1
23. Італія	10	48. Алжир	4	77. Узбекистан	1
24. Україна	10	49. Гана	3	78. Венесуела	1
25. Португалія	10	50. Греція	3	79. Болгарія	1
		51. Гонконг	3	80. Коста-Ріка	1
		52. Кіпр	3	81. Ізраїль	1
		53. Швейцарія	3	82. Кенія	1
		54. Бахрейн	3	83. Ямайка	1
				84. Пуерто-Ріко	1
				85. Катар	1

ність кількох тисяч вишів більшості держав світу на основі того, наскільки успішно вони виконують «17 цілей сталого розвитку», затвердженими в ООН у 2015 р. (Україна має аналогічну Програму зі статусом Закону [8]). Результатом став список з включенням таких університетів, які ніколи не фігурували в попередніх списках різноманітних «академічних рейтингів» (Times, ARWU та ін.). Наші підрахунки національної приналежності закладів дали змогу побудувати табл. 1.

Ми радіємо не тільки присутності в цьому рейтингу аж десяти закладів з України, а й великій кількості вишів з арабського культурного світу, які раніше не входили в попередні академічні рейтинги, побудовані на індустріальній парадигмі діяльності науково-освітньої сфери. Якщо поррахувати тільки сто провідних закладів, то виявиться, що у Топ-100 Велика Британія має 20 представників, Австралія – 16, Канада – 13, Ірландія – 5, Нова Зеландія – 4, Іспанія – 4, США – 3, Російська Федерація – 3, Індонезія – 3, Південна Корея – 3, Японія – 3, Італія – 2, Бразилія – 2, Фінляндія – 2, Франція – 2, Тайвань – 2, Гонконг – 2, Швеція – 2, Малайзія – 2, Китай – 1, Данія – 1, Нідерланди – 1, Іран – 1, Індія – 1, Португалія – 1, Мексика – 1, Норвегія – 1.

Українські заклади посідають трошки гірші позиції, але чудово, що їх аж десять. Це більше, як у Китаї, а Німеччину ми випереджаємо у п'ятеро. Територіальний розподіл доволі несподіваний. Харків має три заклади, Львів – 2, Київ – 2, Суми – 1 (це лідер серед наших «екоуніверситетів»), Острог – 1, Чернігів – 1. Непогано, але буде краще, бо успіхи в рейтингу впливу потребують значно менше коштів, як у якомусь з академічних.

На жаль, інформація про початок переходу світу на нову парадигму діяльності науково-освітнього комплексу та про Impact Ranking 2020 поширюється дуже повільно. У світі ЗМІ все ще віддають перевагу різноманітним академічним рейтингам з використанням індикаторів досконалості двох минулих сторіч. Та найгірше для нас те, що керівники освітньої сфери України в пла-

нуванні її змін заподадливо виконують поради і вказівки експертів з розвинених країн Заходу. Наслідком стало бажання копіювати «ефективність США».

Всі дії нашого молодого Президента і його найближчого оточення засвідчують намір «інтегруватися в Європейський Союз» не через використання національних наукових знань, а шляхом виконання «експертних рекомендацій» і запозичення чужих взірців. Від стратегічних рішень відсторонена Національна академія наук України і провідні університети. Пріоритетним джерелом економічного планування став «Український інститут майбутнього» та недержавна «Київська школа економіки (Kyiv School of Economics, KSE). Цей заклад вже понад 10 років готує англомовних клерків для обслуговування західних інвестицій і лобіювання законодавчих змін на користь цих інвесторів.

З багатьох творів «Українського інституту майбутнього» тематики нашої статті найбільше стосується велика колективна праця «Майбутнє університетів» [2] в аспектах рекомендацій визначення та оцінювання якості діяльності і провідних університетів, і всієї вищої школи. У ній цілком категорично стверджується, що єдиним успішним засобом оцінювання є «західний» досвід вивчення закладів і складання «рейтингів досконалості». Найвищий бал отримали рейтинги найкращих університетів світу за версією організації з назвою «The Times Higher Education» і Академічний рейтинг світових університетів ARWU (так званий «шанхайський»). Ми не погоджуємося і з надмірно завищеною оцінкою обох рейтингів, і з пекучою необхідністю для нас усіх орієнтуватися тільки на кількісні дані цих оцінювань. Доведемо це для обох найпопулярніших ([7] та інші джерела).

Перший з названих з'явився раніше другого і відомий як «The World University Rankings» (коротко – рейтинг Таймс). Місце якогось закладу в рейтингу отримується комбінуванням доступних статистичних даних різного змісту і результатів щорічного глобального експертного опитування десятків тисяч викладачів, науковців і робо-

тодавців, які висловлюють свої думки про понад шість тисяч рекомендованих для оцінки закладів. Для кожного враховують 13 показників з різною «вагомістю», серед яких домінують публікаційна активність у кількох аспектах, патенти та інновації, інтернаціоналізація (мобільність студентів і викладачів), рівень і різноманітність освітніх послуг і т. д. Є навіть пункт про рівень оплати персоналу закладу з урахуванням купівельної спроможності, але важить він тільки 2,25% загальної оцінки – мало не в 15 разів менше від показників цитованості та присутності наукових статей у провідних журналах (Nature, Science, Cell та ін.).

Поза сумнівами, наші читачі неодноразово зустрічали в українських ЗМІ повідомлення про те, що лідерами є університети США і Великої Британії, а всі інші держави, включаючи Росію, перебувають «десь там...» (де опиняються наші університети з Харкова, Києва, Львова і т. д. вказувати не будемо). Ми пропонуємо читачам невеличку табл. 2 з географічним розподілом 200 провідних закладів з рейтингу Таймс на дату 8 лютого 2020 року. Ми обрали не 100 найкращих, а 200, адже це набагато збільшило кількість держав і зробило по-

рівняння з даними табл. 1 більш промовистими.

Перевага США в академічних рейтингах просто колосальна. Разом з Канадою всі подальші держави спільно мають менше представлення, як США з їх провідними закладами, чий річний бюджет переважає всі витрати України на сектор вищої школи. Зверніть увагу не стільки на відсутність України, як на те, що тут не представлений ісламський світ з мало не четвертою частиною населення світу і сотнями великих університетів. Вражає також відсутність Індії і приблизно однакові показники Китаю і мікроскопічного Гонконгу.

Для більшої частини держав світу подібні «індикатори досконалості» виявляються не тільки непридатними, але й образливими і шкідливими. Як мінімум, вони формують у головах здібної молоді з цих країн велике бажання потрапити на територію США і отримувати там знання і професію. Наслідки загальновідомі – «відтік мізків» і зміцнення переваги США над усіма іншими розвиненими державами.

Менш помітний ефект зниження середнього рівня життя науковців і викладачів у державах, що подібні до України. Це пов'язано з протизаконною вимогою ке-

Таблиця 2

Рівень присутності кращих університетів різних країн світу у рейтингу The World University Rankings «Топ-200» (8-02-2020)

Країна	Кількість закладів у рейтингу	Країна	Кількість закладів у рейтингу
США	63	Італія	3
Великобританія	28	Іспанія	2
Німеччина	23	Японія	2
Австралія	11	Фінляндія	2
Нідерланди	11	Сінгапур	2
КНР (Китай)	7	Південна Африка	2
Канада	7	Австрія	1
Швейцарія	7	Тайвань	1
Південна Корея	6	Норвегія	1
Франція	5	Ірландія	1
Швеція	5	Нова Зеландія	1
Гонконг	5	Ізраїль	1
Бельгія	4	Російська Федерація	1
Данія	3		20

рівників освіти, що полягає у примусі до публікацій наукової продукції не в національних виданнях, а у вже вказаних «світових досконаlostях» – Nature, Science, Cell та ін. Перший автор нещодавно опублікував статтю з порівняно детальним аналізом причин масштабів виникнення і поширення епідемії використання «індексів» (Хірша, цитування та ін.) в оцінюванні якості та обсягів наукової продукції університетів та їх персоналу [4]. У ній доведено:

1) українські академічні ставки надто малі й наші науковці не можуть потрапити у провідні журнали світу. Для гуманітаріїв ситуація абсолютно розпачлива, бо потрібні видання в Україні практично відсутні;

2) оплата за публікації йде за кордон і значно переважає 10% середнього заробітку науковця у разі його бажання мати одноосібну статтю. Освітні керівники вимагають ще більших витрат, а тому порушують і біблійні, і кримінальні рівні рекету;

3) з початку XXI ст. кількість журналів, які невідомо яким чином потрапили в базу переліків Scopus і Web of Science, зросла аж у тисячу разів. Вимоги їх видавців ненабагато, але все ж істотно менші від цін в журналах-монополістах «академічної якості». Результат відомий усім в Україні: «доценти з кандидатами» кооперуються у групи і скеровують 400 – 600 – 800 чи й 1000 доларів США у «видатні» видання з Колумбії, Венесуели, Маврикію чи ще більш відомих у науках і технологіях держав.

Ось приклад, з якого можна і сміятися, і плакати одночасно.

У сусідній Румунії скромне містечко Тирговіште має WoS-журнал «Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala», можливий переклад назви якого «Румунський журнал багатовимірної освіти (адреса <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/>). Він приймає статті з усіх освітніх тем і після багатьох проміжних плат обіцяє опублікування упродовж року. Схоже, традиційні та інші вимоги розташують оплату в інтервалі 300–500 євро, хоч у першій фразі про себе видавці називають журнал «золотим» з відкритим і безоплатним доступом. Якщо ви-

вчити всю інформацію про статті, які проходять оплату, перевірку і підготовку до друку (рубрика List of accepted papers, <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/accepted-papers>), то віднайдемо вражаючі дані: з приблизно 330 прізвищ усього 16 належать не-українцям з Румунії, Туреччини, Кіпру, Словаччини і Молдови.

Вивчення текстів номерів журналу за останні роки свідчить про те, що румуни невимовно радіють українському «міністерському рекету». На початку заснування в 2007 році вони за рік друкували ледь кілька статей переважно румунською мовою з тематики спорту. Нині десятки англomовних хорошої якості статей містить один щоквартальник чи один з кількох додатків до нього. Можливо, румунська освітня WoS-наука непогано виглядає на світовому тлі, а куди приточити нашу – вирішуйте самі.

Як діяти нам усім надалі?

Перше – не мовчати і боротися. Друге – не виконувати рекетирські вимоги МОН України і чекати того, що в найближчий час увесь світ приєднається до Китаю, керівники якого категорично заборонили не тільки скеровувати статті у світові рекет-журнали, а й враховувати «індекси» під час оцінювання викладачів і акредитації закладів.

Та є ще одна обставина, яку корисно знати всім громадянам України. Наш виробничий промисловий потенціал походить аж з 1930-х років. Доводить це ми не будемо, а вкажемо, що стара науково-освітня парадигма ще старша і вже тому непридатна для ринків праці і суспільств XXI ст. Тому й так звану «Нову школу України» ми мали б скерувати в ноомайбутнє, коли домінуватимуть ноотехнології і ноонауки (те що слова з майбутнього відсутні в документах МОН та інших установ – очевидно).

У тезах [5] ми запропонували проєкт ліквідації пандемії і численних колапсів (екологічний – тільки один з них) і вказали обсяг необхідних витрат. Будемо намагатися переконати освітян, науковців і керівників України в тому, що людство вимушене буде рятуватися на ноошляху й урешті реалізує ноосферу.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко В. П.** Організоване суспільство: Проблеми суспільної самоорганізації та інституалізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу: у 2 кн. / наук. ред. В. Савельєв. 3-тє вид., виправ. допов. Київ: Знання України, 2018. Кн. 1. 659, [1] с.; Кн. 2. 647, [1] с.

2. **Бабак С., Скиба М., Крикунов М.** та ін. Майбутнє університетів. Ч. 1. Еволюція університетів на порозі невідомого майбутнього. Київ: УІМ, 2018. URL: <https://www.slideshare.net/UIFuture/ss-126507553> 13-05-2020

3. **Корсак К. В., Корсак Ю. К.** Нооглосарій-2 – ноонаука для майбутнього без колапсів // Вища школа. 2019. № 2. С. 43–58.

4. **Корсак К. В.** Вища освіта в умовах шкідливих інформаційних епідемій // Вища освіта України. 2018. № 3. С. 32–44.

5. **Корсак К. В., Корсак Ю. К., Ляшенко Л. М., Похресник А. К.** (2020) Пропозиція ноосимбіозу людства та біосфери / Економіка та менеджмент у період цифрової трансформації бізнесу, суспільства і держави: матеріали Ювілейної Міжнародної наук.-практ. конф. (28–29 травня 2020 р., м. Запоріжжя) / наук. ред. Н. Г. Метеленко. Запоріжжя: ЗНУ Інженерний інститут, 2020. С. 38–43. URL: <https://web.znu.edu.ua/NIS//2020/sbornik.pdf>

6. **Медоуз Д. Х., Медоуз Д. Л., Рэндерс И.** Пределы роста. М.: МГУ, 1991; За пределами роста. М.: Прогресс; Пангея, 1994; Пределы роста. 30 лет спустя. М.: ИКЦ «Академкнига», 2008.

7. Рейтинг лучших университетов мира по версии Times Higher Education. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/the-world-university-rankings/info> (8-02-2020) 13-04-2020

8. Цілі сталого розвитку: Україна: Національна доповідь 2017. URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf

REFERENCES

1. **Andrushchenko, V. P.** (2018) Orhanizovane suspil'stvo. Problema orhanizatsiyi ta suspil'noyi samoorhanizatsiyi v period radykal'nykh transformatsiy v Ukraini na rubezhi stolit': Dosvid sotsial'no-filosof's'koho analizu. [Organized society. The problem of organization and social self-organization in the period of radical transformations in Ukraine at the turn of the century: The experience of socio-philosophical analysis]: in 2 books. / Science. ed. V. Savelyev. 3rd ed. Kyiv: Znannya Ukrainy, 2018. Kn. 1. 659, [1] p.; Kn. 2. 647, [1] p. (in Ukrainian).

2. **Babak S., Skiba M., Krikunov M.** and others (2018) Maybutnye universytetiv. Chastyna 1. Evolyutsiya universytetiv na porozii nevidomoho maybutn'ohoyu [The future of universities. Part 1. The evolution of universities on the threshold of the unknown future]. Kyiv, UIF. URL: <https://www.slideshare.net/UIFuture/ss-126507553> (in Ukrainian).

3. **Korsak, K.V., & Korsak, Yu. K.** (2019) Noohlosariy-2 noonauky dlya maybutn'oho bez kolapsiv [Nooglossary-2 is a noosciences for the future without collapse]. Vyscha shkola. Higher School, no. 2, pp. 31–53. (in Ukrainian).

4. **Korsak, K. V.** (2018) Vyscha osvita v umovakh shkidlyvykh informatsiynykh epidemiy [Higher education in the conditions of harmful information epidemics]. Vyscha osvita Ukrainy. Higher education of Ukraine, no. 3, pp. 32–44. (in Ukrainian).

5. **Korsak, K., Korsak, Y., Lyashenko, L. & Pokhresnyk, A.** (2020) Propozytziya noosymbiozu lyudstva ta biosfery [Proposal of noosymbiosis of mankind and biosphere]. Ekonomika ta menedzhment u period tsyrovoyi transformatsiyi biznesu, suspil'stva i derzhavy: materialy Yuvileynoyi Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (28–29 travnya 2020 roku, m. Zaporizhzhya). Economy and management in the period of digital transformation of business, society and state: materials of the Jubilee International scientific-practical conference (May 28–29, 2020, Zaporozhye). (pp. 38–43). Zaporozhye: ZNU Engineering Institute. URL: <https://web.znu.edu.ua/NIS//2020/sbornik.pdf> (in Ukrainian).

6. **Meadows, D. H., Meadows, D. L., & Randers, I.** Limits to growth. Moscow: Moscow State University, 1991; Beyond growth. Moscow: Progress, Pan-gea, 1994; Growth limits. 30 years later. Moscow: ICC "Akademkniga". (in Russian).

7. Rating of the best universities in the world according to Times Higher Education 2020. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/the-world-university-rankings/info>. 13-04-2020

8. Sustainable Development Goals: Ukraine. National Report 2017. URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (in Ukrainian).

9. **Gaudin Th.** (1990) 2100 recit du prochain siecle. Paris, Editions Payot.

10. The Times Higher Education Impact Rankings 2020. URL: https://www.timeshighereducation.com/rankings/impact/2020/overall#!page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined

11. **Weizsaecker, E. von, & Wijkman, A.** (2018) Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. Springer.

12. World Scientists' Warning to Humanity: A Second Notice / William J. Ripple, Christopher Wolf, Thomas M. Newsome, Mauro Galetti, Mohammed Alamgir, Eileen Crist, Mahmoud I. Mahmoud, William F. Laurance, and 15,364 scientist signatories from 184 countries // BioScience. 13 November 2017. URL: <https://academic.oup.com/bioscience/advance-article/doi/10.1093/biosci/bix125/4605229>

УДК 316.736:378.4(477-25)НПУ
DOI 10.31392/NPU-VOU.2020.4(79).06

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ СПІЛЬНОТІ

Мар'я НЕСТЕРОВА

доктор філософських наук,
доцент, професор кафедри менеджменту
та інноваційних технологій соціокультурної
діяльності НПУ ім. М.П. Драгоманова

Олена ЯЦЕНКО

кандидат філософських наук,
доцент, доцент кафедри методології науки
та міжнародної освіти
НПУ ім. М.П. Драгоманова

Марина ДЄЛІНІ

доктор економічних наук,
доцент, доцент кафедри виробничого
та інвестиційного
менеджменту НУБіП України

Ганна ВАЛЕНСА

кандидат філософських наук,
докторант кафедри менеджменту
та інноваційних технологій соціокультурної
діяльності НПУ ім. М.П. Драгоманова

Ключові слова: європейські цінності, міжкультурна комунікація, різноманіття, соціальна згуртованість, університетська спільнота.

Розглядається роль міжкультурної комунікації, її ціннісне підґрунтя, теоретичні та методологічні засади. Показано її зв'язок із соціальною згуртованістю, концептуалізовано міжкультурну комунікацію як складний соціальний феномен, окреслено її вплив на розвиток суспільства. Також відображе-

© Нестерова М., Яценко О., Деліні М., Валенса Г., 2020

на соціальна роль освіти в розвитку міжкультурної комунікації, можливі інструменти. Проведене дослідження є продовженням теми дослідження соціальної згуртованості та довіри в університетських спільнотах. Дослідження базується на первинних даних авторського опитувальника.

Вступ. Актуальність дослідження. Сучасний глобалізований світ істотно стимулює процеси міжкультурної комунікації, відповідно проблема взаєморозуміння, тобто єдиного формату розуміння культурних цінностей і принципів соціальної взаємодії надзвичайно затребувана. Особливо в контексті масової міграції, локальних військових конфліктів і тероризму. Ці явища пов'язані з різними способами актуалізації проблеми «свій» – «чужий» у міжкультурних комунікаціях. Спектр рішень цієї суперечності різноманітний: від успішного об'єднання індивідів на підставі нової ідентичності (США, ЄС) до радикальних ортодоксальних спільнот і рухів. Практика розвитку міжкультурного діалогу є нара-

зі у фокусі спільних зусиль України та Європи. Гетерогенність, інклюзія, різноманітність в освітньому середовищі неодноразово підтримувались в проєктах за підтримки програми Європейської Комісії Еразмус+. Зокрема, в НПУ ім. М.П. Драгоманова було успішно реалізовано проєкт «Підготовка педагогів і освітніх менеджерів до роботи з гетерогенними групами і організаціями» (543873-TEMPUS-1-2013-1-DE-TEMPUS-JPCR). Щойно завершився проєкт напряму Жана Моне програми Еразмус+ – Модуль Жана Моне «Розвиток соціальної згуртованості в освіті та врядуванні: Європейські Студії» (587057-EPP-1-2017-1-UA-EPPJMO-MODULE), в якому академічним координатором була проф. М. Нестерова. Наразі в НПУ ім. М.П. Драгоманова також за її координацією впроваджуються два проєкти напряму Жана Моне – Жан Моне Проєкт «Європейські цінності різноманіття та інклюзії для сталого розвитку» (620545-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-PROJECT) та Кафедра Жана Моне «Соціокультурні виміри Європейських Студій» (620635-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-CHAIR), які сфокусовані саме на дослідженні європейських цінностей, зокрема, цінностей різноманіття та інклюзії, на розвитку міжкультурної комунікації, зокрема і в освітньому середовищі.

Також до цієї тематики регулярно долучаються інші грантові організації. Так, наприклад, в процесі реалізації проєкту «Муніципальні партнерства з Україною» сервісної служби «Міста в Єдиному Світі» (Engagement Global, GIZ), який піклується про співпрацю близько 80-ти німецько-українських партнерства, приділяється неабияка увага темі міжкультурної комунікації та діалогу. Як приклад кращої практики можна вважати проведення Круглих столів українських муніципальних партнерства з громадами Німеччини та німецьких муніципальних партнерства з громадами України, які поєднують у собі сучасні навчальні формати за актуальними темами муніципального розвитку та проєктно-

го менеджменту, активний обмін досвідом із використанням діалогових підходів, фасилітацію обговорень. До міжнародної команди фасилітаторів була активно залучена один з авторів цієї статті, докторантка Г. Валенса. Супроводжуючи групові процеси взаємодії між представниками українських партнерства з громадами Німеччини (офлайн і онлайн круглі столи, семінари та конференції) як консультантка, тренерка та фасилітаторка, Г. Валенса досліджувала засадничу роль теми міжкультурного діалогу в розвитку міжмуніципальних партнерства. Успішність подібних заходів у соціальній сфері та сфері неакадемічної освіти, доводить, що подібний досвід міжкультурної комунікації на рівні муніципальної співпраці, громадянського діалогу потрібно впроваджувати в освітній сфері, тим більше, що є вже певне підґрунтя, яке успішно закладалося проєктами міжнародної академічної мобільності. Щонайменше, цей досвід з інших сфер суспільного життя можливо застосовувати для дослідження та розвитку рівня міжкультурної комунікації в університетських спільнотах.

Постановка проблеми дослідження.

На сьогодні зростає розуміння необхідності активного сприяння європейській інтеграції та дослідженням ЄС, а також потреби розбудови мереж з колегами в Україні та за кордоном. Тому проблема покращення міжкультурних комунікацій, упровадження на практиці європейських цінностей різноманіття та інклюзії є надзвичайно актуальною для України, зокрема, для її системи вищої освіти.

Потрібні практичні знання та навички для студентів (не тільки у сфері академічної освіти, а й залучаючи менеджерів, державних службовців, соціальних працівників, педагогів тощо), щоб вони були краще підготовлені у своєму професійному житті до зростаючого попиту на ринку праці. Для цього потрібно, щоб вони набули трансверсальних компетенцій («навичок ХХІ століття») щодо застосування принципів консолідації, вирішення конфліктних ситуа-

цій, міжкультурного спілкування, роботи в дусі солідарності, колективної роботи, захисту прав людини, розвитку відносин між Україною та ЄС тощо.

Методологія дослідження. Для дослідження рівня міжкультурних комунікацій в університетській спільноті НПУ ім. М. П. Драгоманова було створено авторську методологію, яка базується на виокремленні трьох рівнів дослідження «Знання (Осмислення)» – «Практика (Діяльність)» – «Перетворення (Перспективи)». Для вимірювання міжкультурної комунікації було розроблено опитувальник, який конкретизує концептуалізацію по кожному домену зазначеної тріади. Тобто кожен із цих доменів описує певну сферу, в якій проявляється міжкультурна комунікація, реалізуються цінності різноманіття та інклюзії (соціальної інклюзії в даному контексті).

Для першого рівня дослідження основним є осмислення, а головним фокусом є цінність культури. Дослідження цінності культури розподіляється на переконання в цінності змісту кожної культури та на розуміння цінності культури в світоглядних принципах та переконаннях. Фактично це дослідження рівня знання власної культури та знання про цінності інших культур. Також додається ще одна частина спеціалізованої концептуалізації – цінність взаємодії, переконання в цінності взаємодії в різноманітному полі культур. Отже, загальна концептуалізація оцінює розуміння цінності культури в світоглядних принципах та переконаннях, знання власної культури та знання про цінності інших культур.

Інший рівень дослідження – «Практика», категорія діяльності. Досліджується мотивація діяльності, аналізується налаштованість до взаємодії в полікультурному середовищі, безпосередня участь у міжкультурних комунікаціях, а в загальній концептуалізації – готовність до взаємодії з представниками інших культур, безпосередня активність у контексті міжкультурної комунікації.

Третій рівень «Перетворення» (Перспективи) досліджує як множинність культур, так і віру в унікальність кожної культури. Загальна концептуалізація на цьому рівні – оцінка розуміння і готовності до участі в міжкультурному діалозі, зокрема, в контексті освіти та самореалізації.

Розглянемо докладніше концептуальні засади кожного домену методологічної тріади. Комунікація в широкому сенсі здійснюється в певному культурному контексті. Індивід як носій певного типу культури здійснює комунікації на підставі т. зв. «фонових знань», тобто світогляду, сформованого в певному ідеологічно-ціннісному середовищі. У науковій літературі для опису цього феномену використовуються різні терміни: «фрейм», «схема», «система координат», «призма», «мережа». Загальним у цих твердженнях є вказівка на те, що певний тип культури формує відповідні процедури сприйняття і верифікації будь-якої інформації, з якою взаємодіє індивід. Саме розбіжність таких фонових знань в учасників комунікації є причиною виникнення нерозуміння і, як наслідок, конфліктів.

Відповідно, перший рівень дослідження «Знання» передбачає рефлексію власних фонових знань і настанов у міжкультурних комунікаціях, що обумовлено традиційним неусвідомленим характером світоглядних патернів.

На кожному рівні дослідження передбачена диференціація вектора особистісної орієнтації: спрямованість на приватне або на загальне, унікальне або універсальне в культурі. Так, спрямованість особистості на цінність культури стверджує наявність толерантності, але вибірковості. Спрямованість на цінність взаємодії свідчить про «децентралізацію» світогляду, відсутність увялень про центр і периферію.

На другому рівні дослідження «Діяльність» ми можемо побачити, що фонові знання, або патерни життєдіяльності, актуалізуються і проявляються в безпосередніх актах взаємодії представників різних культур. Стосовно розбіжності змісту таких па-

тернів потенційно можливе виникнення ситуації нерозуміння і конфлікту. Однак обізнаність про подібні відмінності істотно знижує потенційні ризики.

Створити ефективну співпрацю в міжкультурній комунікації можливо на підставі загального поля знання і дії, інтересу і довіри. Такий простір діалогу продукує формування міжкультурних комунікативних компетенцій, наявність яких забезпечує ефективність комунікації. Інакше кажучи, знання розкриває своє призначення в дії. Отже, діяльнісний рівень міжкультурної взаємодії передбачає не тільки інформованість про специфіку інших культур, а також позитивне емоційне сприйняття іншокультурних явищ, стабільну мотивацію співпраці і космополітичні переконання. Тому другий рівень дослідження («Діяльність») спрямований на виявлення готовності, інтересу і безпосередньої участі анкетованих у міжкультурних проєктах і заходах. Диференціація на цьому рівні прагне показати різницю між громадською думкою щодо міжкультурної комунікації (мотивація діяльності) і особистою участю в таких проєктах (реалізація діяльності).

На третьому рівні, фінальний домен – «Перспективи», можна вибудувати перспективи подальших досліджень міжкультурних комунікацій у соціокультурній та освітній сферах. Освітня сфера є дуже перспективною в цьому сенсі, адже сама процедура побудови треків подальших досліджень найчастіше викладається в межах освітніх програм та із застосуванням практичного досвіду.

Міжкультурна компетентність є динамічною структурою, на стійкість якої доцільно впливати засобами освітніх практик. Співвіднесення індивідуальної актуалізації в міжкультурному діалозі з перспективами самореалізації в глобалізованому світі є істотним чинником мотивації розвитку міжкультурних компетенцій. Відповідно, відбувається значний світоглядний поворот, який впливає на ефективність соціальної (зокрема, міжкультурної кому-

нікації): «інший» як носій іншої культури стає не противником, а партнером у загальних цілях, ідеалах і прагненнях. Потреба в ефективності подібних комунікацій обумовлена проблемами та завданнями сучасної соціокультурної сфери, для вирішення яких як на глобальному, так і на локальних рівнях необхідні інтеграція і оптимізація міжкультурних зв'язків та взаємодій. Тому третій рівень дослідження («Перспективи») спрямований на вивчення не актуального, а перспективного плану міжкультурних комунікацій. Інакше кажучи, він сфокусований на дослідженні рівня усвідомленості і готовності розвивати свої міжкультурні компетенції. Передусім, у контексті освітніх практик і самореалізації. Диференціація на цьому рівні означає перевірку можливості синтезу культур, а не їх просту «суму» в полікультурному вихованні.

Результати дослідження. Для розвитку міжкультурної комунікації в університетській спільноті спочатку потрібно дослідити її рівень, саме тому були проведені практичні дослідження наявного стану. На основі концептуального підходу авторської методики було створено відповідний опитувальник. В опитуванні взяли участь 230 студентів та 42 викладача НПУ імені М.П. Драгоманова. З урахуванням значної різниці в кількості опитуваних з кожної групи, було не доцільним порівняння між ними, але всі вибірки є репрезентативними, що підтверджується результатами середнього та стандартного відхилення.

Для аналізу достовірності отриманих даних використовувалось математичне середнє та стандартне відхилення, які показали, що отримані значення однорідні та результати можуть бути інтерпретовані достовірно.

Отримані результати відобразили важливість для всіх респондентів розуміння значущості своєї культури, толерування сприйняття культур інших народів та етносів. Готовність до співробітництва з різними культурами не дуже висока, але є менш за все показники на рівні «Перспективи»,

є тенденція до поєднання культурних практик проти культурного плюралізму. Загалом, усі показники мають достатньо високі значення – вище середніх. Це можна інтерпретувати як позитивні тенденції щодо ставлення та сприйняття своєї та інших культур. Особливо це актуалізується за сучасних інтеграційних тенденцій України.

Узагалі, різниця між групами, що аналізувались, не висока, значення майже всюди однакові. Ставлення у викладачів та студентів до власної культури відповідальне, з розумінням її значущості та повагою до культур інших. Але обидві групи менше готові до співробітництва з представниками інших культур.

Загальна логіка верифікації результатів така: чим більше позитивних відповідей і чим вище ступінь схвалення, тим вище рівень міжкультурних компетенцій реципієнтів щодо знання (думки), практики (діяльності) і мотивації (перспективи). Також можна відмітити окремо актуальний стан готовності до співпраці в рамках міжкультурних проєктів. Хоча більшість опитуваних підтверджували свою повагу до інших культур, вони менше вмотивовані на співпрацю та готові до реальної участі в міжнародних проєктах. Найменше студенти та загалом вибірка сприймають культурний плюралізм і бачать його пристосування до наших реалій. Відповідно, бачення перспективи розвитку міжкультурного діалогу та поєднання культурних традицій є більшим.

У раніше досліджуваній Моделі соціальної згуртованості [1] показаний зв'язок між соціальною згуртованістю та ставленням до іншого, фактично зв'язок між рівнем соціальної згуртованості та рівнем міжкультурної комунікації, виявленням цінності довіри [2; 3]. Можна зазначити, що зміст міжкультурних компетенцій полягає в особистій зацікавленості та емпатії між членами спільноти. Цей феномен отримав назву «децентралізація світогляду», коли патерни сприйняття й оцінки дійсності, які фактично утворюють колективний культурний

досвід, спрацьовують на інтерес і співпереживання, а не на відчуження при «зіткненні» культур у соціальних комунікаціях. Ця зміна патернів може бути реалізована саме за допомогою освітніх практик, які вже успішно існують у сфері неакадемічної, неформальної освіти (тренінги з ненасильницького спілкування, міжкультурний діалог, фасилітація, медіація, тощо). Головним принципом їх є усвідомлення власних цінностей, розвиток навичок рефлексії та емпатії. Можна відмітити, що тією чи іншою мірою ці соціокультурні технології імплементовані в систему вищої освіти. Так, наприклад, в НПУ ім. М.П. Драгоманова на кафедрі менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності з 2018 року існує окремий блок предметів за вибором, який отримав назву «Соціокультурні технології». У цьому блоці викладаються курси з вищезазначених тем, спрямованих на розвиток соціальної згуртованості та міжкультурної комунікації. В інших ЗВО вже є окремі курси із зазначеної тематики. Наприклад, у проєкті національної академічної мобільності та співпраці у проф. М. Нестерової була нагода прочитати в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Шевченка кілька лекцій з курсу «Розвиток емоційного інтелекту та навичок ненасильницького спілкування». Отже, освітнє середовище дає не тільки матеріал для досліджень міжкультурної комунікації, а й можливість використовувати дієві інструменти розвитку міжкультурної комунікації, узагалі, ефективної соціальної комунікації. Адже ухвалення «іншого» дуже важливо і в контексті самовизначення, і щодо встановлення порядку соціальної системи. Відповідно, міжкультурна різноманітність є співвідношенням і взаємодією різних систем цінностей, принципів діяльності та прагнень. Раніше проведені дослідження [2; 3] показали тісний зв'язок цінностей довіри та рівня соціальної згуртованості, адже саме довіра є головною цінністю в базових комунікаціях типу «свій – чужий» (звичайно, краще

використовувати «інший»), в яких також проявляються головні європейські цінності різноманіття та інклюзії.

Висновки. Дослідження європейських цінностей в освітньому середовищі демонструє, що саме в процесі міжкультурних комунікацій можна спостерігати реальний, а не декларований рівень їх імплементації. Сам концепт міжкультурної комунікації є складним не тільки для дослідження, а й для пошуків теоретичного, методологічного підґрунтя для його усвідомленого ефективного розвитку в соціальному та освітньому просторі. Також міжкультурна комунікація є нерозривно зв'язаною із соціальною згуртованістю, зокрема, з її складниками – взаємодопомогою та взаємоповагою, довірою, сприйняттям відмінності (різноманіття), толерантністю, інклюзією тощо.

Стосовно висновків проведеного дослідження, можна сказати, що загальний рі-

вень міжкультурної компетенції в університетській спільноті НПУ ім. М.П. Драгоманова достатньо високий, всі показники вище середнього, що є позитивною характеристикою. Як студенти, так і викладачі мають свідоме ставлення до інших культур, сприйняття їх традицій та толерантність до них. Можна припустити, що люди готові до об'єднання своїх культур у сучасному світі. Але для більш точних висновків необхідним є проведення подальшого дослідження за темою розвитку культури країн світу та дослідження змін культур на цей час. Отже, подальший розвиток досліджень соціальної згуртованості та відповідно рівня імплементації європейських цінностей різноманіття та інклюзії, які сприяють розвитку міжкультурних комунікацій, є важливим завданням для розбудови ефективної університетської спільноти та всієї системи вищої освіти в Україні.

REFERENCES

1. **Dragolov, G., Ign cz, Z., Lorenz, J., Delhey, J., & Boehnke, K.** (2013) Social Cohesion Radar Measuring Common Ground: An international Comparison of Social Cohesion Methods Report. URL: http://aei.pitt.edu/74134/1/Social_cohesion_radar.pdf
2. **Nesterova M., & Dielini M., & Zamozhskyi A.** (2019) Social Cohesion in Education: Cognitive Research in the university community. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE)*, 7 (2), 19–27, DOI 10.5937/IJCRSEE1902019N
3. **Nesterova M., & Dielini M., & Shynkaruk L., & Yatsenko O.** (2020) *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE)*, (8), 15–23, DOI 10.5937/IJCRSEE2001015N

Галина КОЗЛАКОВА
дійсний член АМСКП «Полісся»,
доктор педагогічних наук, професор,
ORCID 0000 0002 9393 8638

Ольга ОЗЕРЯН
член-кореспондент АМСКП «Полісся»,
магістр державного управління,
ORCID 0000 0002 2199 4986

Ключові слова: магістранти, управління навчальними закладами, тренінгове навчання, варіативні програми, менеджер освіти, ораторське мистецтво, педагогічна риторика.

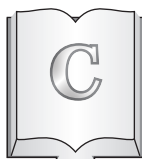
Статтю присвячено розгляду проблем оновлення навчальних програм підготовки магістрантів спеціальності «Управління навчальними закладами». Показано, що сучасні вимоги до діяльності управлінців усіх рівнів вимагають високого рівня аналітично-інформаційної компетентності. Досягнення таких професійних якостей можливо за умови опанування новітніх швидкозмінюваних за змістом варіативних навчальних програм. Своєю чергою (залежно від сучасних потреб суспільства) такі програми потребують нових технологій втілення їх у навчальний процес та його організацію. Формування варіатив-

УДК 378.01:005.2
DOI 10.31392/NPU-VOU.2020.4(79).07

ТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ МАГІСТРАНТІВ ЯК МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ

© Козлакова Г., Озерян О., 2020

ної програми показано на прикладі вивчення двох тем «Інформаційно-аналітичне забезпечення» та «Педагогічна риторика».

учасне суспільство поступово набирає рис інформаційного та висуває принципово нові вимоги до системи вищої освіти, до професійної діяльності її суб'єктів – викладачів, студентів, управлінців. Виникає нагальна потреба в науково-педагогічних працівниках, які здатні й готові постійно працювати з великими обсягами різноманітної інформації. У зв'язку з цим можна вважати, що інформаційно-аналітична діяльність для науково-педагогічного працівника є безпосередньою складовою його професійної діяльності та потребує формування певного рівня його інформаційно-аналітичної компетентності.

Тому **актуальність проблеми** інформаційно-аналітичної діяльності та, від-

повідно, інформаційно-аналітичної компетентності науково-педагогічного працівника зумовлена підвищенням ролі інформації в інформаційному суспільстві та професійній діяльності суб'єктів вищої освіти, необхідністю інформаційно-аналітичного забезпечення та супроводу заходів освітньої діяльності, зокрема: організаційно-управлінських, навчальних, виховних, виробничих, методичних тощо, упровадження інформаційно-комунікаційних технологій, що виступають необхідним механізмом професійно-педагогічної діяльності.

1. Сутність інформаційно-аналітичної діяльності

Як засвідчують результати наукових робіт, актуальність досліджуваної проблеми зумовлена потребами суспільства в компетентності науково-педагогічних працівників, важливістю їхньої високої інформаційної культури.

Проблема інформаційно-аналітичної діяльності науково-педагогічних працівників стала предметом наукових досліджень, що стосуються таких аспектів: створення інформаційних систем управління в галузі освіти (В. Биков [1]), становлення інформаційної культури педагогів (Т. Демиденко [2], Е. Сабліна [6]) та ін. Зокрема, В. Олійник [5], розглядаючи поняття «інформаційно-аналітичні вміння керівника», визначає як його основу інформаційну аналітику.

На основі аналізу розглянутих наукових джерел можна вважати, що інформаційно-аналітична діяльність – це цілеспрямована діяльність щодо збору, опрацювання й аналізу різної інформації про стан певної освітньої системи. Основними характеристиками інформаційно-аналітичної діяльності є предметність і суб'єктність. Предмет – інформація щодо функціонування закладів вищої освіти (ЗВО). Суб'єктність стосується науково-педагогічних працівників, їхнього досвіду, потреб, настанов, емоцій, волі, мотивів, особистісного сенсу в інформаційно-аналітичній діяльності, яку

вони здійснюють як суб'єкти професійно-педагогічної діяльності.

Отже, інформаційно-аналітична діяльність науково-педагогічних працівників є **складовою** їхньої професійно-педагогічної діяльності, яка характеризується цілеспрямованим пошуком, збором інформації щодо, з одного боку, життєдіяльності й функціонування ЗВО, а з іншого – професійно-педагогічної діяльності кожного науково-педагогічного працівника та продуктивним її використанням для вирішення різних професійно-педагогічних завдань. **Зміст** інформаційно-аналітичної діяльності науково-педагогічних працівників розуміємо як отримання інформації про об'єкт (процес), що вивчається, набуття системних знань, формування системи дій та впливу як на освітню систему, так і на її суб'єктів.

Успішність інформаційно-аналітичної діяльності зумовлена рівнем сформованості (розвиненості) інформаційно-аналітичної компетентності, зміст якої, на думку Н. Зінчук [3], визначається такими складовими: професійна **мотивація** щодо формування і подальшого розвитку даної компетентності (мотиви, інтереси, потреби, ціннісні та смислові орієнтації, спрямованість особистості); **рівень** необхідних і достатніх знань, умінь та навичок; первинний **досвід** професійної діяльності в заданому напрямі; **акмеологічні** аспекти, що передбачають стійку потребу в саморозвитку, самовдосконаленні та сформовану **рефлексивну діяльність** як чинник успішності особистісного моніторингу власного професійного зростання.

2. Інформаційно-аналітична компетентність

Отже, можна розглядати кілька напрямів розвитку інформаційно-аналітичної компетентності науково-педагогічних працівників, а саме:

ціннісно-мотиваційний – особистісне ставлення до інформації, сформованість аксіологічної сфери свідомості та самосвідомості на основі обізнаності з концептуальними положеннями теорії інформації і

культури, їх природи серед категоріальних понять світобудови, трансформації їхніх сутнісних характеристик в умовах становлення інформаційного суспільства, змін в основних сферах діяльності, регулятивних нормах взаємодії різних спільнот, ціннісних орієнтаціях і творчих спрямуваннях; усвідомлення ціннісних аспектів інформаційно-аналітичної діяльності та особливостей практичного застосування її результатів у своїй професійно-педагогічній діяльності; формування настанови на розвиток інтересу до інформаційно-аналітичних дій, умінь і здатностей, прагнення до збагачення власного інформаційного потенціалу тощо;

когнітивний – розвиток інформаційно-культурної ерудиції, комплексу знань теоретичного і практичного характеру з пошуку інформації, розуміння закономірностей процесів її опрацювання, перетворення й представлення за допомогою як традиційних, так і електронних засобів;

поведінково-діяльнісний напрям – розвиток загальної культури інформаційної діяльності, зокрема аналітично-прогностичної, щодо оволодіння практичними процесами пошуку й аналізу інформації, її синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення та конкретизації; розвиток провідних якостей інтелекту – гнучкості і критичності практичного мислення, здатності до аналогій та інших творчих мисленневих операцій, розробки багатоваріантного і альтернативного способу використання й прогнозування результатів;

комунікативний напрям характеризує рівень розвитку поінформованості щодо цілей, суті, технологій, методик і особливостей педагогічного спілкування та міжособистісної взаємодії у педагогічному середовищі;

суб'єктний напрям визначається свідомою активністю науково-педагогічних працівників як творчих суб'єктів професійно-педагогічної діяльності, зокрема створення неповторного, індивідуального, творчого стилю цієї діяльності на основі усвідом-

лення, аналізу та оцінювання власної поведінки і результатів діяльності в педагогічному середовищі.

Отже, структура та особливості актуалізації інформаційно-аналітичної компетентності науково-педагогічних працівників зумовлені багатьма чинниками, зокрема: **суб'єктивними** – професійним, фаховим, науково-педагогічним і особистісним досвідом; контингентом студентів; **об'єктивними** – призначенням ЗВО; посадовими обов'язками кожного науково-педагогічного працівника в педагогічній системі закладу; матеріально-технічним забезпеченням освітнього процесу; **ситуативними** – специфічними для кожного ЗВО і кожного з його працівників.

Тому **інформаційно-аналітична компетентність** науково-педагогічних працівників – це безпосередня складова їхньої професійно-педагогічної компетентності, що становить інформаційно-аналітичні знання, навички, уміння, здатності, професійно важливі якості, особистий досвід у сфері пошуку, оцінювання, використання, збереження, аналізу, оформлення й передачі інформації за допомогою різних засобів, методів і форм професійно-педагогічної діяльності, що уможливорює оперативну орієнтацію в інформаційному просторі ЗВО, активну участь у його формуванні, а також успішну реалізацію інформаційно-аналітичної функції як безпосередніх суб'єктів професійно-педагогічної діяльності.

Розвиток інформаційно-аналітичної компетентності науково-педагогічних працівників можливий лише за наявності **організаційно-педагогічних умов**:

- планування і організація процесу навчання в системі методичної роботи, що забезпечує конкретність, актуальність та доцільність передбачених заходів;
- розроблення індивідуального плану (щоденника) саморозвитку науково-педагогічного працівника, що є інструментом, який допомагає планомірно та цілеспрямовано розвивати у себе необхідні навички та якості;

- обрання форм і методів, адекватних професійному та життєвому досвіду, що забезпечує дослідницький характер діяльності;

- мотивація до самоосвітньої пізнавальної діяльності, що забезпечує результативність розвитку інформаційно-аналітичної компетентності.

Зауважимо, що стратегію розвитку **системи післядипломної освіти** сьогодні також спрямовано на створення компетентнісної моделі майбутніх магістрів, які навчаються за спеціальністю «Управління навчальним закладом». Для активного включення у професійну діяльність після закінчення ЗВО, забезпечення можливостей ефективної самоосвіти, розвитку інтелектуального потенціалу майбутніх магістрів існує необхідність у розвитку інформаційно-аналітичної компетентності.

Ця компетентність є головною для оцінки інформації, підготовки та прийняття рішення. В основі її лежить інформаційно-аналітична діяльність, як специфічний різновид інтелектуальної, розумової діяльності людини, у процесі якої внаслідок певного алгоритму послідовних дій з пошуку, накопичення, зберігання, обробки, аналізу первинної інформації утворюється нова, вторинна аналітична інформація у формі аналітичної довідки, звіту, огляду, прогнозу тощо. Аналітична робота утворює технологічний цикл відбору, групування фактів про події, явища, процеси так, що кожен факт набуває своє місце і пов'язаний із попередніми чи наступними обставинами в просторово-часовій та причинно-наслідковій залежності.

Засобами аналітичної роботи є закони та методи мисленнєвої діяльності, а також технічні засоби, за допомогою яких здійснюється обробка фактичних даних.

Формами аналітичної роботи є організаційні особливості здійснення аналітичної роботи, обумовлені цілями, засобами та результатами її проведення. Ці організаційні особливості утворюють систему аналітичного відстеження за станом та розвитком ситуації.

Результатом аналітичної роботи є отримання нового знання (вихідної інформації), що має певну логічну послідовність.

Враховуючи усі складові **аналітичної діяльності**, ми пропонуємо таке визначення цього поняття: це розгалужена і складна система знань, складовими частинами якої є інші науки: **логіка** (наука про закономірності правильного мислення), **методологія** (система принципів, методів і прийомів пізнавальної діяльності), **евристика** (наука, що відкриває нове в різних сферах життя), **інформатика** (наука про інформацію, способи її отримання, накопичення, обробки її передачі).

3. Засоби формування інформаційно-аналітичної компетентності

Зважаючи на вимоги часу та необхідність у підвищенні оперативності дій управлінського персоналу в процесі прийняття рішень, виникає необхідність внесення до навчальних програм ЗВО, які готують магістрів за спеціальністю «Управління навчальними закладами», міждисциплінарного **спецкурсу** «Застосування карт структурованої інформації для ефективного прийняття управлінських рішень» [8].

Цей спецкурс розрахований на вивчення знань та понять, що пов'язані з інформацією та засобами її опрацювання; застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій у процесі реалізації навчальної, професійної діяльності; відбором оптимальних шляхів розв'язання завдань (та їх безпосереднього вирішення); володінням методами та способами, що дозволять здійснювати пошук, збирання, оцінювання, перетворення, опрацювання, аналіз, подання, зберігання, поширення інформації; організацією власної інформаційної діяльності та реалізації самоконтролю в її здійсненні.

У результаті впровадження зазначеного спецкурсу після закінчення навчального закладу магістри управління навчальним закладом зможуть ефективно здійснювати свою аналітичну діяльність, спираючись на:

індивідуальні здібності щодо опанування:

1) глибоких знань з проблеми та правового поля, в якому вона здійснюється; 2) врахування інтересів усіх зацікавлених сторін; 3) зосередження уваги безпосередньо на розв'язанні конкретної проблеми; 4) відображення цілісної картини (ситуації), на тлі якої вирішується проблема;

набуті комунікативні здібності щодо:

5) проведення колективної експертизи (до якої залучаються експерти з альтернативними поглядами на проблему); 6) формулювання вибору у вигляді стратегії, що враховуватиме широкі інтереси; 7) вибору контрольованих засобів досягнення цілей; 8) розуміння остаточної (кінцевої) мети дослідження та прагнення її досягти під час планування, визначення концепції і надання результатів аналізу;

індивідуальне та колективне оцінювання результатів щодо:

9) критичної оцінки джерел та інформаційних каналів; 10) уміння працювати з недостовірною інформацією; 11) розуміння необхідності об'єктивного і виваженого дослідження, необхідності уникати емоційності та політизації; 12) освоєння описового стилю інформації й уміння застосовувати його при виконанні різноманітних документів, від тезисних повідомлень до багатосторінкових доповідей; 13) втілення результатів здійсненого аналізу у вигляді програми дослідження з чіткою структурною побудовою; 14) оцінки власних аналітичних здібностей і визначення для себе необхідних видів самостійної освіти і самопідготовки.

4. Навчально-тренінговий комплекс: призначення і структура

На сьогодні створено навчально-тренінговий комплекс, що охоплює 26 тем, розроблених та апробованих одним з авторів у різних аудиторіях слухачів. Указані теми визначено шляхом вивчення сучасних потреб освітян та управлінців, вони є пріоритетними для проведення тренінгів у різних інституціях.

Формування варіативних навчальних програм зі складових даного комплексу можливо здійснити на основі тематичного

відбору тренінгів, міні-лекцій та інформаційних модулів. Надамо визначення названих складових.

Тренінг – форма групової роботи, яка забезпечує ефективне використання різних педагогічних методів, що забезпечують активну і творчу взаємодію його учасників між собою та тренером. Тренінг базується на методиці синергетичної участі, метою якої є спільний пошук оптимального вирішення проблем.

Міні-лекція – це спосіб подачі теоретичного матеріалу для вивчення теми з концентрацією уваги слухачів на найбільш проблемному (або суперечливому, найменш дослідженому) питанні. Характеризується значною ємністю та складністю логічних побудов, образів, доказів та узагальнень.

Метою проведення міні-лекції є: подання навчальної інформації, установлення прямого зв'язку між викладачем і слухачем, визначення напрямів самостійної роботи практичного значення.

У ході міні-лекції викладач-тренер повинен виділити й розкрити основні питання теми, мотивувати необхідність засвоєння матеріалу. Виклад матеріалу бажано здійснювати в такій послідовності: постановка проблеми, виклад фактичної та статистичної інформації, залучення слухачів до обговорення та спільного вирішення проблеми. Тривалість міні-лекції – 10–15 хв.

Інформаційний модуль – це елемент текстової інформації, яка є частиною системи (або модулю) та залежно від актуальності інформації застосовується під час проведення інтерактивних методів навчання. Тобто інформаційний модуль застосовується тоді, коли необхідно надати учасникам тренінгу нову інформацію для здійснення ними аналітичної діяльності.

Пріоритетними в застосуванні вищезазначених методів є:

1) тренінг як форма, що вмщує різноманітні педагогічні методи;

2) міні-лекція, що за невеликий проміжок часу надає слухачам максимум теоретичної інформації та спонукає їх до вирішення проблемних питань;

3) інформаційний модуль, що застосовується у разі необхідності надання слухачам нової інформації, що потребує аналітичної обробки; один інформаційний модуль може бути внесений до різних навчальних програм.

Апробацію названих підходів здійснено під час «Професорської години» у квітні 2018 р. у Барському гуманітарно-педагогічному коледжі імені Михайла Грушевського.

Таблиця 1

Характеристика навчально-тренінгового комплексу

№ п/п	Назва елемента	Загальна кількість тем	Кількість навчальних годин	Основні вимоги до проведення заняття
1	Тренінги	14	112	Група до 20 осіб, мультимедіа, проєктор
2	Міні-лекція, тренінг	7	38	- " -
3	Інформаційні модулі	5	10	- " -
	Разом	26	160	

Приклади формування варіативної програми тренінгового навчання показано на прикладі вивчення двох тем «Інформацій-

но-аналітичне забезпечення» та «Педагогічна риторика» (табл. 2).

Таблиця 2

Приклад формування тематичної програми тренінгового навчання магістрантів

№ п/п	Тема	План	Формат	Години	Вимоги
1	Ораторське мистецтво як важливий чинник успіху педагога (державного службовця)	1. Виявлення та усунення причини скутості та страху перед публічними виступами. 2. Розвиток техніки мови: робота з голосом. 3. Логіка і культура мовлення оратора. 4. Технології систематизації матеріалу для виступу. 5. Робота з важкою аудиторією. Захист від маніпуляції. 6. Презентація виступу з урахуванням рекомендацій тренера	тренінг	8 год	кількість осіб до 10, мультимедіа фліпчарт
2	Практичні аспекти педагогічної риторики	1. Методи поліпшення пам'яті. 2. Засоби коректування іміджу. 3. Механізми постановки міміки і жестів. 4. Ефективні мовні вправи. 5. Психологічна підготовка. 6. Прийоми написання тексту. 7. Вирішення організаційних питань	міні-лекція рольові ігри	8 год	кількість осіб до 15, мультимедіа фліпчарт
3	Ділова українська мова у сфері управлінської діяльності	1. Історичні витоки української мови. 2. Законодавство про мови. 3. Усне ділове мовлення. 4. Види основних управлінських документів. 5. Правила написання ділових документів	міні-лекція тренінг	6 год	кількість осіб до 15, мультимедіа фліпчарт
4	Інформаційно-аналітичне забезпечення управлінської діяльності керівника ВНЗ	1. Основні функції інформаційно-аналітичної діяльності. 2. Типи і види аналітичних документів. 3. Формулювання проблемних питань та альтернатив для їх вирішення	інформаційний модуль	2 год	кількість осіб до 25, мультимедіа фліпчарт
		Разом		24 год	Презентація

Кожна програма містить один тренінг, дві міні-лекції, один інформаційний модуль. На цій основі також можна створити програму тренінгового навчання за темою «Ділова українська мова» з використанням навчального посібника [4].

Висновки та рекомендації

1. Інформаційно-аналітична діяльність є важливою складовою кожного управління, менеджера, зокрема науково-педагогічного працівника.

2. Для успішного здійснення цієї діяльності бажано сформувати в майбутніх магістрів спеціальності «Управління навчальними закладами» достатній рівень інформаційно-аналітичної компетентності.

3. Для вирішення проблеми формування інформаційно-аналітичної компетентності пропонується навчально-тренінговий комплекс, що забезпечує варіативність вибору тематики навчальних програм з урахуванням потреби і попереднього досвіду професійної діяльності слухачів.

4. На думку авторів, сприяння впровадженню пропонованих форм і методів навчання майбутніх магістрантів можливо очікувати від представників Академії міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся» (АМСКП), які працюють у закладах вищої освіти різних областей України.

З метою поширення інформації про АМСКП «Полісся» пропонуємо активізувати її діяльність у **напрямах** вдосконалення **освіти дорослих та післядипломної педагогічної освіти**, а саме звернути увагу на можливості:

проведення тренінгів з проблем, що на сьогодні є затребувані освітянами та менеджерами усіх ланок управлінської діяльності;

демонстрації майстер-класів з метою висвітлення досягнень у творчих і креативних освітніх напрямках;

створення проєктного офісу з метою участі в написанні грантових заявок на здобуття додаткового фінансування для наукових досліджень АМСКП;

напрацювання портфелю (офісу) ідей з метою формування власного креативного тренінгового центру;

підготовки методичних рекомендацій із використанням науково-практичних ідей і розробок, якими володіють члени АМСКП.

Тому, зважаючи на поважний статус АМСКП та перспективність її науково-педагогічного колективу, вважаємо за доцільне реалізацію згаданих заходів у рамках діяльності нашого творчого креативного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков В. Ю., Богачков Ю. М., Жук Ю. О. Моніторинг рівня навчальних досягнень з використанням Інтернет-технологій: монографія / АПН України; Інститут інформаційних технологій і засобів навчання. Київ: Педагогічна думка, 2008. 127 с.
2. Демиденко Т. М. Інформаційна культура сучасного вчителя: навч. посібник / Черкаський держ. ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2003. 96 с.
3. Зінчук Н. А. Інформаційно-аналітична компетентність менеджера: значення у професійній управлінській діяльності та передумови формування у ВНЗ. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em7/content/08znashi.htm>
4. Козлакова Г. О. Комп'ютеризовані технології обробки ділової інформації: навч. посіб. / за ред. В. І. Костюка. Київ; Рівне: Вид-во РДТУ, 2001. 233 с.
5. Олійник В. В. Формування інформаційно-аналітичних умінь майбутніх інженерів-педагогів у процесі фахової підготовки // Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. праць. 2013. № 37. С. 15–22.

REFERENCES

1. Bykov, V., Bogachkov, U., Zhuk, U. Monitoring of level of educational results with using of Internet-technologies: monograph / APS of Ukraine, Institute of information technologies and means in education. Kyiv: Pedagogichna dumka, 2008. 127 p. (in Ukrainian).
2. Demidenko, T. M. Information culture of modern teacher: textbook / Cherkassy state university named after Bogdan Khmelnytskyi. Cherkassy, 2003. 96 p. (in Ukrainian).
3. Zinchuk, N. A. Information-analytical competence of manager: sense in professional manager activity and conditions for formation in higher schools. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em7/content/08znashi.htm> (in Ukrainian).
4. Kozlakova, G. O. (2001) Computerized technologies of business documents preparation: textbook / Edited by prof. V. I. Kostiuk. Kyiv; Rivne: Rivne State Technical University, 233 p. (in Ukrainian).
5. Oliynyk, V. V. (2013) Formation of information-analytical skills of future engineer-pedagogues in

6. **Сабліна Е. А.** Методологічні засади інформаційної культури особистості // Збірник наукових праць Уманського держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини / гол. ред. Мартинюк М.Т. Умань: СПД Жовтий, 2008. Ч. 4. 118 с.

7. **Озерян О. Л.** Розвиток інформаційно-аналітичної компетентності науково-педагогічних працівників // Матеріали III Всеукр. круглого столу «Актуальні проблеми освітнього процесу в контексті європейського вибору України» (Київ, 29 жовтня 2019 р.) / Київський національний університет будівництва і архітектури, ФОП Ямчинський О. В. Київ, 2019. С. 84–89.

8. **Озерян О. Л.** Карті структурованої інформації як засіб моделювання управлінської діяльності керівника вищого навчального закладу: навч.-метод. посіб. Київ: НАПН України, Ун-т менедж. освіти, 2013. 68 с.

process of professional training // Problems of engineer-pedagogues education [Journal off Science proceedings], no. 37, pp. 15–22. (in Ukrainian).

6. **Sablina, E. A.** (2008) Methodological foundations of information culture of personality // Science proceedings of Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychina / Ed. by M. Martyniuk. Uman: SPD Shovtyi. Part. 4, 118 p. (in Ukrainian).

7. **Ozerian, O. L.** (2019) Development of information analytical competence of science-pedagogical stuff. // Proceedings of the 3-d All Ukrainian Round-table "Actual problems of educational process in context of European choice of Ukraine" (Kyiv, October, 29, 2019) / Kyiv University of Building and Architecture, FOP Yamchinskiy O.V. Kyiv. P. 84–89. (in Ukrainian).

8. **Ozerian, O. L.** (2013) Maps of structured information as the means of modeling management activity of educational institution leader: textbook. Kyiv: NAPS of Ukraine, University of Educational Management, 68 p. (in Ukrainian).

УДК 378.126

DOI 10.31392/NPU-VOU.2020.4(79).08

ПРОЄКТНА ТЕХНОЛОГІЯ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА

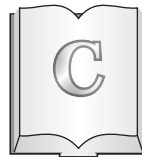
Ірина КРАВЧЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

© Кравченко І., 2020

Ключові слова: метод проектів, проєктна технологія, проєктна діяльність, педагогіка вищої школи, майбутній викладач.

Розкрито особливості методу проєктів та обґрунтовано можливість його застосування під час викладання освітніх курсів «Педагогіка вищої школи», «Педагогіка і психологія вищої школи» майбутнім викладачам. Висвітлено досвід організації проєктної діяльності студентів у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова. Визначено орієнтовну тематику проєктів, їх мету, завдання, структуру, етапи роботи над ними.

учасний соціально-економічний, суспільно-політичний стан України, євроінтеграційні процеси, реформування освітньої галузі зумовлюють пошук ефективних форм, методів, технологій навчання, які сприятимуть підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців, зокрема, викладачів вищої школи. Провідну роль у забезпеченні цього процесу відіграють психолого-педагогічні дисципліни.

Так, метою викладання, зокрема, освітніх курсів «Педагогіка вищої школи», «Педагогіка і психологія вищої школи» є здобуття магістрантами компетентностей професійної діяльності в закладі вищої освіти щодо виконання посадових обов'язків викладача, проведення науково-дослідної роботи, керівництва науковою діяльністю студентів, організації й управління освітнім процесом у ЗВО, організації міжособистісної взаємодії суб'єктів освітнього середовища, ефективного вирішення професійних і соціально-психологічних проблем полікультурного освітнього середовища ЗВО [5, с. 6, 35].

Вважаємо, що досягненню цієї мети буде сприяти застосування інноваційних технологій навчання, зокрема проєктної.

Теоретичні та практичні основи методу проєктів, проєктної технології досліджувалися й досліджуються зарубіжними та українськими вченими-педагогами, такими як: В. Беспалько, Н. Борисова, Н. Голуб, В. Гузєєв, Д. Дьюї, І. Єрмаков, Д. Жак, О. Карбованець, В. Кіпатрик, Є. Коллінгс, Н. Кузьміна, Н. Куруц, Т. Левін, А. Майорош, В. Монахов, О. Падалка, О. Пехота, Є. Полат, С. Сисоева та ін. Окремі питання застосування методу проєктів у підготовці майбутнього вчителя, викладача висвітлюються у працях таких науковців, як: О. Ільяшева, Л. Козак, Н. Мирончук, Л. Оршанський, О. Ярошинська та ін.

Метою статті є розкриття особливостей методу проєктів та обґрунтування можливостей його застосування під час викладання освітніх курсів «Педагогіка вищої школи», «Педагогіка і психологія вищої школи» майбутнім викладачам.

Зауважимо, що метод проєктів виник у другій половині XIX ст. у школах США, який набув широкого застосування у XX ст. завдяки розвитку і впровадженню психологічних і педагогічних досліджень американських науковців (Дж. Дьюї, В. Кіпатрика, М. Меррі). Його також називали методом проблем і пов'язували з ідеями гуманістичного напрямку у філософії та освіті, розробленими американським філософом і педагогом Джоном Дьюї. Він запропонував будувати навчання на активній основі через доцільну діяльність школяра, зважаючи на особисті інтереси кожного і розкриваючи учням прагматичну важливість знань. Педагогічні погляди Дж. Дьюї стали теоретичною основою методу проєктів, який обґрунтував американський педагог Вільям Кіпатрик [8, с. 87].

У сучасній педагогіці «метод проєктів» розглядають як спосіб організації самостійної діяльності учнів, спрямований на вирішення завдань навчального проєкту, що інтегрує в собі проблемний підхід, групові методи, рефлексивні, презентаційні, дослідницькі, пошукові й інші методики (Н. Пахомова); як спосіб досягнення дидактичної мети через детальну розробку проблеми (технологію), яка повинна завер-

шитися цілком реальним, відчутним практичним результатом, оформленим тим або іншим чином (Є. Полат); як технологію активної самостійної пізнавальної діяльності, яка орієнтована на творчу самореалізацію особистості студента і спрямована на підвищення його професійної підготовки в закладі вищої освіти (І. Сергєєв) [3, с. 57]; як організацію навчання, за якою учні набувають знань і навичок у процесі планування й виконання практичних завдань – проєктів, як педагогічну технологію, що охоплює сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих за своєю суттю (С. Гончаренко) [1, с. 278–279].

В основу методу проєктів покладена ідея, що відображає сутність поняття «проєкт», його прагматичну спрямованість на результат, який можна отримати при вирішенні тієї чи іншої проблеми. Результат можна побачити, осмислити, застосувати в реальній практичній діяльності. Щоб домогтися такого результату, необхідно вміти самостійно мислити, знаходити і вирішувати проблеми, використовуючи для цього знання з різних галузей, прогнозувати результати і можливі наслідки різних варіантів розв'язання проблеми, встановлюючи причинно-наслідкові зв'язки. Вирішення проблеми таким способом набуває характеру проєктної діяльності [7, с. 120–121].

Під проєктною діяльністю розуміють конструктивну і продуктивну діяльність особистості, спрямовану на розв'язання життєво значущої проблеми, досягнення кінцевого результату в процесі цілепокладання, планування і здійснення проєкту [2, с. 717].

Неодмінною умовою проєктної діяльності є наявність завчасно визначених уявлень про кінцевий продукт діяльності, етапів проєктування.

Проєктна діяльність – це дидактичний засіб розвитку, навчання і виховання, що дає змогу формувати і розвивати специфічні навички проєктування, а саме вчити: проблематизації (розгляду проблемного поля та виділенню підпроблем, формулюванню головної проблеми та завдань, що впливають з цієї проблеми); цілепокладанню та плануванню діяльності; самоана-

лізу і рефлексії; презентації своєї діяльності та результатів; умінню готувати матеріал для проведення презентації в наочній формі, використовуючи для цього спеціально підготовлений продукт проектування; пошуку потрібної інформації, виокремленню та засвоєнню необхідного знання з інформаційного поля; практичному застосуванню знань, умінь, навичок, компетентностей у різноманітних ситуаціях; вибору, освоєнню та використанню адекватної технології створення продукту проектування; проведенню дослідження (аналізу, синтезу, узагальненню) [2, с. 717–718].

Ярошинська О. вважає, що проектування у професійній педагогічній підготовці є діяльністю зі «створення конкретних проектів на основі концептуалізації їх задуму, які передбачають орієнтовні варіанти вмотивованої майбутньої діяльності на основі професійно-особистісних цінностей; безпосередньо спрямовують практичну навчальну діяльність, що охоплює актуалізацію і теоретичне опрацювання освітніх ініціатив, чітко впорядковану послідовність дій, що приводить до інновацій у практиці й прогнозує результати» [9, с. 71].

Навчальні проекти класифікують за різними критеріями: 1) за домінуючою в проекті діяльністю (дослідницькі, інформаційні, ігрові (рольові), творчі, телекомунікаційні, прикладні); 2) за кількістю учасників проекту (індивідуальні, парні, групові (колективні)); 3) за тривалістю виконання (короткострокові, середньої тривалості (від тижня до місяця)), довгострокові (від місяця до кількох місяців); 4) за характером партнерської взаємодії між учасниками (кооперативні, змагальні, конкурсні); 5) за рівнем реалізації міжпредметних зв'язків (монопредметні, міжпредметні, надпредметні); 6) за характером координації проекту (проекти з відкритою, явною координацією (координатор ненав'язливо спрямовує роботу учасників, організовуючи в разі потреби окремі етапи проекту), проекти з прихованою координацією (координатор не виявляє себе в управлінні роботою над проектом, а є його повноправним учасником); 7) за метою і характером

проектної діяльності (інформаційні, ознайомлювальні, пригодницькі, мистецькі, науково-пошукові, конструкційні, виробничі) [8, с. 99–100].

Педагогічне проектування відбувається в кілька етапів та має відповідати певним умовам.

Зауважимо, що використання методу проектів ґрунтується на діяльнісному підході, який передбачає творчу активність студентів. Метод проектів дозволяє вирішувати завдання формування і розвитку інтелектуальних умінь, критичного і творчого мислення, сприяє ініціативності та нестандартності в підходах до вирішення поставлених завдань [4, с. 192].

Вважається, що проектна технологія є однією з інноваційних технологій навчання і виховання, яка поєднує теоретичні знання та їх практичне застосування для розв'язання конкретних життєвих чи професійних проблем, що застосування проектних технологій у підготовці майбутніх викладачів сприяє створенню умов для глибокого й повного засвоєння навчального матеріалу курсу; виробленню вмінь і навичок проектування майбутньої педагогічної діяльності; розвитку гнучкості та критичності мислення, творчих і дослідницьких здібностей; підвищенню комунікативної активності, формуванню здатності до інноваційної діяльності [3, с. 63]. З огляду на це, обґрунтуємо можливість застосування методу проектів під час викладання освітніх курсів «Педагогіка вищої школи», «Педагогіка і психологія вищої школи» та поділитися досвідом використання даного методу.

Зокрема, магістрантам Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова під час вивчення курсу «Педагогіка вищої школи» пропонуємо розробку проектів (мініпроектів), що мають на меті одночасно: 1) систематизацію, закріплення і поглиблення теоретичних і практичних знань з педагогіки вищої школи, застосування цих знань при вирішенні конкретних науково-методичних завдань; 2) удосконалення форм і методів самостійної роботи та контролю за нею, оволодіння методикою науково-дослідницької діяльності та формування навичок з

розроблення, оформлення і презентації отриманих результатів; 3) з'ясування ступеня підготовки випускника до професійної творчої діяльності у вищій школі. Мініпроект виконує функцію творчої роботи, що дає змогу більш глибоко оволодіти програмним матеріалом з педагогіки вищої школи та методикою її викладання. Важливим завданням проекту має стати й максимальне наближення організації освітнього процесу до реальних умов праці майбутніх викладачів, забезпечення його ефективності.

Для ефективного застосування методу проектів необхідно дотримуватися певних педагогічних умов: 1) значущість у дослідницькому і творчому плані проблеми та її усвідомлення учасниками освітнього процесу (магістранти повинні усвідомлювати теоретичну і практичну значущість завдань для їх професійного зростання); 2) професійна спрямованість та реальність виконання запропонованих завдань (проекти мають бути пов'язані з майбутньою професійною діяльністю і мати практичне значення); 3) структуризація змістової частини проекту (чітке планування етапів виконання проекту); 4) самостійність магістрантів у виконанні проектів (важливо чітко встановити обсяг і зміст самостійної роботи кожного учасника проекту); 5) використання дослідницьких методів; 6) суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників освітнього процесу; 7) ресурсно-диференційований підхід до використання проектних методик, що передбачає урахування можливостей викладача та рівня підготовленості й індивідуальних особливостей магістрантів; 8) адекватність системи контролю за виконанням проекту відповідно до складності завдань (форми та методи контролю повинні бути методично обгрунтованими) [3, с. 58].

Студентам надається можливість обрати тему за власним уподобанням із запропонованого переліку або запропонувати свою. Зокрема, це можуть бути такі теми: «Формування суб'єкт-суб'єктних виховних відносин «викладач-студент», «Ігрові технології у вищій школі», «Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академічної групи», «Активні нетрадиційні лекції», «Тренінгові технології у вищій школі», «На-

вчання у співробітництві (навчання в малих групах)», «Інноваційні технології навчання у ЗВО», «Сучасні педагогічні технології», «Змішане навчання у вищій школі», «Кейс-технології у вищій школі», «Тьюторство у вищій школі», «Портфоліо-технологія у вищій школі» та ін. Тобто це теми, що можуть поглиблювати програмний матеріал з педагогіки вищої школи або бути винесені на самостійне опрацювання. У будь-якому разі, це ті теми, до яких магістранти – майбутні викладачі будуть звертатись у своїй професійній діяльності, зокрема, під час викладання освітнього курсу «Педагогіка вищої школи» та інших педагогічних дисциплін.

Проект складається з двох частин: теоретичної і методичної. Перша частина – це написання студентом реферату (конспекту лекції) за обраною темою. Друга частина (методична) містить розробку: 1) презентації, зокрема, у програмі Power Point, Prezi тощо за обраною темою; 2) питань для контролю та самоконтролю знань студентів; 3) питань і завдань для самостійної роботи студентів; 4) питань для дискусії; 5) тестових завдань.

Виконання такого проекту сприятиме формуванню готовності магістрантів до здійснення професійно-педагогічної діяльності викладача, уміння підбирати і належним чином структурувати навчальний матеріал за певною темою (зокрема, у формі конспекту лекції), формулювати питання за певною темою, дає можливість магістрантам усвідомити різницю між питаннями для контролю знань студентів, питаннями для самостійної роботи і питаннями для дискусії. Крім того, дає можливість зрозуміти, що не кожне питання може спровокувати дискусію, що питання і завдання для самостійної роботи спрямовані насамперед на поглиблення знань, пошук додаткової інформації і вихід на міждисциплінарні дослідження. Завдання проекту формує вміння розробляти тести, правильно їх формулювати. До речі, студенти не обмежені у видах, формах і засобах розроблення тестів. Тут вони можуть використовувати різні програмні засоби, зокрема, Google-форми тощо. Підготовка презентації за змістом реферату (конспекту лекції) дозволяє магі-

странтам на практиці застосувати принцип наочності, зрозуміти, що окремий слайд – це визначення, теза, таблиця, схема, діаграма, а не суцільний текст, що повністю повторює доповідача. Отже, виконання такого проекту дає можливість студентам відчувати себе в ролі викладача.

Робота над проектом відбувається у кілька етапів: 1) обрання теми. На цьому етапі магістрантів ознайомлюють з темами, метою проектів, способами збору й аналізу інформації, формами подання проміжних результатів та кінцевим продуктом проектно-діяльності, критеріями оцінки результатів; 2) розроблення теоретичної і методичної частини з можливістю отримання консультацій у викладача (тривалість етапу – місяць); 3) захист проекту. На семінарсько-практичних та тьюторських заняттях студенти мають можливість провести міні-лекцію (до 10–5 хв) на обрану тему із застосуванням підготовленої презентації в програмі Power Point, Prezi тощо, провести дискусію та тестування; 4) колективне обговорення, експертиза, оцінювання результатів проекту. Під час обговорення важливо з'ясувати, як доповідачеві вдалося підібрати, узагальнити і якісно подати необхідний навчальний матеріал як майбутньому викладачеві, наскільки вдалою була форма подачі навчального матеріалу, який комплекс методів навчання було підбрано, чи вдалося організувати дискусію за обраною темою, чи правильно складені питання для контролю знань студентів, тестові завдання. Важливо забезпечити аналіз доповідачами перебігу та результатів своєї діяльності на всіх етапах, тобто рефлексію.

За провідним видом діяльності такі проекти можна віднести до інформаційно-прикладних (практико-орієнтованих), оскільки вони одночасно спрямовані на збір інформації про якийсь об'єкт, явище; передбачають ознайомлення учасників проекту з цією інновацією, її аналіз, узагальнення та спрямовані на створення конкретного виробу – методичної розробки. За кількістю учасників проекту – вони індивідуальні; за тривалістю проведення – середньотривалі; за метою і характером проектно-діяльності – виробничі.

Отже, виконання проекту сприятиме вдосконаленню навичок здобувати, аналізувати, узагальнювати потрібну інформацію, здійснювати проблемно-пошукову діяльність; сприятиме формуванню здатності організувати і здійснювати навчально-методичну, наукову і виховну роботу у вищій школі; здатності визначати зміст, розробляти методiku викладання конкретної навчальної дисципліни, проводити відбір і структурування дидактичного матеріалу; здатності до проектування педагогічних технологій, форм і методів організації освітнього процесу у ЗВО; здатності відбирати та впроваджувати інноваційні форми, технології, методи організації освітнього процесу у ЗВО, оцінювати їх раціональність та ефективність; здатності раціонально планувати й організувати самостійну роботу студентів, визначати і забезпечувати заходи її контролю; здатності розробляти та застосовувати засоби контролю та діагностування якості знань, умінь і компетентностей студентів.

Під час викладання освітнього курсу «Педагогіка і психологія вищої школи» практикуємо виконання студентами й групових проектів, що спрямовані на формування психолого-педагогічної, комунікативної компетентностей. Пропонуємо такі теми: «Суперечності та кризи студентського віку», «Адаптація студента до навчання у ЗВО», «Міжособистісні стосунки в студентській групі», «Конфлікти у ЗВО». Результатом виконання проекту мають бути методичні рекомендації для викладача, куратора академічної групи. Студенти мають самостійно: 1) об'єднатись у проектно-дослідницькі групи, розподілити між собою завдання, ролі; 2) визначити вибірку дослідження (обґрунтувати свій вибір: студенти якої групи, курсу і чому); 3) підібрати інструментарій дослідження, обґрунтувати методи, засоби дослідження, розробити за необхідності анкети, опитувальники, тести тощо; 4) зробити висновки, узагальнення з отриманих результатів дослідження і розробити відповідні рекомендації; 5) продумати, як представлятимуть результати проекту, й оцінити внесок кожного учасника проекту в дослідження проблеми. Результати проекта можна оформити у вигляді

ді портфоліо. Захист робіт відбувається наприкінці семестру.

Виконання проектів значно підвищує мотивацію й інтерес студентів до вивчення освітнього курсу, сприяє розвитку творчості, самостійності, поглибленню знань, формуванню професійно-педагогічної компетентності, здатності до самонавчання, самовизначення, самоактуалізації, розвитку індивідуальності. Під час роботи над проектом студенти вчаться працювати в команді, раціонально розподіляти час, отримують можливість набути організаторського, управлінського, комунікативного досвіду.

Тематика і завдання проектів підібрані таким чином, що майбутні викладачі зможуть у своїй професійній діяльності вико-

ристовувати власні напрацювання, тому результати проекту мають як теоретичне, так і практичне значення та педагогічну цінність.

Отже, вважаємо, що так організована проектна діяльність під час викладання освітніх курсів «Педагогіка вищої школи», «Педагогіка і психологія вищої школи» сприяє оволодінню магістрантами знаннями в галузі теорії і практики освітнього і наукового процесу вищої школи, набуттю компетентностей професійної діяльності в закладі вищої освіти щодо виконання посадових обов'язків викладача та допомагає здійснити ефективну організацію самостійної роботи студентів та контролю за нею. Застосування проектної технології забезпечує діяльнісне освоєння змісту педагогічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне, 2011. 552 с.
2. Енциклопедія освіти / за ред. В. Г. Кременя. Київ, 2008. 1040 с.
3. Козак Л. В. Застосування проектних технологій у підготовці майбутніх викладачів дошкільної педагогіки і психології. Педагогічний процес: теорія і практика: збірник наук. праць. 2013. Вип. 1. С. 54–64.
4. Мирончук Н. М. Застосування методу проектів у підготовці майбутніх викладачів до самоорганізації в професійній діяльності. Проблеми освіти: збірник наук. праць. 2017. Вип. 87. С. 191–196.
5. Навчально-методичний комплекс фахової підготовки магістрів за контекстно-тьюторською технологією галузі знань 01 Освіта, спеціальності 011 Науки про освіту (Педагогіка вищої школи) (спеціалізації «Андрогогіка», «Тьюторство») / за ред. Н. М. Дем'яненко. Київ, 2017. Ч. I. 195 с.
6. Оршанський Л. Метод проектів у системі підготовки сучасного вчителя трудового навчання. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2010/2010_3_15.pdf
7. Сисоева С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих. Київ, 2011. 320 с.
8. Чепіль М. М., Дудник Н. З. Педагогічні технології. Київ, 2012. 224 с.
9. Ярошинська О. О. Проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Умань, 2014. 456 с.

REFERENCES

1. Honcharenko S. U. (2011) Ukrainykyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary]. Rivne, 552 p. (in Ukrainian)
2. Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education] (2008) / za red. V. H. Kremeniya. Kyiv, 1040 p. (in Ukrainian)
3. Kozak L. V. (2013). Zastosuvannia proektnykh tekhnolohii u pidhotovtsi maibutnykh vykladachiv doshkilnoi pedahohiky i psykholohii [Application of project technologies in the training of future teachers of preschool pedagogy and psychology]. Pedahohichnyi protses: teoriia i praktyka: zbirnyk nauk. prats. [Pedagogical process: theory and practice: a collection of sciences. works]. Issue 1, pp. 54–64. (in Ukrainian)
4. Myronchuk N. M. (2017). Zastosuvannia metodu proektiv u pidhotovtsi maibutnykh vykladachiv do samoorganizatsii v profesinii diialnosti [Application of the project method in the preparation of future teachers for self-organization in professional activities]. Problemy osvity: zb.nauk.prats [Problems of education: collection of scientific works]. Issue 87, pp. 191–196. (in Ukrainian)
5. Navchalno-metodychnyi kompleks fakhovoi pidhotovky mahistriv za kontekstno-tiutorskoiu tekhnolohiieiu haluzi znan 01 Osvita, spetsialnosti 011 Nauky pro osvitu (Pedahohika vyshchoi shkoly) (spetsializatsii «Andrahohika», «Tiutorstvo») [Educational and methodical complex of professional training of masters in context-tutoring technology in the field of knowledge 01 Education, specialty 011 Science of Education (Higher School Pedagogy) (specializations "Andragogy", "Tutoring")] / za red. N. M. Demianenko. Kyiv. Part I, 195 p. (in Ukrainian)
6. Orshanskyi L. Metod proektiv u systemi pidhotovky suchasnoho vchytelia trudovoho navchannia [The method of projects in the system of training a modern teacher of labor education]. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2010/2010_3_15.pdf (in Ukrainian)
7. Sysoieva S. O. (2011). Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh [Interactive technologies of adult learning]. Kyiv, 320 p. (in Ukrainian)
8. Chepil M. M., Dudnyk N. Z. (2012) Pedahohichni tekhnolohii [Pedagogical technologies]. Kyiv, 224 p. (in Ukrainian)
9. Yaroshynska O. O. (2014) Proektuvannia osvitnoho seredovyscha profesiinoi pidhotovky maibutnykh uchyteliv pochatkovoї shkoly [Designing an educational environment for the professional training of future primary school teachers]. Uman, 456 p. (in Ukrainian)

Сергій МАГЕРА

викладач НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 101:316.42:37(477)

DOI 10.31392/NPU-VOU.2020.4(79).09

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК СТРИЖНЕВА ОСНОВА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

© Magera С., 2020

Ключові слова: людина, культура, національна ідея, виховання, світогляд.

Досліджуються сутність та характеристики української національної культури; підкреслюється її унікальність та сумірність із найбільшими історичними світовими культурами. Автор стверджує, що в основі української культури знаходиться національна ідея, випестувана поколіннями борців за незалежність. Вона несе в собі колосальний людський і державо-творчий потенціал, який через освоєння культури особистістю, завдяки освіті та самоосвіті, вихованню та самовихованню, прилучення до високого світу мистецтва об'єктивно входить у духовний світ особистості, формує її світогляд, життєдайні цінності. Світоспіврозмірність української культури забезпечує її від вузького націоналізму, орієнтує на сприйняття кращих зразків світової культури, обмін досягненнями, на взаємно вигідну співпрацю народів. Загалом на-

ціональна ідея є політико-культурним проектом розвитку української нації, основними елементами якої попри всі дискусійні моменти є орієнтація на побудову демократичної, правової, соціальної держави в Україні.

оняття «національної ідеї» в українській культурі, а відтак і в науці актуалізувалось порівняно недавно. Оскільки період існування України в царській Росії, пізніше – в колишньому СРСР характеризувався приниженням, викоріненням національного з життя народів, тому говорити, писати, досліджувати «національне» було небезпечно. З розпадом СРСР і проголошенням незалежності розпочався процес національного відродження. В центрі цього процесу стоїть «національна ідея», осягнення сутності і смислу якої є завданням високої наукової, політичної і загальнокультурної ваги і значення. На сьогодні у вітчизняному інтелектуальному, політичному та культурному просторі триває пошук її сутнісних характеристик. Знаковими у цьому контексті є праці істориків Я. Калакури, І. Кураса В. Смоля, О. Рафальського та В. Ткаченка,

філософів В. Андрущенко, М. Михальченка та В. Кременя, соціологів В. Бакірова, В. Котгоренка та В. Євтуха, психологів С. Максимиенка та М. Слюсаревського, представників інших напрямів науки.

Так Н. Левченко трактує національну ідею насамперед як ціннісну категорію, феномен духовної культури, який не варто обмежувати лише політичним її компонентом. Тому доречно стверджувати, що українська національна ідея має органічно поєднати в собі надбання національної духовної культури й елементи загальнолюдської політичної традиції. Національна ідея як матриця державотворення відображає реальну історію українського народу, розвивається одночасно з його формуванням, однак на більш високому рівні свого існування перетворюється в українську державницьку ідею, що віддзеркалює інтереси й почуття всіх народів, які становлять сьогодені українську політичну націю [1, с. 67–68].

Вочевидь, новітня українська культура є важливим націотворчим та державотворчим чинником, вектори розвитку якої мають корелюватися з національною ідеєю.

Зокрема, Ю. Вільчинський показує національну ідею як політичну і культурну програму, під якою необхідно розуміти не лише всебічне усвідомлення власної національної своєрідності, а й свідоме намагання на всіх ділянках життя – політиці, господарстві, науці, філософії, мистецтві – виявити, організувати і розвинути свої власні сили [2, с. 63–66].

На жаль, сьогодні в Україні замало ініціатив, спрямованих на зміцнення зв'язків, розвиток солідарності між різними соціальними групами і спільнотами: соціокультурними, територіальними, етнічними, релігійними, професійними, соціально-майновими тощо. Об'єднання української нації переважно спирається на політичні гасла, будується навколо історичного минулого та лише фрагментарно не торкається майбутнього. Одним із шляхів зміцнення соціального згуртування мають стати конкретні державні ініціативи у сфері гуманітарної політики (освітньої, культурної, соціальної, інформаційної та інших); іншим важливим напрямом є розвиток і посилення громадянського суспільства [3, с. 105].

Виважена, цілеспрямована гуманітарна політика має стати механізмом утверджен-

ня суспільнозначливих цінностей як основи розвитку української національної ідеї та культурної ідентичності.

В цьому контексті фахівці констатують, що національна ідея ґрунтується на низці цінностей, які спрямовують певний народ до омріяної мети – побудови незалежної держави, облаштування етнонаціонального буття у неповторний спосіб, притаманний тільки цій спільноті. Національна ідея стає об'єднавчим чинником стратегічного розвитку народу лише тоді, коли цінності, що в ній закладені, поділяють як еліта, так і пересічні громадяни. Водночас особлива роль у розробленні та втіленні національної ідеї належить еліті суспільства – інтелектуальній та політичній меншості, яка здатна повести за собою неактивну більшість і, проявляючи політичну волю, духовну силу, реалізовувати цінності та пріоритети національно-державницького розвитку [4, с. 99].

Консолідуєючи потенціал української національної ідеї, як феномена культури, яскраво проявляється у її функціях. На думку О. Куця, до таких функцій варто віднести:

- етнонаціотворчу (визрівання в людській спільноті потреби в самоорганізації в окремий етнос);
- інтегруючу (згуртовує в єдину спільноту різні етноси);
- ідентифікаційну (сприяє самовизначенню й самоусвідомленню окремих народів та її представників);
- культурологічну (з народної культури формує загальнонаціональну культуру);
- аксіологічну (орієнтація на певні цінності, що впливають на свідомість спільноти);
- державотворчу (усвідомлення необхідності створення політичних інституцій та їх функціонування) [5, с. 100].

Носієм української національної ідеї є український народ. Головна мета формування української національної ідеї – постійне зростання добробуту нації, забезпечення і збереження умов для розвитку майбутніх поколінь на основі своєї державності, економічної самостійності, культури, духовності. Ідея єдності української нації сьогодні стала пріоритетною в програмних заходах різних політичних сил. Усі зрозуміли, що без єдності ми можемо втратити свою ідентичність як українська нація. Ми по-

винні усвідомлювати, що українська національна ідея – це безмежна любов до рідного краю, мови народу, історії України, її повага, і водночас – входження у європейські структури. Україна повинна враховувати історичні цінності Заходу та розвивати їх у своїй державі через українську національну ідею, формувати в громадян почуття єдності і соборності. Особливості величної, неповторної у світі України проявляються в її мові, культурі, історії, традиціях, звичаях, історичній пам'яті [6, с. 69].

З одного боку, національна ідея є стрижнем культури певного народу, а з іншого боку вона сама є продуктом культури цього народу. Національна ідея є квінтесенцією національної самосвідомості та самобутності.

Як вдало зазначає П. Кравченко, організація практичного життя індивідів на основі загальнонаціональних принципів є маніфестацією певної культури їхньої самосвідомості. Але ця культура може перетворюватися у власну протилежність, якщо вона ґрунтується на догмах, що суперечать вимогам суспільного духовного прогресу. Справжня культура національної самосвідомості спирається не на догматичні настанови, а на істину загальнонаціональних міжособистісних і соціальних зв'язків індивідів та на їхнє реальне життя [7, с. 262].

Можна стверджувати, що здатність народу сформулювати національну ідею демонструє його культурну, політичну, духовну зрілість, готовність до створення незалежної держави.

Своєю чергою, норми культури за своєю суттю є тим значеннєвим полем, у межах якого відбувається становлення та розвиток національної самосвідомості. Зазначимо, що кожна культура – це певна система норм, що становлять аксіологічну матрицю розвитку певної нації, української зокрема. Нормативність – це імперативність, обов'язковість у життєвих орієнтаціях окремої людини. Культура зумовлює стиль поведінки, підґрунтя оцінок, правила спілкування з іншими людьми тощо. Імперативність вимог культури досить очевидна, вона виявляється у суспільній (правовій) психології через оцінні судження певних подій та явищ. Вона існує у формі громадського схвалення чи несхвалення вчинків та висловлювань, у панівних естетич-

них смаках, у правовій чи політичній системах, у релігії, тобто у всій сукупності ментальних особливостей національної самосвідомості народу [8, с. 62].

Розмитість національної ідеї як консолідуючого початку, відсутність національного консенсусу щодо стратегічного розвитку країни, намагання спиратися у розбудові держави лише на економічні та політичні чинники без урахування духовно-культурних можуть призводити до деконсолідації нації, і навіть до розпаду держави.

На думку фахівців, за час існування Української держави ні політична еліта, ні суспільство не сформувало чітких відповідей на низку важливих питань. Так, невідзначеність української ідентичності на макрорівні, її амбівалентність, детермінована на старті української державності кризою перехідного періоду і кризою радянської ідентичності, переживалися недолугою політикою ідентичності, яку проводили еліти всередині країни, нав'язуючи старі смисли та міфологеми в новій обгортці про «український народ», замість української нації, «братні слов'янські народи», «братній російський народ» замість виокремлення власної унікальності. Зовнішній аспект української ідентичності найвиразніше виявився у міфологемі багатокеторності, стратегічного партнерства мало не з усіма країнами (передовсім з актуальним Іншим-ворогом). Усі ці смисли-ілюзії продемонстрували свою неконструктивність і навіть шкідливість у контексті внутрішніх та зовнішніх процесів і проблем сучасної України, яка бореться проти окупації частини території. Початок українсько-російського конфлікту, коли РФ у радикальний спосіб (розв'язавши війну) репрезентувала себе для більшості населення як «спільний Інший», Чужий (ворог), зумовив потребу переосмислення особливостей формування української ідентичності на сучасному етапі, зокрема і в контексті відносин з Іншими [9, с. 341].

Захопившись боротьбою за владу, український політичний клас не достатньо спрямовував зусилля на визначення сутності національної ідеї як привабливого для громадян культурного, соціально-економічного, політико-правового прецеденту розвитку держави. Часто-густо політичні сили перемогли

на виборах, спираючись на культурні, ментальні та інші регіональні особливості – політизація «мовної проблеми», абсолютизація зовнішньополітичного вектора розвитку країни, протиставлення світоглядних настанов Заходу та Сходу України тощо. Тобто, на жаль, культура використовувалась не як консолідуючий, а переважно як деконсолідуючий чинник у політичній боротьбі.

З позиції М. Недюхи, значення національної ідеї для державотворчого процесу в Україні полягає у низці взаємопов'язаних завдань. Зокрема, він зазначає, що сутність української національної ідеї зумовлюється винятково внутрішніми обставинами розвитку українського народу як державотворчого (до здобуття незалежності) та країнотворчого – за умов суверенного розвитку. За умов сьогодення Україна має поставити триєдиною сутністю – правовою державою, громадянським суспільством і демократичною, цивілізованою країною передусім за кількісними та якісними показниками життя її громадян, забезпечення блага українського народу загалом. Зазначене зумовлює підпорядкованість держави завданням життєзабезпечення українського суспільства, що дає можливість її ідентифікувати як країнотворчу відповідно до усталених стандартів цивілізованого життя – пріоритету прав і свобод людини та громадянина, верховенства права, соціальної справедливості, гідності людини, а також визначає її зовнішньополітичні пріоритети. Держава в українських реаліях має розглядатися, передусім, як орган, який формується суспільством, громадянами, народом України, який, згідно з Конституцією, є джерелом влади, постаючи, отже, визначальним засобом, ресурсом і потенціалом забезпечення процесу соціальних змін. І нарешті, основне – Україна може стати структурованою цілісністю, непереборною силою лише в єдності її визначальних констант держави, суспільства і громадян. Саме в такій єдності вона є країною непереборної сили. Історично ми шість разів здобували незалежність, а п'ять разів втрачали. Причина відома: відсутність єдності держави та суспільства [10, с. 22–23].

Необхідно зазначити, що проблематика національної ідеї знайшла своє відображення у творчості видатних вітчизняних діячів

науки та культури, які сформулювали базові положення подальшої розбудови української нації та держави як єдиного культурного організму. Узагальнюючи основні ідеї таких українських мислителів, як М. Грушевський, І. Франко, П. Куліш, М. Костомаров, Г. Андрузький, М. Драгоманов, В. Липинський, Б. Кістяківський, В. Антонович, сучасний науковець В. Пасічник надає наступне розуміння державної моделі, що ґрунтується на українській національній ідеї:

– пріоритет людей, народу, «землі» щодо державної влади, де правитель виступає першим слугою рідної землі та громади, що на ній проживає, а відтак основоположним принципом державного будівництва є народоправство, а не єдиноначальство, як це було в Росії. Українська держава має будуватися знизу, а не насаджуватися зверху, вона має зростати із спільних зусиль регіонів, областей і територій, які об'єднуються для спільного досягнення загальнозначущих цілей;

– пріоритет локальної народної самоорганізації перед загальнодержавною організацією, що передбачає запровадження широкого місцевого самоврядування як основи державного управління, здійснюваного центральним народним представництвом, із найширшим самоврядуванням громад, областей та регіонів, що складається з вільних людей і об'єднаних між собою на засадах вільної спілки, заснованої на солідарності інтересів, та забезпечується сильною центральною владою, яка відповідальна, передусім, за забезпечення національної безпеки, стабільності і прогресивного розвитку нації та держави. Органи місцевого самоврядування та державної влади мають вільно обиратися всім населенням, покликані управляти місцевими економічними, просвітницькими і культурними справами відповідно до спільного українського загальнодержавного законодавства, а центральна влада здебільшого лише контролює і координує їх діяльність, слідує за гарантуванням національної безпеки, законності та правопорядку, не втручаючись без потреби у їх внутрішні справи;

– визнання виняткової важливості етичної традиції, морального вимірювання політики і діяльності політиків, де політична влада має бути заснована на християнській

моралі, в якій вона черпає свою легітимність, а християнська віра постає основою та надійним і зрозумілим способом самоідентифікації українського народу, відтак боротьба за національну державність здебільшого набуває форм боротьби за віру, яка власне і відображає його суспільні ідеали організації внутрішнього життя. Ця особливість має бути врахована в процесі законодавчої діяльності, і на законодавців покладається завдання імплементувати християнські етичні імперативи в юридичні категорії, без чого закони не будуть виконувати свої функції у суспільстві. За таких умов політик в Україні, для того щоб претендувати на народну підтримку, зобов'язаний передусім отримати моральну санкцію у народу, і, навпаки, державний діяч будь-якого рангу, що втратив моральну легітимність, приречений також і на втрату влади [11, с. 79].

Вищезазначене засвідчує, що українська національна ідея як культурний феномен за своєю сутністю є людиноцентричною, морально орієнтованою, демократичною.

Підбиваючи підсумки нашого дослідження, варто зауважити, що особливості реалізації консолідуючої сутності культури в українському трансформаційному суспільстві полягають у наступному.

По-перше, українському суспільству необхідно подолати наслідки ідеологізації культури, яка цілеспрямовано здійснювалась у СРСР. Ідеологічний тиск на культуру за радянських часів призводив до поступового витіснення української мови зі сфери освіти, літератури, науки, а також був спрямований на знищення національних традицій, звичаїв, своєрідного способу життя українців. Такі дії призводили до деkonsolidatsiyi українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Левченко Н. В.** Національна ідея як чинник державотворення в Україні // Теорія та практика державного управління. 2009. Вип. 2. С. 66–75.
2. **Вільчинський Ю.** Поняття і генеза української національної ідеї // Сучасне суспільство. 1993. № 2. С. 58–68.
3. **Оржель О.** Консолідація українського суспільства на основі національної ідеї: перспективи й обмеження (з точки зору європейського досвіду) // Економіка та держава. 2012. № 8. С. 102–105.

По-друге, важливим кроком у відродженні людинотворчих характеристик культури та її консолідуючої сутності стала демократизація суспільного життя на теренах СРСР у 80-ті роки ХХ сторіччя та проголошення незалежності України. Почалося національне відродження українського народу, яке супроводжувалось розвитком української мови та культури, відновленням історичної пам'яті нашого народу, ренесансом національно-орієнтованого духовного життя. Загалом вищезазначені позитивні зміни сприяли розвитку культури як консолідуючого, людиноформуючого початку.

По-третє, аналіз процесів відродження української культури та її розвитку за часів існування незалежної держави дозволяє констатувати, що вітчизняна культура має стійку ціннісну підойму у вигляді кордоцентризму, антеїзму, індивідуалізму, романтизму, поліфонічності світобачення тощо. Українська культура сьогодення, розвиваючись своїм власним шляхом, усе ж таки не є вільною від стандартизованих зразків масової, глобалізованої культури. Сутнісні риси національної культури визначає також її «межовість» знаходження на перехідних культурно-цивілізаційних світах.

По-четверте, одним із значущих проявів розвитку української культури є наявність такого феномена, як національна ідея. На жаль, її сутнісне наповнення до сих пір є предметом політичних суперечок та наукових дискусій, що не сприяє консолідації української нації у духовному вимірі. Узагалі національна ідея є політико-культурним проектом розвитку української нації, основними елементами якої, попри всі дискусійні моменти, є орієнтація на побудову демократичної, правової, соціальної держави в Україні.

REFERENCES

1. **Levchenko, N. V.** (2009) Natsional'na ideya yak chynnyk derzhavotvorennya v Ukraini [National idea as a factor of state formation in Ukraine]. *Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya*. Theory and practice of public administration. Issue 2, pp. 66–75. (in Ukrainian).
2. **Vil'chyns'kyi, Y. U.** (1993) Ponyattya i heneza ukraïns'koyi natsional'noyi ideyi [The concept and genesis of the Ukrainian national idea]. *Suchasne suspil'stvo Modern society*, no. 2, pp. 58–68. (in Ukrainian).
3. **Orzhel', O.** (2012) Konsolidatsiya ukraïns'koho suspil'stva na osnovi natsional'noyi ideyi: perspektyvy

4. **Калиновський Ю. Ю.** Національна ідея як ціннісна детермінанта державотворчого процесу в Україні // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків, 2016. № 1. С. 98–105.

5. **Куць О. М.** Усвідомлена незалежність: як/чи реалізована етнополітична свобода? (Українські реалії): монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 368 с.

6. **Безотосний М.** Національна ідея – основа консолідації українського суспільства на сучасному етапі // Рідний край. 2013. № 2. С. 69–72.

7. **Кравченко П. А.** Вітчизняний культурно-історичний досвід у системі сучасного державотворення (соціально-філософські аспекти). Київ: Генеза, 2001. 332 с.

8. **Пасько І. Т., Пасько Я. І.** Громадянське суспільство і національна ідея: (Україна на тлі європейських процесів. Компаративні нариси). Донецьк: ЦГО НАН України, УКЦентр, 1999. 289 с.

9. **Угрин Л.** Колективна ідентичність: конструювання в контексті відносин з іншими // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2015. Вип. 7. С. 340–348.

10. **Недюха М. П.** Державотворчий потенціал української національної ідеї «Україна – демократична країна рівних можливостей» // Наукові праці МАУП. 2016. Вип. 48. С. 19–25.

11. **Пасічник В. М.** Українська національна ідея як концептуальна основа боротьби з корупцією та проведення інституційних реформ в Україні // Ефективність державного управління. 2013. Вип. 34. С. 72–81.

y obmezheniya (z tochky zoru yevropeys'koho dosvidu) [Consolidation of Ukrainian society on the basis of the national idea: prospects and limitations (from the point of view of European experience)]. *Ekonomika ta derzhava. Economy and State*, no. 8, pp. 102–105. (in Ukrainian).

4. **Kalynov'sky, YU. YU.** (2016) *Natsional'na ideya yak tsinnisna determinanta derzhavotvorchoho protsesu v Ukraini* [National idea as a value determinant of the state-building process in Ukraine]. *Visnyk Natsional'noho universytetu «Yurydychna akademiya Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. Seriya: Filosofiya, filosofiya prava, politolohiya, sotsiolohiya. – Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine». Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology, no. 1, pp. 98–105. Kharkiv. (in Ukrainian).

5. **Kuts', O. M.** (2013) *Usvidomlena nezalezhnist': yak/chy realizovana etnopolitychna svoboda? (Ukrayins'ki realiyi): monohrafiya* [Conscious independence: how / or realized ethno-political freedom? (Ukrainian realities): monograph]. Kharkiv: KHNU named V. N. Karazin. (in Ukrainian).

6. **Bezotosny, M.** (2013) *Natsional'na ideya – osnova konsolidatsiyi ukrayins'koho suspil'stva na suchasnomu etapi* [National idea - the basis of consolidation of Ukrainian society at the present stage]. *Ridnyy kray – Native land*, no. 2, pp. 69–72. (in Ukrainian).

7. **Kravchenko, P. A.** (2001) *Vitchyznyanyy kul'turno-istorychnyy dosvid u systemi suchasnoho derzhavotvorennya (sotsial'no-filosofs'ki aspekty)* [Domestic cultural and historical experience in the system of modern state formation (socio-philosophical aspects)]. Kyiv: Heneza. (in Ukrainian).

8. **Pas'ko, I. T.** (1999) *Hromadyans'ke suspil'stvo i natsional'na ideya: (Ukrayina na tli yevropeys'kykh protsesiv. Komparatyvni narysy)* [Civil society and the national idea: (Ukraine against the background of European processes. Comparative essays)]. Donetsk: TS-HO NAN Ukrainy, UKTsentr. (in Ukrainian).

9. **Uhrin, L.** (2015) *Kolektyvna identychnist': konstruyuvannya v konteksti vidnosyn z inshymy* [Collective identity: construction in the context of relations with others] *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya filosof's'ko-politolohichni studiyi. Herald of Lviv National University. A series of philosophical and political studies*, Issue 7, pp. 340–348. (in Ukrainian).

10. **Nedyukha, M. P.** (2016) *Derzhavotvorchyy potentsial ukrayins'koyi natsional'noyi ideyi «Ukrayina – demokratychna krayina rivnykh mozhlyvostey»* [State-building potential of the Ukrainian national idea «Ukraine – a democratic country of equal opportunities»]. *Naukovi pratsi MAUP. Scientific works of IAPM*, Issue 48, pp. 19–25. (in Ukrainian).

11. **Pasichnyk, V. M.** (2013) *Ukrayins'ka natsional'na ideya yak kontseptual'na osnova borot'by z koruptsiyeyu ta provedennya instytutsiynykh reform v Ukraini* [Ukrainian national idea as a conceptual basis for combating corruption and institutional reforms in Ukraine]. *Efektivnist' derzhavnogo upravlinnya. Effectiveness of public administration*, Issue 34, pp. 72–81. (in Ukrainian).

Тетяна ПИРОГОВА
здобувач НПУ імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: людина, суспільство, культура, духовність, виховання.

Дослідження феномену культури належить до пріоритетних завдань сучасної філософії. На жаль, єдиної позиції щодо визначення поняття ще не досягнуто. Проте в нинішніх умовах існує така потреба визначення природи культури з різних сторін, охопити її як цілісність. Зробимо огляд філософського дискурсу з цього приводу. Автор використовує багатовимірний підхід на основі досягнень науковців-попередників. Після трагічних соціальних подій ХХ сторіччя у філософському дискурсі посилилась тенденція критики гуманістичної сили культури, її спроможності забезпечити людству стабільний розвиток. Особливо актуальним філософський дискурс щодо поняття «культура» стає в сучасну епоху постмодерну, коли класичні уявлення про культурні смаки, класичні схеми сприймання дійсності та її інтерпретації змінюються на некла-

УДК 141.7+37.01(100+477)
DOI 10.31392/NPU-VOU.2020.4(79).11

ПОНЯТТЯ КУЛЬТУРИ В СИСТЕМІ ФІЛОСОФСЬКО- ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

© Пирогова Т., 2020

сичні. У сучасних умовах виразної цивілізаційної кризи людства і різноманітності суперечностей для їх подолання необхідно використати всі можливості культури.

філософський дискурс навколо поняття «культура» є поліпарадигмальним та багатовимірним. Як відомо, феномен культури розглядається вченими з різних методологічних позицій та світоглядних орієнтирів. Визначення поняття «культура», осмислення ролі, місця культури в суспільстві можна знайти у класиків філософії (Г. Гегель, М. Данилевський, Л. Морган, П. Сорокін, Е. Тейлор, А. Тойнбі, О. Шпенглер та ін.), також у працях сучасних вчених (В. Андрущенко, Є. Бистрицький, М. Попович, О. Семашко, В. Шинкарук, І. Бичко, Л. Губерський, І. Надольний, В. Шейко, М. Михальченко та ін.). Важливе місце в досліджуваній проблемі посідає термінологічний апарат, спроби здійснити синтез основних дефініцій культури. Наукові розвідки представників різних соціогуманітарних наук слугували появі нових тлумачень концепту «культура» (М. Ковалевський, К. Клакхон,

К. Леві-Строс, Б. Малиновський, В. Бажуков, Д. Дубровський, Д. Пивоваров та ін.).

У культурно-філософських та естетичних розробках таких мислителів, як Д. Лукач, Е. Шумахер, Г. Маркузе, Е. Блох велику увагу приділено проблематиці постання людини в культурі та суспільній історії. Культура стає тим полем, на якому відбувається суб'єкт-об'єктна зустріч, віднаходження людиною власної сутності, переборення відчуження та оречовлення.

Конкретизуючи вищеозначені світоглядні позиції щодо поняття «культура», звернемось до поглядів В. Андрущенка, який зауважує, що філософський підхід до дослідження культури враховує результати вивчення цього феномену конкретними науками. Вивчення культури опосередковане специфікою філософії як особливої форми суспільного пізнання й полягає в осмисленні дійсності через визначення узагальнених поглядів на світ, місця та ролі людини в ньому, через пізнання загальних законів розвитку природи, суспільства і людського мислення. У такому вимірі феномен культури не може бути зведеним до одного чи кількох природних або соціальних утворень. Для філософії, яка охоплює світ як цілісність, власне, він і є світом людської культури. Крізь призму філософії вона постає в узагальнених характеристиках як форма, результат, спосіб зв'язку людини з дійсністю, утвердження людини як прояв і утвердження сутнісних сил людства (В. Шинкарук, А. Яценко). Оскільки способом існування людини є діяльність (праця), саме вона і постає як головне джерело культури [1, с. 6–7].

Узагальнюючи різноманітні погляди, що сформувалися в межах філософського дискурсу, В. Воропаєва виокремлює такі підходи до розуміння культури.

1. Аксиологічний (ціннісний) підхід до аналізу культури як самоорганізованої цілісності це основна інтенція соціально-філософського аналізу, що сприяє іманентному поясненню основних засад соціокультурного буття, способів самореалізації людини. Аксиологічна парадигма культури розкривається на рівні граничної раціона-

лізації ціннісних перспектив національного буття, через рефлексію всіх національних явищ як «буття-в-цінностях», у їх національному розмаїтті.

2. Діяльнісний підхід, у контексті якого культура розглядається як діалектичний процес у єдності об'єктивних і суб'єктивних передумов і результатів. Культура постає як спосіб діяльності, як технологічний контекст діяльності, як спосіб регуляції, збереження і відтворення суспільства.

3. Семантичний підхід під культурою розуміє знаковий механізм, тобто символи і знаки є тими засобами, які сприяють реалізації цінностей і смислів культури, що свідчить про те, що культура має символічно-комунікаційну природу.

4. Структуралістський підхід розглядає культуру як сукупність соціальних елементів, культурних зразків як носіїв ціннісних відносин, що регулюють людську діяльність (сім'я, звичаї, тексти, символи).

5. Соціологічний підхід трактує культуру як соціальний інститут, який дає суспільству системні якості, що дозволяють розглядати суспільство як стійку цілісність, яка відрізняється від природи. Культура розглядається як механізм передачі соціального досвіду.

6. Гуманістичний підхід розглядає культуру як процес, що охоплює всі види людської творчості, культура розглядається як процес створення родової сутності людського в людині, устремління до безмежності та універсальності; культура є світ, у якому людина знаходить себе [2, с. 186–187].

У наш час філософський дискурс розгортається у напрямі зясування тенденцій та проблем розвитку культури як онтологічного й антропологічного феноменів. Зокрема, фахівці виокремлюють чотири соціокультурні мегатенденції, які потребують філософського осмислення: 1) культурна поляризація, яка характеризується зростаючою екологічною і економічною нерівністю (між народами і регіонами, всередині окремих держав); релігійний і ринковий фундаменталізм, претензії на расову і етнічну винятковість; 2) культурна асиміляція, що характеризується вестернізацією

через послідовно зростаючу систему світових ринків, розповсюдження західних цінностей і західного способу життя; розширення універсальних (загальнолюдських) цінностей, норм і правил у міжнародних відносинах; 3) культурна гібридизація, що породжує нові якості: процеси «креолізації» культури, які традиційно призводили до утворення нових етнічних спільнот, доповнюються процесами транснаціональної конвергенції і формуванням транслокальних культур культур діаспори, а не традиційно локалізованих, як таких, що намагаються сформуванати національно-культурну ідентичність культур. Світ поступово перетворюється у складну мозаїку транснаціональних культур, які взаємопроникають одна в одну, які створюють нові культурні регіони, які мають мережеву структуру; 4) культурна ізоляція, яка спостерігалась у ХХ ст. з його прикладами ізоляції і самоізоляції окремих країн, регіонів, політичних блоків, «санітарних кордонів», «залізних занавісів» [3, с. 233–234].

Вочевидь, розуміння сутнісних рис культури обумовлено взаємодією даного феномена з політикою, економікою, правом, релігією тощо. Культура, з одного боку, є питомим тлом для розвитку всіх галузей суспільного життя та існування людини, а з іншого – становить особливий різновид буття людини як істоти розумної та творчої.

У цьому сенсі низка дослідників розглядали й розглядають культуру як підґрунтя існування певного типу цивілізації або навіть ототожнюють поняття «культура» та «цивілізація» (А. Тойнбі, О. Шпенглер, М. Данилевський, П. Сорокін та ін.). Зокрема, П. Сорокін, фіксуючи своєрідність кожної культури, підмічає й незмінні тенденції, ідеї, проблеми, що, своєю чергою, визначають зміст кожної культури та її цінність. Мислитель виводить три типи культури. Перший тип – чуттєвий або сенситивний – існував ще за часів палеоліту, Стародавньої Ассирії, Античної Греції та Риму, а з епохи Відродження став переважати в Західній Європі. Сенситивний тип культури розвивається у світі почуттів, його об'єктами виступають реальні по-

дії та персонажі різних соціальних груп, завдання цього культурного типу полягає в наданні реципієнту задоволення, здобуття визнання та слави. Другий тип культури – ідеаціональний – характеризується як надчуттєвий, у якому переважають духовні цінності, з поклонінням Абсолюту, Богу чи ідеї. Даний тип культури є релігійним за своєю сутністю, заснованим на принципі надчуттєвості та надрозумності Бога як єдиної цінності та реальності. Даний тип культури характерний для Стародавньої брахманської Індії, Стародавніх Китаю і Греції, Середньовічної Європи. Ідеаціональне мистецтво постає не як продукт однієї людини, а як творчість безіменного колективу вірян, де основними моментами є Бог, ангели, святі, грішники, таємниці світобудови, спокути, спасіння та трансцендентні події. Вищою істиною ідеаціональної культури є істина віри, яку можна опанувати методом містичного досвіду, божественної інтуїції та натхнення. Третю систему культури П. Сорокін визначає як ідеалістичну, таку, що несе в собі зв'язок елементів чуттєвої та надчуттєвої культури, та є проміжною [4, с. 88–89].

Після трагічних соціальних подій ХХ ст. у філософському дискурсі посилилась тенденція щодо критики гуманістичної сили культури, її спроможності забезпечити людству стабільний розвиток. Особливо актуальним філософський дискурс щодо поняття «культура» стає в сучасну епоху постмодерну, коли класичні уявлення про культурні смаки, класичні схеми сприймання дійсності та її інтепретації змінюються на некласичні, які не мають єдиного світоглядного початку, є поліфонічними та різновекторними.

У цьому контексті науковці зазначають, якщо класична гуманітарна культура спиралася на більш чи менш упорядковану та ієрархізовану систему основних понять і цінностей, то з другої половини ХХ ст. домінують тенденції перетворення її на культуру мозаїчну (А. Моль), еkleктичну, з багатьох фрагментів, у яких випадково поєднані наперед задані культурою елементи, що не поєднуються в цілісність, бо не мають достатньої кількості спільних понять. Між

культурними елементами існують розірвані зв'язки, що ускладнює або й унеможливує віднесення їх до певних шкіл, стилів і напрямів, але дозволяє констатацію багатомовності й відкритості діалогу всередині культури та між культурами. Такій культурі відповідає сучасне мистецтво постмодерну, в дійстві якого фабула не може бути вичерпаною і дозволяє розгортати сюжетні лінії у будь-якому напрямі.

У такій ситуації традиційна культура взаємодіє з альтернативною, а елітарна – з розчищеною у повсякденному житті. Альтернативна культура – це символи і смисли, пропущені через призму повсякденної свідомості. Формами її вираження є такі мистецькі явища, як мода, реклама, побутовий інтер'єр, офісний дизайн. Відбуваються зрушення й у механізмі розповсюдження і споживання культури, носіями якої стають репродуруючі засоби масової комунікації. Трансформуються характер і форми художньої діяльності, суттєво змінюються уявлення про соціально-естетичну значущість художника, митця, оскільки до процесу творення і розповсюдження цінностей залучається читач, глядач, слухач [5, с. 24].

Необхідно зазначити, що світові тенденції щодо піднесення у культурі саме гуманістичного та антропологічного початків вплинули й на вітчизняний філософський дискурс. Навіть в умовах ідеологізації філософії в СРСР людинотворча сутність культури означувалась й утверджувалась українськими вченими. Загалом же, філософський дискурс навколо поняття «культура» набув різноманітних смислових акцентуацій залежно від методології дослідження даного феномена.

У підсумку це призвело до появи значної кількості **визначень культури**, які потребують коментарів та пояснень. Незаперечно, культура – це історично певний рівень розвитку суспільства і людини, що виражається в типах і формах організації життя і діяльності людей, а також створених ними матеріальних і духовних цінностей. У вузькому значенні термін «культура» відноситься до сфери духовного життя людей, є специфічною характеристикою суспіль-

ства і відтворює суб'єктивні людські сили і здібності, що реалізуються в діяльності, знаннях і вміннях, рівень інтелектуального, естетичного і морального розвитку, світогляд, способи і форми взаємного спілкування людей у межах колективу, суспільства і на міжособистісному рівні культура суспільства спирається на власні цивілізаційні духовно-моральні цінності, збагачується через взаємовплив світових культур і піддається трансформації під впливом панівної ідеології в суспільстві та ідеологічної агресії ззовні [6, с. 253].

Отже, культура – це дуже складне ціле, яке охоплює продукти діяльності, вірування, мистецтво, звички людини, а також діяльність, що зумовлена цими звичками. Головне в культурі – активна роль людини, людина в діяльності, продукт людської діяльності. Культура – це конфігурація засвоєної поведінки людини і її результатів, тісно пов'язана з духом, духовністю. Тому будь-який матеріальний прогрес не відбудеться без прогресу культурного, духовного. Культура – це свого роду генотип розвитку людського організму. Культура є найбільш фундаментальним способом людського буття, базис реальності для людини. Тому культура є діяльність людей з відтворення й оновлення соціального і політичного буття, а також продукт і результат діяльності, які в неї включаються. Культура є реплікація суспільної і родової суті людини, це сукупний досвід людства, єдності буття і небуття, вона організує людське життя, слугує для упровадження досвіду і регуляції відносин між людьми. Культура – це культ, обробка, виховання. Це певний рівень розвитку суспільства, творчих здібностей людини, відтворюваний у матеріальних і духовних цінностях людини. Культура асоціюється з рисами особистого удосконалення людини, це специфічний спосіб організації і розвитку людської особистості [7, с. 127].

Після трагічних соціальних подій ХХ ст. у філософському дискурсі посилилась тенденція щодо критики гуманістичної сили культури, її спроможності забезпечити людству стабільний розвиток.

Особливо актуальним філософський дискурс щодо поняття «культура» стає в сучасну епоху постмодерну, коли класичні уявлення про культурні смаки, класичні схеми сприйняття дійсності та її інтєпретації змінюються на некласичні

У сучасних умовах виразної цивілізаційної кризи людства і різноманітності суперечностей багато науковців звертаються до використання можливостей культури для їх вирішення. Багато дослідників трактують культуру як систему цінностей та норм, що регламентують та упорядковують життя людини й суспільства. Зокрема, А. Грау описує, як цінності слугують основою культури і як вони визначають її рівень. На його думку, «норми, цінності та правила, спрощено кажучи, замінюють еволюційні інстинкти... Правила, норми та цінності забезпечують можливість прийняття рішень. Вони заковані в тому, що ми називаємо "культурою". З наукової позиції, культура є екстрасоматичною інформаційною пам'яттю. Від кожного з індивідумів потрібно, щоб він шляхом навчання або досвіду включив отриману інформацію у власні ресурси» [13, р. 38–39].

Визначальний характер цінностей у розумінні культури наголошено в наведених фахівцями характеристиках культури: це продукт спільної діяльності людей; знаходить своє відображення в цінностях, правилах, традиціях, звичаях; не успадковується генетично, а засвоюється завдяки навчанню; вона динамічна, здатна до саморозвитку й до самооновлення, постійного породження нових форм і засобів задоволення інтересів і потреб людини, які адаптують її до умов буття, що весь час змінюються; функціонує як основа для самоідентифікації суспільства і його членів, усвідомлення його носіями свого групового та індивідуального «Я», розрізнення «своїх» і «чужих» у взаємовідносинах з іншими культурами і народами [8, с. 186].

Відмінності в ціннісному наповненні культур, еволюція цінностей у різних цивілізаційних системах породжують нові тлумачення культури як суспільного та індивідуального феномену. Так, соціальна фі-

лософія ХХ ст. сформувала ставлення до культури як технології організації життєдіяльності людини, яка вибудовує зразок поведінки, системи символів, що виражають сенс і «алгоритм» відповідної практичної дії, але водночас було констатовано неможливість визначення культури як однотипного за природою і формами явища. Компаративістський аналіз культур виявив, що за наявності однакових компонентів (релігія, мистецтво, наука, мораль, право, технології, економіка, політика тощо) вибудовуються різні типи культур, які не тільки можуть не мати споріднених рис, але і відкрито конфліктувати, а тому теоретичний конструкт «культура людства» став розумітись як множинність унікального. Культура набула множинного вигляду, сукупності варіантів систем знаків, цінностей і норм, які організують та репрезентують самобутні способи організації життєдіяльності спільнот. Якщо для філософії культури межі ХІХ–ХХ ст. культура – це сукупність критеріїв оцінки рівня розвитку суспільств, то для межі ХХ–ХХІ ст. – це інструмент соціальної корекції або «легітимації культурою» [9, с. 239].

Залежно від особливостей суспільного розвитку, етапів становлення різних типів суспільства корегується й розуміння культури, з'являються нові різновиди культури. У сучасному інформаційному суспільстві фахівці особливо увагу приділяють дослідженню комунікативної культури, культурі спілкування тощо. Даючи визначення цьому різновиду культури, українські науковці зазначають, що загалом культура спілкування проявляється через комунікативні вміння людини: вміння швидко і правильно орієнтуватись в умовах спілкування, правильно використовувати можливості свого мовлення згідно з умовами спілкування, своєчасно знайти адекватні засоби для передачі думки і забезпечити зворотний комунікативний зв'язок. Культура спілкування є складовою загальної культури. Вона, як будь-яка інша культура, містить певну суму знань. Базується на нормах, що визначаються станом суспільства, його історією, традиціями, національно

своєрідністю, загальнолюдськими цінностями кожної історичної епохи розвитку людства [10, с. 86].

Комунікативна культура визначається вміннями суб'єкта здобувати інформацію з різних джерел, якісно та своєчасно її оброблювати та передавати з використанням сучасних інформаційно-технічних засобів у максимально короткий термін. У продовження цієї теми наголосимо, що в наш час науковці активно обговорюють значення та смислове наповнення культури медіаспоживання. З позиції Т. Крайнікової, культура медіаспоживання існує як множина міфів, знаків, значень, символів, що огортають людину, опановують її свідомість, адже, за М. Вебером, культура – «павутина смислів». Отже, вона здійснює ціннісну функцію. Сутність культури медіаспоживання полягає не так у матеріальних артефактах (які саме медіапродукти, коли і як споживає аудиторія), а в тому, як медіаспоживачі сприймають, інтерпретують та використовують їх. Ідеться про вилучення із спожитої медійної інформації цінностей, тлумачень ментальної розробки «картини світу» в її особистісному та громадському вимірах. І саме так (через осягнення цінностей, культурних кодів і норм) людина інкультурується в росте в культуру медіаспоживання і загалом у культуру [11, с. 41]. Безперечно, в умовах інформаційних війн, що розгорнулися наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. між різними країнами та цивілізаційними системами, культура медіа-

споживання стає важливою умовою зміцнення духовної безпеки як окремої людини, так і суспільства загалом.

Трансформаційні процеси в суспільних відносинах ХХ–ХХІ ст. поставили на порядок денний проблеми соціальної рівності, свободи, відповідальності, що знайшло своє відображення у появі нових типів культури, зокрема так званої гендерної культури. На думку І. Святненко, гендерну культуру можна розглядати як сукупність соціокультурних образів-уявлень щодо приписування чоловічого та жіночого (маскулінного та фемінного) чоловікам і жінкам як носіям певної біологічної статі щодо їх духовно-ціннісної значущості в суспільстві, можливих статусно-рольових комплексів, які визначаються з контенту цієї значущості, нормативно-прийнятних (та девіантних) для культурної системи соціопсихічних стереотипів (патернів) свідомої та поведінкової сфери та особливостей тіла та тілесності різних гендерних груп [12, с. 105]. Саме необхідність вирішення проблеми ролі чоловіків та жінок у сучасних суспільних відносинах з правової, політичної, духовної позиції стала причиною появи гендерної культури.

Отже, визначення культури можуть мати як класичний, так і некласичний характер. Поява нових форм, типів та різновидів культури обумовлена поступальним розвитком людства й окремих галузях суспільних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. П. Поняття культури: філософський дискурс на рубежі століть // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 33. С. 5–9.
2. Воропаєва В. Г. Культура як предмет соціально-філософського дискурсу // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2012. Вип. 51. С. 177–190.
3. Максименюк М. Ю. Соціально-філософський дискурс розвитку поліетнічного соціуму // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2010. Вип. 40. С. 224–238.
4. Стокалич І. С. Цивілізація та культура як категорії соціально-філософського аналізу: М. Я. Данилевський – К. М. Леонтьєв – М. О. Бердяєв –

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. P. (2014) Pomyattya kul'tury: filosofs'kyu dyskurs na rubezhi stolit' [The concept of culture: a philosophical discourse at the turn of the century]. Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Seriya: Filosofiya, pedahohika, psykhohohiya. Bulletin of the Institute of Child Development. Series: Philosophy, pedagogy, psychology. Issue 33, pp. 5–9. (in Ukrainian).
2. Voropayeva, V. H. (2012) Kul'tura yak predmet sotsial'no-filosofs'koho dyskursu [Culture as a subject of socio-philosophical discourse]. Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi. – Humanitarian Bulletin of the Zaporozhye State Engineering Academy. Issue 51, pp. 177–190. (in Ukrainian).

П. О. Сорокін // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. 2014. № 2. С. 85–89.

5. **Чміль Г.** Філософський дискурс кіноекранної реальності // Культурологічна думка. 2015. № 8. С. 19–25

6. **Воропаєва В. Г.** Онтологічні засади культури як найвищої загальнолюдської цінності буття // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2013. Вип. 54. С. 251–265.

7. **Рижова І. С.** Культура як найбільш фундаментальний спосіб людського буття // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2011. Вип. 46. С. 126–134.

8. **Сулятицька Т.** Культурні цінності та їх місце в міжкультурній комунікації / Т. Сулятицька // Культурологічна думка. 2011. № 3. С. 185–189.

9. **Артеменко А.** Цінність «зрізаного якоря» та технологізація культури // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія: Філософія. 2010. Вип. 7. С. 237–242.

10. **Дулгерова О. М., Кришталь Т. М.** Характеристика моральних норм культури професійного спілкування керівника підрозділу ДСНС України // Вісник Національного університету оборони України. 2015. Вип. 3 (46). С. 84–88.

11. **Крайнікова Т.** Функції культури медіаспоживання // Вісник Книжкової палати. 2014. № 4. С. 39–41

12. **Святненко І. О.** Гендерна культура як соціологічний концепт: до постановки проблеми // Грані. 2015. № 10/1 (126). С. 103–108.

13. **Grau A. Werte** // TV diskurs. 2007. No. 1. S. 38–41.

3. **Maksymenyuk, M. Y.** (2010) Sotsial'no-filosof's'kyi dyskurs rozvytku polietychnoho sotsiumu [Socio-philosophical discourse of development of polyethnic society] Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi. Humanitarian Bulletin of the Zaporozhye State Engineering Academy. Issue 40, pp. 224–238. (in Ukrainian).

4. **Stokalych, I. S.** (2014) Tsyvilizatsiya ta kul'tura yak katehoriyi sotsial'no-filosof's'koho analizu: M. Y. Danylevs'ky – K. M. Leont'yev – M. Berdyayev – P. O. Sorokin [Civilization and culture as a category of socio-philosophical analysis: M. Y. Danilevsky – K. M. Leontiev – M. O. Berdyayev – P. O. Sorokin]. Visnyk Natsional'noho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Filosofiya. Kul'turolohiya. Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology, no. 2, pp. 85–89. (in Ukrainian).

5. **Chmil', H.** (2015) Filosofo's'kyi dyskurs kinoekrannoyi real'nosti [Philosophical discourse of cinema-screen reality]. Kul'turolohična dumka. Culturological thought, no. 8, pp. 19–25. (in Ukrainian).

6. **Voropayeva, V. H.** (2013) Ontolohichni zasady kul'tury yak navyshchoyi zahal'nolyuds'koyi tsinnosti buttya [Ontological principles of culture as the highest universal value of life]. Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi. Humanitarian Bulletin of the Zaporozhye State Engineering Academy. Issue 54, pp. 251–265. (in Ukrainian)

7. **Ryzhova, I. S.** (2011) Kul'tura yak naybil'sh fundamental'nyy sposib lyuds'koho butya [Culture as the most fundamental way of human existence]. Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi. – Humanitarian Bulletin of the Zaporozhye State Engineering Academy. Issue 46, pp. 126–134. (in Ukrainian).

8. **Sulyatyts'ka, T.** (2011) Kul'turni tsinnosti ta yikh mistse v mizhkul'turniy komunikatsiyi [Cultural values and their place in intercultural communication]. Kul'turolohična dumka. Cultural thought, no. 3, pp. 185–189. (in Ukrainian).

9. **Artemenko, A.** (2010) Tsinnist' «zrizanoho yakorya» ta tekhnolohizatsiya kul'tury [The value of the "cut anchor" and the technologicalization of culture]. Naukovi zapysky {Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya"}. Seriya: Filosofiya. Scientific notes [National University "Ostroh Academy"]. Series: Philosophy, Issue 7, pp. 237–242. (in Ukrainian).

10. **Dulherova, O. M., & Kryshstal, T. M.** (2015) Kharakterystyka moral'nykh norm kul'tury profesiynoho spilkuvannya kerivnyka pidrozdil DSNS Ukrainy [Characteristics of moral norms of culture of professional communication of the head of the SES of Ukraine]. Visnyk Natsional'noho universytetu obrony Ukrainy. Bulletin of the National University of Defense of Ukraine, no. 3 (46), pp. 84–88. (in Ukrainian).

11. **Krainikova, T.** (2014) Funktsiyi kul'tury mediaspozhyvannya [Functions of media consumption culture]. Visnyk Knyzhkovoyi palaty. Bulletin of the Book Chamber, no. 4, pp. 39–41. (in Ukrainian).

12. **Svyatnenko, I. O.** (2015) Henderna kul'tura yak sotsiolohichnyy kontsept: do postanovky problemy [Gender culture as a sociological concept: to the problem] // Hrani. Grani, no. 10/1 (126), pp. 103–108. (in Ukrainian).

Михайло КІТ

аспірант НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 141.7+37.01(477)

DOI 10.31392/NPU-VOU.2020.4(79).11

ЗМІНА УПРАВЛІНСЬКОЇ ПАРАДИГМИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

© Кіт М., 2020

Ключові слова: розвиток освіти, децентралізація, «Нова українська школа», управлінська парадигма.

Визначаються нові характеристики парадигми розвитку вітчизняної освіти, що зумовлені активним розгортанням процесу децентралізації. Аналізуються закони України, що чинні у сфері управління освітою.

За основу парадигмального бачення подальшого розвитку вітчизняної освіти визнається концепція «Нової української школи». Зміна управлінської парадигми розвитку освіти в умовах децентралізації вимагає активної участі в управлінні освітою місцевих громад, громадськості та навчальних закладів. У статті виділено та проаналізовано основні тенденції розвитку освіти в умовах децентралізації. До них віднесено зумовлені зміною управлінської парадигми розвитку освіти принципи впливу місцевих громад на формування освітньої політики, залучення громадськості до розв'язання освітніх проблем та широкої автономії навчальних закладів.

Постановка проблеми. На сучасну освіту покладається вкрай складне завдання: готувати людину до повноцінної самореалізації в умовах цивілізаційної, культурної, технологічної, інформаційної нестабільності, турбулентності. Щоб адекватно виконувати таке завдання, освітній простір має бути динамічним, гнучким, інноваційно-креативним, людино-орієнтованим. В умовах глобалізації освіта все більше набуває загальноцивілізаційних вимірів, високого рівня міжнародної стандартизації та прозорих комунікативно-технологічних засобів. Проте зазначимо, що внутрішньо-державний, національний контекст розвитку освітнього простору окремих країн не нівелюється.

Так, українська освітня система все ще перебуває на етапі переходу від застарілих авторитарних форм навчання до нових стандартів та методів. Особливу роль у цьому відіграли в останні роки процеси децентралізації, що докорінно вплинули на розподіл повноважень і ресурсів між центральною державною владою, регіональними осередками і місцевими громадами. Це не могло не зачепити й освітню сферу, адже сьогодні вона є однією з підвалин у розвитку громадянського соціуму. Навколо шкіл, коледжів, спеціалізованих освітніх закладів, університетів формується життя громад, великих колективів, цілих міст

і регіонів. Пошуком оптимальної моделі розвитку освіти в умовах децентралізації є проєкт «Нова українська школа» (далі НУШ). Його реалізація ставить завдання, які потребують скрупульозного теоретичного обговорення.

Розробленість проблеми. Розвиток української освіти в її світоглядно-філософському, соціально-практичному, національно-будівничому, навчально-методологічному, організаційно-адміністративному вимірі є предметом дослідження багатьох науковців та вітчизняних філософсько-педагогічних шкіл. У контексті піднятої проблематики вагомими виявилися кілька концептуально-теоретичних напрямів. Так, з огляду на філософсько-освітню, освітологічну, педагогічно-світоглядну, а також соціально-філософську проблематику, корисними для нашої роботи стали праці таких вчених і філософів, як В. Андрущенко, В. Береза, В. Бех, О. Висоцька, В. Горлинський, Т. Десятов, В. Кремень, В. Огнев'юк, Л. Маргуліна, В. Маслов, Я. Мельник, М. Михальченко, В. Молодиченко, Т. Сіґда, О. Співаковський, О. Якимчук та ін. Їх напрацювання допомогли вписати проблему розвитку української освіти в її регіонально-адміністративному аспекті в загальноцивілізаційний контекст.

Більш конкретизовано проблеми трансформації сучасної української освіти, побудови нової української школи, реформи освітньої системи держави розглядаються в працях таких дослідників, як С. Воронова, Л. Гриневич, Т. Грінченко, С. Довбенко, В. Зелюк, С. Левків, О. Локшина, О. Ляшенко, Л. Макаренко, І. Мусієнко, С. Прийма, Є. Рябенко, Ю. Семенюк, І. Силадій, Л. Тупичак, Л. Шелюк, М. Яцейко та ін. Стосовно безпосередньо організаційної реформи української освіти в рамках децентралізації, корисними стали науково-теоретичні, методологічні, статистичні та практичні розвідки таких вчених, як Л. Бенюк, Л. Белова, Ю. Василів, Д. Дзвінчук, Л. Засекіна, Л. Калініна, Т. Кристопчук, Н. Левченко, І. Лопушинський, В. Мелешко, О. Панич, Д. Савчук, Є. Ситниченко, М. Степаненко та ін.

Мета дослідження. Усебічний аналіз перформативності парадигмальних вимірів

управління та адміністрування вітчизняної освіти, що розвивається зокрема й з огляду на реалії сучасних децентралізаційних процесів, які відбуваються в нашій державі.

Виклад основного матеріалу. Зміна управлінської парадигми розвитку освіти в умовах децентралізації передбачає вплив місцевих громад на формування освітньої політики, залучення громадськості до розв'язання освітніх проблем та широку автономію навчальних закладів. Окреслені принципи реформування освітньої галузі в Україні не нові. Про децентралізацію йшлося ще в Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») [2], що з'явилась у перші роки пострадянського періоду, та інших державних стратегічних документах, однак саме виконання даних положень виявлялось проблематичним. Попри декларування децентралізації та перехід до державно-громадської системи управління освітою, за якої суспільство і держава стануть рівноправними суб'єктами, місцеві громади були позбавлені необхідних повноважень, а умови для участі громадськості в процесі вироблення та прийняття рішень щодо освіти не створювались [10, с. 83]. «Необхідність подальшої деуніфікації, демократизації, децентралізації, декомунізації школи, а також початку процесу масової демонополізації освіти, який означає «роздержавлення» навчальних закладів, перехід до загальнонаціональної, громадсько-державної школи та університетської автономії» [1, с. 15] протягом років усвідомлювалась реформаторами вітчизняної освіти. Рішучі зміни у цьому напрямі відбулись лише з втіленням в життя ідей НУШ.

Основи чинної моделі децентралізації були визначені в розділі Концепції НУШ від 2016 р. «Автономія школи і якість освіти», де передбачено, що «в умовах децентралізації на державному рівні управління збудуть визначатися стандарти освіти та забезпечення моніторингу якості освіти. За дотримання цих стандартів буде відповідати окремий центральний орган виконавчої влади із забезпечення якості освіти із залученням громадськості. Натомість безпосереднє управління школами буде здійсню-

ватися на місцевому рівні. Зростає вплив місцевих громад на формування локальної освітньої політики, з урахуванням місцевих культурних особливостей та особливостей ринку праці, на основі державної освітньої політики» [9, с. 25].

Водночас варто зазначити, що місцеві громади й раніше були наділені певними повноваженнями у сфері освіти. Зокрема, відповідно до статті 32 базового Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 у сфері освіти виконавчі органи сільських, селищних, міських рад наділені власними (самоврядними) та делегованими повноваженнями щодо управління закладами освіти, які належать територіальним громадам або передані їм, організація їхнього матеріально-технічного та фінансового забезпечення; забезпечення здобуття повної загальної середньої освіти, створення необхідних умов для виховання дітей, молоді, розвитку їхніх здібностей, трудового навчання, професійної орієнтації, продуктивної праці учнів, сприяння діяльності дошкільних та позашкільних навчально-виховних закладів; забезпечення в межах наданих повноважень доступності та безоплатності освіти на відповідній території; забезпечення, відповідно до закону, розвитку всіх видів освіти, розвитку та вдосконалення мережі освітніх закладів усіх форм власності [4]. Однак лише з прийняттям Закону України «Про освіту» від 05.09.2017, що визначив повноваження районних, міських рад та рад ОТГ у сфері освіти, вони стали дієвими суб'єктами освітньої політики.

На підставі чинного Закону районні, міські ради та рад ОТГ відповідають: за реалізацію державної політики у сфері освіти та забезпечення якості освіти на відповідній території, забезпечення доступності дошкільної, початкової та базової середньої освіти, позашкільної освіти; планують та забезпечують розвиток мережі закладів дошкільної, початкової та базової середньої освіти, позашкільної освіти; гарантують доступність дошкільної та середньої освіти для всіх громадян, які проживають на відповідній території; забезпечують та фінансують підвезення учнів і педа-

гогічних працівників до закладів початкової та базової середньої освіти; створюють рівні умови розвитку закладів освіти всіх форм власності; здійснюють інші повноваження у сфері освіти, передбачені законом [5]. Інакше кажучи, відповідні ради наділені правом засновувати заклади освіти, реорганізовувати та ліквідувати їх, а також прийняття положень, порядків, рішень, що супроводжують ці процеси. До таких можуть належати: положення про конкурс на посаду керівника закладу освіти; порядок проведення конкурсу на визначення опорного закладу; положення про підвезення учнів і педагогічних працівників до місця навчання та назад; положення про надання платних освітніх послуг; програма із забезпечення харчуванням дітей у закладах освіти [6, с.12] тощо. Крім того, змінами до Бюджетного кодексу України з 2016 р. органам місцевого самоврядування базового рівня додатково передано повноваження з утримання закладів середньої освіти.

Отже, законодавством органам місцевого самоврядування визначено значний перелік повноважень і функцій для самостійного прийняття рішень, у який спосіб під власну відповідальність та із залученням усіх наявних ресурсів забезпечити надання якісної та доступної базової середньої освіти на відповідній території, згідно із затвердженими державними освітніми стандартами. Це означає також, що багато питань і проблем у сфері освіти потребують вирішення на місцевому рівні, зокрема: нерівномірна наповнюваність шкіл і класів; велика кількість громіздкої шкільної інфраструктури з малою наповнюваністю учнів і водночас наявність переповнених шкіл; викладання предметів за шкільними програмами педагогами-нефахівцями, зокрема в сільській місцевості; застаріла й енерговитратна архітектура шкільних будівель, технічне зношення інфраструктури; великі витрати на утримання шкіл із малою наповнюваністю учнів; невідповідність системи позашкільної роботи сучасним запитам дітей і неохоплення нею всіх дітей, які проживають на відповідній території; відсутність доступу до дошкільної освіти для всіх дітей, особливо в сільській місцевості [6, с. 4–5].

Отже, у процесі реформування освітньої галузі територіальні громади поступово отримують функції управління та фінансування освітніх закладів, вирішуючи водночас низку питань кадрової забезпеченості, вибору організаційно-правової форми та структури органу управління освітою.

Важливим аспектом у новій управлінській парадигмі розвитку освіти є забезпечення відкритості і прозорості діяльності органів управління освітою, забезпечення державно-громадського управління освітою через функціонування громадської ради при ОМС, проведення громадських консультацій і зборів, визначення освітніх потреб і задоволеності якістю освіти, реалізацію спільних проєктів із батьками, громадськими об'єднаннями.

За умов децентралізації та реформи освіти принципи відкритості і прозорості є необхідною складовою налагодження ефективної роботи органу управління освітою, закладів освіти та формування їх мережі. Важливо розуміти, що максимально широке застосування принципів відкритості та прозорості є ефективним запобіжником зловживання правами та повноваженнями відповідних посадових осіб та створює додаткову систему стимулів більш відповідального ставлення до службових обов'язків, а отже, і більш якісної роботи органів місцевого самоврядування, органів управління освітою та закладів освіти загалом. Головним шляхом реалізації принципів прозорості і відкритості є забезпечення публічного доступу до інформації про діяльність ОМС, ОУО, закладів освіти, як того вимагає ст. 66 Закону «Про освіту», відповідно до якої органи управління у сфері освіти зобов'язані оприлюднювати всю публічну інформацію і забезпечувати обов'язкове громадське обговорення проєктів нормативно-правових актів (рішень ради), що стосуються системи освіти, та участь представників громадськості в підготовці та прийнятті цих документів. Доступ громадян до відповідної інформації може бути забезпечено розміщенням такої інформації на інформаційних стендах, офіційних сайтах ОМС та ОУО, в офіційних друкованих виданнях, інших засобах

масової інформації тощо [5]. Важливо взяти до уваги, що громадськість повинна мати безпосередній доступ до інформації з першоджерел, а саме: громаді забезпечено фактичний доступ до приміщення органу влади, можливість бути присутніми на засіданнях органу влади, нарадах, слуханнях і вільно ознайомлюватися зі стенограмами, протоколами, аудіо- та відеозаписами засідань тощо [6, с. 17].

Якщо в забезпеченні відкритості і прозорості діяльності органів управління освітою в Україні було накопичено певний досвід ще до початку реформи децентралізації, то державно-громадське управління освітою, що базується на принципах мінімізації функцій держави, демократизації процесу ухвалення рішень, широкій участі в управлінні органів громадського самоврядування, на практиці носить формальний характер та в наявній формі лише дискредитує ідею. Наприклад, шкільні батьківські ради, що мають бути рівноправно активними учасниками навчально-виховного процесу в частині його змісту, форми та методів навчання, фактично перетворено на осередки фінансової підтримки закладів [7].

Натомість державно-громадське управління освітою та громадське самоврядування у сфері освіти покликані збільшувати довіру громадськості до органів місцевого самоврядування, підтверджувати легітимність органів влади та їхніх рішень. У ст. 70 Закону України «Про освіту» громадське самоврядування у сфері освіти визначене як право учасників освітнього процесу та громадських об'єднань, інших інститутів громадянського суспільства, установчими документами яких передбачена діяльність у сфері освіти та/або соціального захисту осіб з особливими освітніми потребами, вирішувати питання у сфері освіти як безпосередньо, так і через органи громадського самоврядування, брати участь в управлінні закладом освіти, місцевими та державними справами у сфері освіти з питань, що належать до їхньої компетенції. Відповідні органи створюються у закладі освіти або на місцевому рівні [5].

Отже, державно-громадське управління у сфері освіти має забезпечити реальну

взаємодію органів державної влади, органів місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства для прийняття ефективних управлінських рішень і задоволеності суспільних інтересів у сфері освіти [6, с. 19].

Крім того, нова управлінська парадигма розвитку освіти в умовах децентралізації передбачає високий рівень автономії самих закладів освіти. Тобто децентралізована система управління освітою передбачає максимальне делегування адміністративних і навчально-методичних повноважень на рівень навчального процесу (навчальних закладів) у поєднанні з належним управлінням усередині самого закладу та забезпеченням якості освіти. Такого роду децентралізація системи освіти також дозволить уникнути формування малоефективної і витратної для бюджету ОТГ управлінської парадигми [8, с. 4–5].

Питанням автономії навчальних закладів приділяється також значна увага в Концепції НУШ, яка констатує: «адміністративні та навчально-методичні повноваження будуть делегуватися на рівень закладу освіти. Школи зможуть самостійно формувати освітні програми, складати навчальні плани і програми з навчальних предметів відповідно до стандартів середньої освіти та досягнень сучасної науки, обирати підручники, методику навчання і виховання, розвивати навчально-матеріальну базу [9, с. 25].

Автономія, йдеться в Концепції НУШ, «передбачає і вищий рівень відповідальності закладу освіти. Засновники школи контролюватимуть освітню та фінансово-господарську діяльність закладу освіти, призначатимуть на умовах контракту керівника школи» [9, с. 25]. Крім цього, відповідно до Концепції до управління навчальним закладом залучені педагогічна рада як

колегіальний орган управління школою, громадське самоврядування працівників закладу, учнів та їхніх батьків у вигляді батьківської та наглядової ради. Новий закон «Про освіту» передбачив для шкіл також кадрову автономію. Отже, керівник закладу освіти повинен сам приймати на роботу педагогічних працівників і не погоджувати це з управлінням освіти (управління освіти позбавлені права винаймати працівників). Кадрова автономія передбачена статтями 1 і 23 Закону «Про освіту», а норма про обов'язок керівника школи набирати педагогічних працівників передбачена статтею 26 Закону «Про загальну середню освіту». Також стаття 25 (п. 3) цього закону говорить, що «засновник або уповноважена ним особа не має права втручатися в діяльність закладу освіти, що здійснюється ним у межах його автономних прав, визначених законом та установчими документами [3].

Висновки. Отже, зміна управлінської парадигми розвитку освіти в умовах децентралізації вимагає активної участі в управлінні освітою місцевих громад, громадськості та навчальних закладів. У статті виділено та проаналізовано основні тенденції розвитку освіти в умовах децентралізації. До них віднесено, зумовлені зміною управлінської парадигми розвитку освіти принципи впливу місцевих громад на формування освітньої політики, залучення громадськості до розв'язання освітніх проблем та широкої автономії навчальних закладів. Концептуальне визначення та нормативно-правове закріплення дані принципи набули в Концепції Нової української школи, законах України «Про освіту», «Про вищу освіту» та підзаконних актах, що супроводжують ці закони.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла книга (Сили змін та вектори руху до нової освіти України) / ред. В. Громовий. Київ: Міжнародний благодійний фонд «Україна–3000», 2009. 156 с.
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»): Постанова КМУ України № 896 від 3 листопада 1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>

REFERENCES

1. Bila knyha (Sily zmin ta vektory rukhu do novoyi osvity Ukrainy) [White Paper (Forces of change and vectors of movement towards a new education in Ukraine)]. Ed. V. Gromovy. Kyiv: International Charitable Foundation "Ukraine-3000", 2009. (in Ukrainian).
2. Derzhavna natsional'na prohrama «Osvita» («Ukrayina KHKH stolittya»): Postanova KМУ Ukrayini № 896 vid 3 lystopada 1993 [State National Program

3. Закон України Про загальну середню освіту № 651-XIV від 13.05.1999 // Відомості Верховної Ради України. 1999. № 28. Ст. 230 (Редакція від 09.08.2019, підстава – 2745-VIII). URL: <https://zakon.help/law/651-XIV/>

4. Закон України Про місцеве самоврядування №280/97-ВР від 21.05.1997 // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170 (Редакція від 01.12.2019, підстава – 199-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

5. Закон України Про освіту № 2145-VIII від 05.09.2017 // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 38 (Редакція від 09.08.2019, підстава – 2745-VIII). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

6. Критерії формування спроможної освітньої мережі в ОГТ: методологічно-інформаційний посібник / за ред. Т. Матвійчук, А. Пуцова, О. Руда, А. Седорченко / Міністерство освіти і науки України, Програма «U-LEAD з Європою», Шведсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні», SKL International. Київ, 2019. 67 с.

7. Лопушинський І. П., Ковнір О. І. Стан та перспективи реформування освіти в умовах децентралізації влади в Україні // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2017. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2017_1_31

8. Методичні рекомендації щодо створення системи управління освітою об'єднаних територіальних громад. Станом на 22 лютого 2016 р. / Розроблено Swedish association of local authorities and regions разом з Департаментом освіти і науки Хмельницької обласної державної адміністрації. Хмельницький, 2016. 22 с.

9. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи. Ухвалено рішенням колегії Міністерства освіти і науки України 27.10.2016. Київ, 2016. 40 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/280/konczepczya.pdf>

10. Якимчук О. І. Історичне значення і суперечності реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») // Освітній дискурс: збірник наукових праць. 2018. Вип. 8 (9–10). С. 80–91.

"Education" ("Ukraine of the XXI Century") / Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 896 of November 3, 1993]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>. (in Ukrainian).

3. Zakon Ukrainy Pro zahal'nu serednyu osvitu № 651-XIV vid 13.05.1999 [Law of Ukraine On General Secondary Education № 651-XIV of 13.05.1999. 1999. No. 28. St. 230]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. No. 28. St. 230. URL: <https://zakon.help/law/651-XIV/>. (in Ukrainian).

4. Zakon Ukrainy Pro mistseve samovryaduvannya №280/97-VR vid 21.05.1997 [Law of Ukraine On Local Self-Government No. 280 / 97-BP of 21.05.1997]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. No. 24. St.170. (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>). (in Ukrainian).

5. Kryteriyi formuvannya spromozhnoyi osvity №2145-VIII vid 05.09.2017 [Law of Ukraine On Education №2145-VIII of 05.09.2017]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. No. 38–39. St. 38. (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>). (in Ukrainian).

6. Kryteriyi formuvannya spromozhnoyi osvity n'oyi merezhi v OHT : Metodolohichno-informatsiy-nyy posibnyk / Za red. T. Matviychuk, A. Putsova, O. Ruda, A. Sedorchenko [Criteria for the formation of a viable educational network in OGT: Methodological and information manual / Ed. T. Matviychuk, A. Putsova, O. Ruda, A. Sedorchenko] / Ministry of Education and Science of Ukraine, U-LEAD with Europe Program, Swedish-Ukrainian project "Support to Decentralization in Ukraine", SKL International. Kyiv, 2019. (in Ukrainian).

7. Lopushyns'ky, I. P., & Kovnir, O. I. (2017) Stan ta perspektivy reformuvannya osvity v umovakh detsentralizatsiyi vlady v Ukraini [Status and prospects of education reform in terms of decentralization of power in Ukraine]. Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya i mistsevoho samovryaduvannya. Theory and practice of public administration and local self-government. No. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2017_1_31 (in Ukrainian).

8. Metodychni rekomendatsiyi shchodo stvorenya systemy upravlinnya osvityu ob'yednanykh terytorial'nykh hromad. Stanom na 22 lyutoho 2016 r. [Methodical recommendations on creation of the system of management of education of the united territorial communities. As of February 22, 2016] / Developed by the Swedish association of local authorities and regions together with the Department of Education and Science of the Khmelnytsky Regional State Administration. Khmelnytsky, 2016. (in Ukrainian).

9. Nova ukrayins'ka shkola: Kontseptual'ni zasady reformuvannya seredn'oyi shkoly / Ukhvaleno rishennyam kolehiyi Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 27.10.2016 [New Ukrainian school: Conceptual principles of secondary school reform / Approved by the decision of the board of the Ministry of Education and Science of Ukraine 27.10.2016]. Kyiv, 2016. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/280/konczepczya.pdf>. (in Ukrainian).

10. Yakymchuk, O. I. (2018) Istorychne znachennya i superechnosti realizatsiyi Derzhavnoyi natsional'noyi prohrama «Osvita» («Ukrayina KHKHI stolittya») [Historical significance and contradictions of the implementation of the State National Program "Education" ("Ukraine of the XXI century")]. Osvitniy dyskurs: zbirnyk naukovykh prats'. Educational discourse: a collection of scientific papers. Issue 8 (9–10), pp. 80–91. (in Ukrainian).

ABSTRACTING REVIEW OF JOURNAL ARTICLES

HEAD EDITOR PAGE

Victor ANDRUSHCHENKO

EDUCATION IN THE STRATEGY OF BUILDING AN ORGANIZED SOCIETY.....5

The article analyzes the problems of modernization of education in the transformational society in which today's Ukraine is. The author models the contours of education in response to the challenges of socio-political life of people of this long-term state. The idea of an organized society is defended, the strategic task of which is to prepare (form) its subject – a smart, creative, creative personality, able to take responsibility for radical social change due to the challenges of time. The main mechanism of training such a person is education. Education engages a person in fundamental knowledge, culture and social experience, forms his competencies, nurtures life-oriented, humanistic values and an integrative worldview, and thus prepares a capable subject of promising innovations. Education is a strategic (and priority) task of social development. Education is considered by the author in close cooperation with economics and politics, science, culture and practice.

Keywords: man, work, culture, education, science, social experience, transit society, organization, order.

URGENT PROBLEM

Kateryna ASTAKHOVA

A NOVEL MODEL OF LIFELONG LEARNING AS EXEMPLIFIED
BY THE ACTIVITIES OF KHARKIV UNIVERSITY OF HUMANITIES
“PEOPLE’S UKRAINIAN ACADEMY” 13

The complex and contradictory processes of globalization have paved their way into the education sector and proved to be just about one of the most difficult fundamental challenges faced by educational institutions. On a practical level, the above challenge has turned out to be more serious than the one the university world faced in the Middle Ages. Globalization has questioned the very viability of the modern system of the organization of post-secondary education, which is based on the university.... The university world has experienced major changes which affected all the aspects and perspectives of its activities. These are the conditions under which difficult if not risky work to adapt to the challenges of the era of globalization is currently taking place. The introduction of the Lifelong Learning (LL) educational model has become one of the possible responses to the globalization challenges.

Conceptually, this model has been actively implemented in the educational process since the end of the 20th century. For a variety of reasons, the LL model is being actively implemented in Ukraine with Kharkiv being one of its most interesting experimental sites since here the concept has transformed into the practice of a number of educational projects. Kharkiv University of Humanities “People’s Ukrainian Academy” (KhUH “PUA”), an innovative scientific and educational complex (1991), became the first educational institution to implement this model. It was initially strategically focused on experimental research activities within the framework of the LL concept.

The article attempts to describe in the most general terms and analyze the original model of Lifelong Learning in the Humanities, which KhUH “PUA” has been implementing for almost three decades.

Keywords: novel model, Lifelong Learning, globalization, educational practices, experiment, social capital, knowledge society.

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURI: SEARCH FOR PRIORITIES

Svitlana PYLYPENKO

POLITICAL POPULISM IN THE RECENT HISTORY OF UKRAINE:

CONTRADICTION OF REASONING 21

The article considers the topic of eliminating populism, which is very relevant for social processes in modern Ukraine, and which is a serious obstacle to the positive development and realization of the eternal dreams of the Ukrainian people about a happy and safe life in a successful homeland. The initial period of departure of Ukrainian scholars from the Soviet stereotypes of society and economy and their study of the phenomenon of populism as an integral part of successful and less successful democracies has been sufficiently studied. The first dissertation researches are emphasized, the authors of which have summarized practically all data from the sector of works on populism. It is indicated that the weak point at this stage of the study of this phenomenon was the restriction of one or two humanities without the use of the latest information about Nature and Man. Another shortcoming was the claim that populism was the greatest evil in all 30 years of independence. It has been proven that there were many reasons for the impossibility of a crisis-free transition from the "empire of fear" of the USSR to legal democracy, freedom and free market competition. Among the conclusions, emphasis was placed on the fact that ideas and evidence are spreading from the territory of Ukraine that the further progress of mankind will be noodevelopment with the simultaneous treatment of the biosphere. Higher education should prepare young people to participate in the construction of the noosphere as a noosymbiosis of humanity and the environment.

Keywords: society, politics, Ukrainian crises, populism, future, noosciences, noothinking

Eugen BIDENKO

EDUCATION AS A MECHANISM OF FORMATION OF THE VALUE

PALETTE OF PERSONALITY 30

The role of education in the formation of value architecture of the individual is studied. The author proceeds from the recognition of education as a mechanism of socialization of the individual, his preparation for life in real society. In this context, education provides the individual with knowledge, forms appropriate competencies, nurtures values. Recognizing that the role of education in each segment is important and indisputable, the author emphasizes the fundamental importance of education in the formation of the value palette of personality. This is due to the fact that through the education system a person joins the system of human values, norms, worldview, culture. It forms its inner being, which culminates in character and behavior, ultimately, in the way of being in accordance with the purpose of man. The procedure for choosing values depends on the political and legal system of the state, the educational system and pedagogical traditions that have been established in a particular society. At the individual level, the choice of values is a complex ideological, psychological and intellectual process, which is also determined by the activities of educational institutions

Keywords: personality, culture, education, values, worldview, upbringing.

INNOVATIVE SCIENCE AND MODERN EDUCATION

Kostiantyn KORSAK, Yurii KORSAK, Anatolii POKHRESNYK

THE BEGINNING OF THE WORLD PARADIGMATIC REVOLUTION

IN SCIENCES AND HIGHER EDUCATION 39

The relevance of studying the impact of the CoViD-2019 pandemic on the course of global processes and on planning for the future is quite indisputable. Not only the media, but also scientific publications contain many contradictory reports about the features and variability of these

small spherical bioobjects. But outside the center of world attention were critical analyzes of the most likely socio-economic progress of mankind and the task of eliminating not only epidemics but also environmental and other collapses. Our article is aimed at proving the phenomenon of the beginning of the revolution in the paradigm of the world scientific and educational complex. We have found conclusive evidence that the planet's scientific elite has proposed abandoning the modern paradigm of scientific and technological progress of industrial origin, which with the advent of the Berlin Research University has forced scientists and educators to focus on discovering the laws of nature and improving attack and defense. The consequence of this influence was the creation of academic ratings of university excellence and competition for the title of "world-class institutions". In the world the beginning of the XXI century marked by the invention in the field of evaluation of scientific products of primitive quantitative indicators (several variants of "indices") based on emphasizing the place of publication of works of scientists and teachers while ignoring their content and civilizational value for all mankind. We argue that the source of Ukrainian administrative perversions in the evaluation of teaching staff is the uncritical borrowing of foreign experience by our educational leadership and the naive hope that by using indices we will very quickly bring academies and universities to the world level. The article emphasizes that the planet has already begun to abandon the old assessments of institutions and move to new criteria of excellence, taking into account the contribution of universities to the UN requirements for "17 sustainable development goals" and saving humanity from pandemics and collapses. Ukraine is simply obliged to try to become a leader in the reorientation of higher education institutions to a new paradigm of activity with a simultaneous, following the example of China, banning indicative indicators of pseudo-excellence. For all of us, the moment has come to choose the path of development of our higher education the direction of noosymbiosis of humanity and the environment on the basis of our proposed nooprocesses, nootechnologies and noosciences.

Keywords: humanity, education, industrial paradigm, academic standards, sustainable development goals (SDGs), eco-paradigm for science and education, Impact ranking 2020

HIGER EDUCATION SCIENTIFIC PROJECTS

Marja NESTEROVA , Olena YATSENKO, Maryna DIELINI, Anna VALENSA

EU VALUES OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

IN THE UNIVERSITY COMMUNITY 47

The article describes the important role of intercultural communication, its' value-based foundations, theoretical and methodological principles. It has been conceptualized the intercultural communication as a complex social phenomenon and its impact on society development. The social role of education in the development of intercultural communication and possible tools are shown as well. Nowadays there is an important task of intercultural communication development in the educational space. The special task is practical implementation of EU values of diversity and inclusion in the social communication with the various vulnerable groups. The complex political and socio-economic situation in Ukraine requires an effective social dialogue, in particular, intercultural dialogue to unite our society, taking in consideration diversity and inclusion focuses of social interactions. The role of education is quite important on this matter. So, It is needed more detailed and proper researches to investigate the present level of intercultural communication in the educational dimension and to identify the key impact factors of its development. The conducted research is the follow up of the previous cognitive researches of social cohesion model (apopted Model of the Social Cohesion Radar) and trust at the university community level. The study is based on the original primary data of the authors' questionnaire.

Keywords: educational dimension, EU values, diversity, intercultural communication, social cohesion, university community.

PERIOD OF CHANGE: EDUCATION PROCESS METHODOLOGY AND METHOD Galyna KOZLAKOVA, Olga OZERIAN

TRAINING TECHNOLOGIES IN STUDY OF MASTERS AS FUTURE MANAGERS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS 53

An article is devoted to problems of renewing of educational programs for future masters in specialty "Management of Educational Institutions". It is shown that modern activity of managers at different positions is connected with high level of analytical and information competence. An achievement of this level of professional features is possible with using of communication technologies and renewing of educational programs by the contents. According to an order of top-managers these programs must include the improvement of the modern information technologies to organization of educational process. The forming of variation educational program is shown for two themes "Information-analytical means" and "Pedagogical rhetoric".

Keywords: future masters, management in education, educational institutions, training education, variation programs, information-analytical activity.

Iryna KRAVCHENKO

PROJECT TECHNOLOGY IN EDUCATION OF FUTURE LECTURERS..... 61

The peculiarities as well as possibilities of the projects' implementation method for teaching of the «Pedagogics of High School», «Pedagogics and Psychologic of High School» to future lecturers are specified and justified in this article. The experience of projects' activities implementation by the students of National Pedagogical Dragomanov University are presented. The tentative themes of the projects, their objective, tasks, structure as well as stages of implementation are identified.

Keywords: projects' implementation method; project technology; project activities; pedagogics of high school; future lecturer.

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Sergii MAGERA

THE NATIONAL IDEA AS THE CORE OF UKRAINIAN CULTURE..... 67

The essence and characteristics of the Ukrainian national culture are studied; its uniqueness and proportionality with the world's greatest historical cultures is emphasized. The author claims that the basis of Ukrainian culture is the national idea, nurtured by generations of independence fighters. It carries a colossal state and human-creative potential, which through the development of culture by the individual, through education and self-education, upbringing and self-education, involvement in the high world of art objectively enters the spiritual world of the individual, forms his worldview, life values. The world-dimension-dimensionality of Ukrainian culture protects it from narrow nationalism, focuses on the perception of the best examples of world culture, the exchange of achievements, on mutually beneficial cooperation of peoples. In general, the national idea is a political and cultural project for the development of the Ukrainian nation, the main elements of which, despite all the points of discussion, are the focus on building a democratic, legal, social state in Ukraine.

Keywords: man, culture, national idea, education, worldview.

Tetiana PYROGOVA

THE CONCEPT OF CULTURE IN THE SYSTEM OF PHILOSOPHICAL AND PEDAGOGICAL DISCOURSE 73

The study of the phenomenon of culture is one of the priority tasks of modern philosophy. Unfortunately, a common point of view on the definition has not yet been reached. This may

not be necessary. After all, a host of definitions can determine the nature of culture from different angles, to embrace it as a whole. And yet, it is necessary to dwell on some definition in order to go further. Let's review the philosophical discourse on this subject. The author uses a multidimensional approach based on the achievements of predecessor scientists. After the tragic social events of the twentieth century in the philosophical discourse intensified the tendency to criticize the humanistic power of culture, its ability to ensure stable development of mankind. The philosophical discourse on the concept of "culture" becomes especially relevant in the modern postmodern era, when classical ideas about cultural tastes, classical schemes of perception of reality and its interpretation change to non-classical ones. In modern conditions of a clear civilizational crisis of mankind and a variety of contradictions to overcome them, it is necessary to use all the possibilities of culture.

Keywords: man, society, culture, spirituality, education.

YOUNG SCIENTISTS PAGE

Mykhailo KIT

CHANGING THE MANAGEMENT PARADIGM OF EDUCATION DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION 80

New characteristics of the paradigm of development of national education are being identified, which appear due to the active deployment of decentralization processes in the Ukrainian state. The laws of Ukraine in the field of education management are analyzed. The concept of the "New Ukrainian School" is recognized as the basis of the paradigmatic vision of the further development of national education. Changing the management paradigm of education development in the context of decentralization requires active participation in the management of education of local communities, the public and the educational institutions themselves. The article highlights and analyzes the main trends in the development of education in a decentralized environment. These include the principles of the influence of local communities on the formation of educational policy, public involvement in solving educational problems and broad autonomy of educational institutions due to the change in the management paradigm of educational development.

Keywords: educational development, decentralization, New Ukrainian School, management paradigm

CONTENTS

HEAD EDITOR PAGE

Victor ANDRUSHCHENKO

EDUCATION IN THE STRATEGY OF BUILDING AN ORGANIZED SOCIETY 5

URGENT PROBLEM

Kateryna ASTAKHOVA

A NOVEL MODEL OF LIFELONG LEARNING AS EXEMPLIFIED BY
THE ACTIVITIES OF KHARKIV UNIVERSITY OF HUMANITIES
“PEOPLE’S UKRAINIAN ACADEMY” 13

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURY: SEARCH FOR PRIORITIES

Svitlana PYLYPENKO

POLITICAL POPULISM IN THE RECENT HISTORY OF UKRAINE:
CONTRADICTION OF REASONING 21

Eugen BIDENKO

EDUCATION AS A MECHANISM OF FORMATION OF THE VALUE
PALETTE OF PERSONALITY 30

INNOVATIVE SCIENCE AND MODERN EDUCATION

Kostiantyn KORSAK, Yurii KORSAK, Anatolii POKHRESNYK

THE BEGINNING OF THE WORLD PARADIGMATIC REVOLUTION
IN SCIENCES AND HIGHER EDUCATION 39

HIGER EDUCATION SCIENTIFIC PROJECTS

Marja NESTEROVA, Olena YATSENKO, Maryna DIELINI, Anna VALENSA

EU VALUES OF INTERCULTURAL COMMUNICATION
IN THE UNIVERSITY COMMUNITY 47

PERIOD OF CHANGE: EDUCATION PROCESS METHODOLOGY AND METHOD

Galyna KOZLAKOVA, Olga OZERIAN

TRAINING TECHNOLOGIES IN STUDY OF MASTERS AS FUTURE
MANAGERS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS 53

Iryna KRAVCHENKO

PROJECT TECHNOLOGY IN EDUCATION OF FUTURE LECTURERS 61

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Sergii MAGERA

THE NATIONAL IDEA AS THE CORE OF UKRAINIAN CULTURE 67

Tetiana PYROGOVA

THE CONCEPT OF CULTURE IN THE SYSTEM OF PHILOSOPHICAL
AND PEDAGOGICAL DISCOURSE 73

YOUNG SCIENTISTS PAGE

Mykhailo KIT

CHANGING THE MANAGEMENT PARADIGM OF EDUCATION
DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION 80

INFORMATION. REVIEW. MESSAGE

Abstracting Review of Journal Articles 86

Contents 91

Journal content for 2020 92

To Autors Attention 95

ПОКАЖЧИК ПУБЛІКАЦІЙ ЖУРНАЛУ ЗА 2020 РІК

автор	Назва статті	№ журналу	Сторінки
Андрущенко Віктор	Ювілейні роздуми про перспективу.	1	5-12
	Виступ на світовому саміті поборників миру, свободи, справедливості.	2	5-6
	Агресивність особистості та її мінімізація засобами освіти	2	7-12
	Ефективність європейського вчителя (проблема впровадження «Педагогічної конституції Європи»)	3	5-18
	Освіта в стратегії розбудови організованого суспільства	4	5-12
Андрушишин Богдан	Правничо-політологічні виміри освіти і науки драгоманівців	1	13-17
Астахова Катерина	Авторська модель безперервної освіти (на прикладі діяльності Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»)	4	13-20
Бакка Тамара	Підготовка майбутнього вчителя до навчання громадянської освіти в школі	2	75-80
Біденко Євген	Діалектика становлення аксіологічної платформи особистості в педагогічному процесі	3	72-78
	Освіта як механізм формування ціннісної палітри особистості	4	30-38
Валєнса Ганна	Європейські цінності міжкультурної комунікації в університетській спільноті	4	47-52
Дебич Марія	Інтернаціоналізація систем забезпечення якості вищої освіти як глобальна тенденція ...	2	81-88
Дєліні Марина	Вплив пандемії на соціальну згуртованість університетських спільнот	3	50-55
	Європейські цінності міжкультурної комунікації в університетській спільноті	4	47-52
Дем'яненко Наталія	Tutoring as pedagogical action and new profession: systematic approach to the problem (Тьюторинг як педагогічна дія і нова професія: системний підхід до проблеми)	2	59-66
Заможський Андрій	Вплив пандемії на соціальну згуртованість університетських спільнот	3	50-55
Іванова Юлія	Дистанційна вища технічна освіта в умовах карантину	2	67-74
Кандибур Роман	Ритмічне коло сднання – унікальні практичні інструменти роботи в згуртуванні освітніх спільнот	2	52-58
Кірик Тамара	Медична освіта України в контексті цінностей сталого розвитку	3	41-49
Кіт Михайло	Трансформація освіти в контексті соціокультурної динаміки XXI століття: виклик-відповідь	3	26-32
	Зміна управлінської парадигми розвитку освіти в умовах децентралізації	4	80-85
Козлакова Галина	Дистанційна вища технічна освіта в умовах карантину	2	67-74
	Тренінгові технології навчання магістрантів як майбутніх менеджерів освітніх закладів	4	53-60
Коваленко Оксана	Дистанційна вища технічна освіта в умовах карантину.	2	67-74
	Статуси європейських та українських університетів: порівняльна характеристика	3	79-86
Колодій Ігор	Структурування навчального матеріалу – необхідна умова забезпечення високої якості вищої освіти	3	65-71
Корсак Костянтин	Парадигмальна революція в науці та вищій освіті в контексті світових університетських рейтингів	4	39-46
Корсак Юрій	Парадигмальна революція в науці та вищій освіті в контексті світових університетських рейтингів	4	39-46

Кравченко Ірина	Проектна технологія у підготовці майбутнього викладача	4	61-66
Кофанов Олексій	Роль геоекології у формуванні дослідницьких компетентностей у студентів-екологів і майбутніх фахівців з гірництва	2	37-45
Кофанова Олена	Роль геоекології у формуванні дослідницьких компетентностей у студентів-екологів і майбутніх фахівців з гірництва	2	37-45
Кочерга Євгенія	Ритмічне коло єднання – унікальні практичні інструменти роботи в згуртуванні освітніх спільнот	2	52-58
Кухар Людмила	Використання засобів ІКТ у системі післядипломної освіти вчителів	1	68-77
Лавриненко Володимир	Роль міжнародного співробітництва в інтеграції університету в глобальний освітній і науково-дослідний простір	1	13-17
Лук'яненко Світлана	Ритмічне коло єднання – унікальні практичні інструменти роботи в згуртуванні освітніх спільнот	2	52-58
Магера Сергій	Національна ідея як стрижнева основа української культури	4	67-72
Макаренко Лідія	Соціально-історичне значення пісенного фольклору для розвитку українського суспільства (на основі аналізу пісні-реквієму «Пливе кача по Тисині»)	1	43-48
Максименко Ксенія	Системність психіки людини і психології навчання.	2	13-24
Максименко Сергій	Системність психіки людини і психології навчання.	2	13-24
Мелешенко Тетяна	Громадянська освіта в педагогічних закладах вищої освіти	1	78-85
Мозгова Наталія	Філософія в системі освіти: теоретична реконструкція дискусії кміських філософів кінця ХІХ – початку ХХ ст.	1	28-33
Нестерова Марья	Researches of eu values study in education: inclusion and social cohesion development (Дослідження європейських цінностей в освіті: різноманіття та інклюзія для розвитку соціальної згуртованості)	1	49-54
	Вплив пандемії на соціальну згуртованість університетських спільнот	3	50-55
	Європейські цінності міжкультурної комунікації в університетській спільноті	4	47-52
Олефіренко Тарас	Концептуальні засади розвитку stem-освіти в Україні	1	61-67
Озерян Ольга	Тренінгові технології навчання магістрантів як майбутніх менеджерів освітніх закладів	4	53-60
Папуча Микола	Системність психіки людини і психології навчання	2	13-24
Пилипенко Світлана	Політичний популізм у новітній історії України: суперечливість осмислення	4	21-29
Пирогова Тетяна	Поняття культури в системі філософсько-педагогічного дискурсу	4	73-79
Похресник Анатолій	Парадигмальна революція в науці та вищій освіті в контексті світових університетських рейтингів	4	39-46
Саснко Тетяна	Екологічна освіта – основа екобезпеки та сталого розвитку	2	30-36
	Енергоінформаційний потенціал особистості у контексті ноосферогенезу	3	33-40
Свириденко Денис	UNESCO chair on science education at the national pedagogical dragomanov university: mission, aims and perspectives (Кафедра ЮНЕСКО з наукової освіти в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова: місія, цілі та перспективи)	1	55-60
Сергієнко Володимир	Використання засобів ІКТ у системі післядипломної освіти вчителів	1	68-77
Сікорський Петро	Структурування навчального матеріалу – необхідна умова забезпечення високої якості вищої освіти	3	65-71
Синьов Віктор	Тенденції професійної підготовки фахівців спеціальної освіти в системі вищої школи	1	34-42
Ставицька Ірина	Дистанційна вища технічна освіта в умовах карантину	2	67-74
Супрун Дарья	Тенденції професійної підготовки фахівців спеціальної освіти в системі вищої школи	1	34-42
Сусь Богдан	Дистанційна вища технічна освіта в умовах карантину	2	67-74

Хлистік Альона	Ритмічне коло єднання – унікальні практичні інструменти роботи в згуртуванні освітніх спільнот	2	52-58
Хоменко Гліб	Фетишизація патріотизму як проблема миробудівництва в дискурсі вищої освіти	3	56-64
Цветкова Ганна	Концептуальні засади розвитку stem-освіти в Україні	1	61-67
Чичкан Юлія	Використання засобів ІКТ у системі післядипломної освіти вчителів	1	68-77
Чорна Лідія	На навчальний посібник для студентів творчих спеціальностей «Філософія культури: основні поняття, напрямки, персоналії». Київ; Чернівці, 2020, підготовлений авторським колективом викладачів НМАУ ім. П. І. Чайковського за загальною редакцією Тимошенка М. О.	3	87-88
Шапошніков Станіслав	Ритмічне коло єднання – унікальні практичні інструменти роботи в згуртуванні освітніх спільнот	2	52-58
Шеремет Марія	Тенденції професійної підготовки фахівців спеціальної освіти в системі вищої школи	1	34-42
Шпачинський Ігор	Безпека освітнього середовища в інновації вищої освіти	2	46-51
Якимчук Оксана	Реформа української освіти: 2007-2015 рр.	2	25-29
	Компетентісний підхід в освіті: українські реалії	3	19-25
Яценко Олена	Європейські цінності міжкультурної комунікації в університетській спільноті	4	47-52

ДО УВАГИ АВТОРІВ ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

1. Статті, що пропонуються до друку, мають бути написані спеціально для часопису «Вища освіта України», відповідати вимогам департаменту атестації кадрів МОН України до наукових праць і скеровуватися на потреби керівників і колективів ВНЗ, освітніх політиків, науковців й аналітиків. Не рекомендовано надсилати статті хрестоматійного чи примітивно-перелічувального характеру. Стаття обов'язково має містити авторську позицію з обраного питання чи теми. Новий авторський матеріал і незалежні висновки мають складати не менше третини статті. Оформлення статті має свідомо скеровуватися на ефективність сприйняття та економію часу в осіб, які будуть знайомитися з нею.

2. Редакція залишає за собою право доцільно скорочувати і виправляти текст статті, а також вносити уточнювальні зміни в назву.

3. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування повністю відповідальні автори.

4. Редакція не листується з авторами.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Стаття не приймається до розгляду і повертається автору на відповідне доопрацювання у разі порушення хоча б одного пункту оформлення, відсутності фото та ін.

1. Статті приймаються у вигляді файлів у текстових редакторах MS Word for Windows (версії 6, 7 чи 98) електронною поштою. Електронна адреса редакції: wou@ukr.net

Графіки і малюнки (jpg або подібні варіанти) мають бути виконані чітко, займати окреме місце і не оточуватися текстом, формули – написані в узвичаєній математичній символіці, мати розмітку і відповідати формату журналу. Графічний матеріал подати також в окремому файлі. Автори мають піклуватися про легкість сприйняття матеріалу у чорно-білому варіанті.

2. Обсяг матеріалів (тексту, анотацій, літератури на усіх мовах та ін.) рекомендований у межах 20–22 000 знаків (включаючи пропуски) і не повинен перевищувати 24 000 знаків, чи 0,6 друк. арк. (близько 13–14 машинописних сторінок через два інтервали включено з таблицями, графіками і малюнками).

3. Стаття має бути підписана всіма авторами і супроводжуватися:

а) авторської довідкою за наведеною нижче формою. (З метою забезпечення об'єктивності зовнішнього рецензування в самій статті вказуються лише прізвища та ініціали авторів);

б) прізвищем та ім'ям, назвою статті, ключовими словами та стислою анотацією (300–400 знаків) українською, російською та (700–800 знаків) англійською мовами;

в) УДК.

4. Джерела (до 12–15) у списку літератури слід подавати за алфавітом у такому порядку: українською, російською, латиною. У посиланні на використане джерело зазначити порядковий номер джерела у списку та сторінку. Забороняється винесення посилань унизу кожної сторінки. Список має бути загальним і наводитися наприкінці статті. Рекомендовано спиратися на найновіші і найважливіші національні і зарубіжні джерела.

Увага! У зв'язку з включенням журналу до реферативної бази даних наукової періодики «Scopus» необхідно додати переклад списку літератури англійською мовою з максимальною акуратністю.

ФОРМА АВТОРСЬКОЇ ДОВІДКИ

1. Назва статті.

2. Адреса для листування, телефон, факс і електронна пошта для контакту.

3. Прізвище, ім'я, по батькові.

4. Науковий ступінь, вчене звання.

5. Місце роботи.

6. Посада.

Окрім того, додається електронне фото у двох-трьох версіях (jpg, tiff (300 pixel/inch) та ін.). Для сканування не приймаються неякісні фото, фото на рельєфному папері, вирізки з газет і журналів, принтерні роздруківки тощо.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Теоретичний
та науково-методичний
часопис

ДЕРЖАВНЕ
ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ
ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

В. о. директора видавництва
Костянтин КОРНІЄНКО

Головний редактор
редакції журналів
Ніна БЕРІЗКО

Адреса видавництва:

02094, м. Київ, вул. Попудренка, 54
Тел.: (044) 292-83-05
(067) 974-43-74; (099) 215-70-90
www.pedpresa.com.ua
e-mail: 2345255@ukr.net

Над номером працювали:
Володимир КОЧУБЕЙ

Світлана РАДІОНОВА

© Усі права захищені. Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути копіюваними чи відтвореними в будь-якій формі і будь-якими засобами – електронними і фотомеханічними, зокрема через ксерокопіювання, запис чи комп'ютерне архівування без письмового дозволу видавця.

Підписано до друку 17.12.2020 р.
Формат 70 × 100^{1/16}. Папір офсет.
Друк офсет. Ум. друк. арк. 10,4
Обл.-вид. арк. 11,0. Наклад 314 пр.
Зам. 21090

Видруковано ТОВ «Прінстор Груп»,
вул. Данила Щербаківського, 4,
м. Київ, 03190